

ZIMNÁ ŠKOLA PREKLADU 2

Zborník príspevkov, prednášok a rozhovorov

Adam Wágner, Ema Palková,
Patrícia Hatiarová (eds.)

Sa zobud'!
2025

ZIMNÁ ŠKOLA PREKLADU 2

Zborník príspevkov, prednášok
a rozhovorov

Adam Wágner, Ema Palková,
Patrícia Hatiarová (eds.)

Sa zobud'!

Kováčová 2025

Zostavovatelia

Bc. Adam Wágner

Mgr. Ema Palková

Mgr. Patrícia Hatiarová

Vedeckí recenzenti

PhDr. Miroslava Gavurová, PhD.

Mgr. Marián Kabát, PhD.

Mgr. Matej Laš, PhD.

Jazyková korektúra

Bc. Nina Hromadová

Bohdana Shtefan

Daniela Mičudová

Bc. Max Majerník

Bc. Adam Wágner

Grafický dizajn

Daniela Mičudová

Autorky a autori štúdií a príspevkov

Karin Korkutata, Veronika Semjanová, Michal Hefty, Angela Hefty, Emília Perez, Linda Ambrošová,
Viktória Slušníková, Nina Hromadová

Vydalo občianske združenie Sa zobud'! ako svoju 2. publikáciu.

Vyšlo v roku 2025

Rozsah: 9,5 AH www.sazobud.sk

ISBN 978-80-974980-1-6 (online)

OBSAH

ÚVOD	5
Adam Wágner	

I. ČASŤ – ŠTÚDIE

AKO ZAČAŤ BUDOVAŤ KARIÉRU VO SVETE TLMOČENIA (Z POHLADU ŠTUDENTKY TLMOČNÍCTVA)?	8
Karin Korkutata	

KOMUNITNÝ TLMOČNÍK OČAMI IMIGRANTOV	20
Veronika Semjanová	

DIVADELNÉ TLMOČENIE PRE NEPOČUJÚCICH	33
Michal Hefty, Angela Hefty	

AKO (NE)ROZMÝŠĽAŤ O INKLUZÍVNYCH TITULKOCH	44
Emília Perez	

VYKORISŤUJÚ NÁS PREKLADATEĽSKÉ AGENTÚRY?	55
Linda Ambrošová	

NA MARGO PREKLADU <i>FUCK</i> V DIELE <i>THE CHEATER'S GUIDE TO LOVE</i> OD JUNOTA DÍAZA: KOMENTOVANÝ PREKLAD	63
Viktória Slušníková	

RIEŠENIE PREKLADATEĽSKÝCH PROBLÉMOV V DIELE <i>BURAN. KIRGIZ WRACA NA KOŇ</i> OD W. GÓRECKÉHO	92
Nina Hromadová	

PRÍLOHA 1. UKÁŽKY Z PREKLADU DIELA <i>BURAN. KIRGIZ SA VRACIA DO SEDLA</i>	101
Nina Hromadová	

II. ČASŤ – STÁŽE

STÁŽE V EURÓPSKOM PARLAMENTE	117
Rudolf Horňák	

III. ČASŤ – DISKUSIE

Z LAVÍC DO PRAXE	120
Dominika Bugáňová, Viktória Slušníková, Miroslava Hajdučáková	

PREKLADATEĽSKÝ BLOK	131
---------------------------	-----

Veronika Majerová, Zuzana Stankovitsová a Andrej Zahorák

AUDIOVIZUÁLNY BLOK 139

Lucia Halová, Lukáš Bendík, Matej Laš

BLOK ZDRUŽENÍ 152

Slavo Sochor

BLOK ROZHOVOROV 156

Martin Djovčoš, Samuel Marec, Jana Šuverová

IV. ČASŤ – ESEJE

SMRŤ BÁBKARA 170

Viktória Slušníková

O SMRŤI BÁBKARA: KRVAVÉ DIVADLO 171

Viktória Slušníková

ÚVOD

Zimná škola prekladu sa veľmi rýchlo stala malými Vianocami pre študentstvo prekladu a tlmočenia po celom Slovensku. Z myšlienky dvoch študentiek a jedného učiteľa vzišlo podujatie, ktoré teraz neorganizuje len zopár dobrovoľníkov, ale celý zástup nadšencov a nadšenkýň. Vzišlo z nej združenie, v ktorom sa spojilo študentstvo z Bratislavy, Nitry, Banskej Bystrice a Prešova. Či už majú takú alebo onakú jazykovú kombináciu alebo sa chcú zamerať na rôzne odvetvia praxe, všetkých spája jeden cieľ – láska a zápal pre to, čo robia. Táto vášeň umožnila ďalší ročník Zimnej školy prekladu. Podujatia sa zúčastnilo vyše tridsať odborníkov a odborníčok, prebehli štyri workshopy, dve networkingové aktivity a v piatok a sobotu nechýbal ani večerný kultúrno-zábavný program.

Druhá Zimná škola prekladu sa konala od 30. 1. 2025 do 2. 2. 2025. Vystúpili na nej ľudia z EÚ inštitúcií, z prekladateľských a tlmočnických združení, nepočujúca komunita, ľudia z prekladateľskej a tlmočnickej praxe. V zborníku nájdete časť štúdií, diskusií a rozhovorov zo Zimnej školy prekladu.

O svoje skúsenosti z praxe sa s nami podelili študentky Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Dominika Bugáňová, Viktória Slušníková a Miroslava Hajdučáková. V diskusiách nám porozprávali Veronika Majerová, Zuzana Stankovitsová a Andrej Zahorák o svojich skúsenostiach s umeleckým prekladom, umelecká prekladateľka Lucia Halová, Lukáš Bendík, akademik venujúci sa expresivite v prekladoch a Matej Laš, vyučujúci na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, o preklade tituliek a dabingu filmu *Deadpool & Wolverine*, Slavo Sochor o festivale TRANZ a Martin Djovčoš, vyučujúci na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, o svojich zážitkoch z USA.

Publicista Samuel Marec a prekladateľka v Európskom parlamente Jana Šuverová nás nechali nahliadnuť do zákulisia svojej práce.

Umeleckému prekladu sa venujú dve rozsiahle štúdie, Viktória Slušníková poskytuje komentovaný preklad slova *Fuck* v diele Junota Díaza a Nina Hromadová zase komentuje preklad vybraných problémov v diele W. Góreckého.

Zo sekcie audiovizia poskytuje Emília Perez, vyučujúca na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, postupy, ako rozmýšľať o inkluzívnych titulkoch.

Tri odborné práce sa venujú tlmočeniu. Veronika Semjanová sa zameriava na komunitné tlmočenie a ako je vnímané imigrantmi, Michal Hefty a Angela Hefty skúmajú divadelné tlmočenie pre nepočujúcich a Karin Korkutata vo svojej štúdii približuje budovanie kariéry vo svete tlmočenia.

Nebude chýbať ani informatívna správa od Rudolfa Horňáka o možnostiach, ktoré prináša stáž v Európskom parlamente, analýza praktík prekladateľských agentúr od Lindy Ambrošovej a umelecká esej Viktórie Slušíkovej.

Na podujatí ZŠP a vzniku zborníka pracovalo nespočetné množstvo ľudí. Obrovská vďaka patrí študentstvu, ktoré zbral do rúk takú náročnú úlohu a dotiahlo ju do konca pričom pracovalo bez nároku na akýkoľvek honorár. Ďakujeme všetkým prednášajúcim, vyučujúcim, našim sponzorom a partnerom a v neposlednom rade Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici za poskytnutie priestorov. Je úžasné, že sa stretlo toľko ľudí, ktorí boli motivovaní a odhodlaní posúvať študentskú komunitu prekladateľov a tlmočníkov na vyššiu úroveň.

Adam Wágner

I. ČASŤ

ŠTÚDIE

AKO ZAČAŤ BUDOVAŤ KARIÉRU VO SVETE TLMOČENIA (Z POHLĎADU ŠTUDENTKY TLMOČNÍCTVA)?

Karin Korkutata

karin.korkutata@uniba.sk

This paper explores the main prerequisites and strategies for a successful transition of translation and interpreting (T&I) graduates from university to professional practice. The study is based on the survey *Starting a Professional Career in Interpreting*, which included 28 questions on participants' background, university training, and job market experience. The survey was completed by 51 students and graduates from three Slovak universities. In addition, semi-structured interviews were conducted with three potential employers and six interpreting instructors. The findings show that while academic training offers a solid foundation, professional success depends mainly on practical experience, self-promotion, networking, and ongoing development. The study outlines market expectations, barriers to entry, and provides recommendations for students and novice interpreters. It also emphasizes the importance of mentoring, internships, and engagement in professional associations for building a strong professional identity.

Keywords: interpreting, career transition, professional development, networking, interpreter training, freelancing

Úvod

Téma príspevku reflektuje prechod absolventov štúdia tlmočníctva z akademického prostredia do profesionálnej praxe. Tento prechod predstavuje náročné obdobie spojené s výzvami a očakávaniami, ktoré si vyžadujú nielen odbornú pripravenosť, ale aj schopnosť prispôbiť sa reálnym podmienkam praxe. Cieľom bolo nadviazať kontakt s odborníkmi, ktorí týmto procesom prešli v uplynulých rokoch, ako aj so súčasnými študentmi a čerstvými absolventmi, a získať od nich odporúčania, ktoré môžu študentom pomôcť lepšie zvládnuť tento prechod.

Práca sa zaoberá otázkou, či štúdium v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo (ďalej len „OPT“) poskytuje dostatočné kompetencie na úspešné uplatnenie v praxi. Súčasťou výskumu boli aj rozhovory s potenciálnymi klientmi s cieľom identifikovať očakávania trhu a požiadavky na začínajúcich tlmočníkov. Analýza rôznych perspektív umožňuje lepšie

pochopiť dynamiku profesijného uplatnenia a identifikovať faktory ovplyvňujúce úspešnú adaptáciu na pracovné prostredie.

Výsledky práce sú určené primárne študentom tlmočníctva, no môžu byť prínosné aj pre začínajúcich tlmočníkov a akademikov skúmajúcich prechod medzi vzdelávacím procesom a samotnou praxou.

Je dôležité absolvovať štúdium OPT?

Hoci formálne vzdelanie nie je podmienkou pre výkon tlmočnickej profesie, poskytuje viacero výhod. Podľa prieskumu Zippia (2022) má väčšina tlmočníkov na svete aspoň bakalársky titul (56 %), pričom 12 % získalo magisterský titul.

V slovenskom kontexte sa touto otázkou zaoberali M. Djovčoš a P. Šveda (2017) v „*Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku*.“ Ich výskum z roku 2015 ukázal, že 5,2 % (resp. 10,1 %) respondentov dosiahlo bakalársky stupeň, zatiaľ čo 61 % (resp. 69,8 %) dosiahlo magisterský stupeň. Úroveň vzdelania pritom nebola hodnotená z hľadiska kvality tlmočníkov, ale iba podľa najvyššieho dosiahnutého stupňa vzdelania. Výsledky naznačujú, že formálne vzdelanie je v odbore rozšírené, no zároveň nie je jedinou cestou k profesii.

Tlmočníkmi sa často stávajú aj absolventi iných odborov, no štúdium OPT ponúka systematickú prípravu a odborné vedenie (Šveda, Djovčoš, 2023). Častým mýtom je, že každý, kto ovláda dva jazyky, môže byť tlmočník. V skutočnosti sa však študenti učia nielen jazykové a kultúrne nuansy, ale aj techniky prenosu významu v rôznych kontextoch (Terra Translations, 2022). Kultúrne povedomie je pritom kľúčové, pretože tlmočník neprekladá len slová, ale prispôsobuje význam cieľovému publiku (Translatorgigs, 2016).

Štúdium navyše pripravuje študentov aj na praktické výzvy. Mnohí začínajúci tlmočníci si nie sú istí, aké sadzby si majú účtovať, pričom sa objavujú názory, že absolventi OPT znižujú priemerné ceny na trhu (Šveda, Djovčoš, 2017). Na túto problematiku sa zameriavajú aj diskusie na univerzitách, ktoré poskytujú OPT, ako napríklad na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Slovenská asociácia prekladateľov a tlmočníkov (SAPT) zároveň pravidelne monitoruje vývoj cien a poskytuje relevantné informácie pre profesionálov aj študentov.

Podľa Djovčoša a Švedu (2017) si tlmočníci s iným vzdelaním a praxou 1 – 7 rokov účtujú priemerne 191,25 EUR za celodennú sadzbu, zatiaľ čo študenti prekladateľstva

a tlmočníctva 222,86 EUR a absolventi 229 EUR. Tento rozdiel naznačuje, že odborné vzdelanie môže ovplyvniť cenotvorbu a vnímanie profesionality na trhu.

Pavlíková (2019) vo svojom blogu „*Prečo študovať prekladateľstvo a tlmočníctvo na Univerzite Komenského?*“ uviedla, že jedným z hlavných prínosov akademického vzdelania je praktická výučba pod vedením profesionálnych tlmočníkov, ktorí pôsobia v európskych inštitúciách. Zdôraznila aj otvorenosť univerzít voči diskusiám o podnikateľských aspektoch profesie, ako je zakladanie živnosti, stanovenie sadzieb či získavanie klientov. Štúdium OPT poskytuje systematickú odbornú prípravu, ktorej konkrétna podoba sa líši v závislosti od univerzity a jazykovej kombinácie. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave začínajú študenti s odbornou prípravou už v prvom semestri prekladom a od druhého semestra aj tlmočením, najmä v jazykových kombináciách s angličtinou, nemčinou či francúzštinou. Podľa Pavlíkovej je akademická príprava obzvlášť dôležitá pre tých, ktorí plánujú kariéru v európskych inštitúciách. Univerzita Komenského spolupracuje s Európskou komisiou a Európskym parlamentom, pričom až 85 % tlmočníkov a prekladateľov pracujúcich pre tieto inštitúcie sú jej absolventi.

Keďže samotné názory nestačia na objektívne posúdenie významu štúdia, realizovali sme prieskum medzi študentmi, absolventmi a odborníkmi. Dotazník som rozposlala na všetky slovenské univerzity ponúkajúce tento študijný odbor, ako aj členom SAPTu. Dotazník obsahoval kombináciu otvorených a uzavretých otázok zameraných na demografické údaje (pohlavie, vek, študijný odbor, univerzita) a skúsenosti so štúdiom a jeho prínosom pre profesionálny život.

V ďalšej fáze výskumu som viedla rozhovory s profesionálnymi tlmočníkmi a potenciálnymi klientmi, aby som zistila, aké kritériá pri výbere tlmočníkov klienti uprednostňujú a aké zručnosti považujú za kľúčové.

Vyhodnotenie z pohľadu študentov, absolventov a tlmočníkov

Kľúčovou súčasťou práce bol prieskum „*Začiatky profesionálnej kariéry tlmočníka*“ vo forme dotazníka, ktorý obsahoval 28 otázok. Prvých šesť sa týkalo demografických údajov, zatiaľ čo zvyšných 22 skúmalo skúsenosti so štúdiom a prechodom do pracovného života.

Dotazník som rozposlala členom SAPTu, aby som získala retrospektívny pohľad na študentské roky aktívnych tlmočníkov a prekladateľov. Zároveň som oslovila absolventov a súčasných študentov cez univerzity ponúkajúce štúdium OPT. Nepodarilo sa mi však získať odpovede z Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a Prešovskej univerzity,

preto analýza vychádza z odpovedí respondentov z Univerzity Komenského v Bratislave, Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Celkovo sa do prieskumu zapojilo 51 študentov a absolventov. Hoci ide o relatívne malú vzorku, získané údaje odhaľujú trendy vo vnímaní vzdelania a problémov pri prechode do praxe.

Z hľadiska pohlavia tvorili 88 % respondentov ženy a 12 % muži. Vekové rozloženie respondentov bolo nasledovné: 92 % patrilo do vekovej kategórie 18 – 29 rokov, 6 % malo 30 – 45 rokov a 2 % spadali do vekového rozmedzia 46 – 60 rokov.

Najväčšiu časť respondentov tvorili študenti a absolventi Univerzity Komenského v Bratislave (63 %), pravdepodobne v dôsledku lepšieho rozšírenia dotazníka v akademickom prostredí autorky, 20 % odpovedí pochádzalo z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 16 % z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a 1 % z Prešovskej univerzity v Prešove.

Z hľadiska dosiahnutého vzdelania bolo 18 % respondentov v treťom ročníku bakalárskeho štúdia, zatiaľ čo 72 % tvorili študenti magisterského stupňa (z toho 37 % prvého ročníka a 35 % druhého ročníka) a 10 % tvorili absolventi. Bakalársky titul získalo 72 % respondentov, magisterský titul malo 10 %, zatiaľ čo 18 % respondentov bolo bez vysokoškolského titulu, prevažne študenti bakalárskeho stupňa.

Až 90 % respondentov zatiaľ nepracovalo ako prekladatelia či tlmočníci, no plánujú sa v tejto oblasti uplatniť. Tlmočeniu či prekladateľstvu sa venuje 7,8 % respondentov, pričom sa prevažne venujú prekladu. Iba jeden respondent pracoval výhradne ako tlmočník, pričom išlo o absolventa.

Na otázku, či im štúdium prinieslo výhody, odpovedalo 85 % respondentov kladne. Medzi najčastejšie uvádzané prínosy patrili:

- Technológie a CAT nástroje – aj keď sa prekladateľské softvéry na univerzitách nevyučujú do hĺbky, študenti si osvoja ich základy, čo im neskôr uľahčí prácu.
- Jazykové a odborné znalosti – okrem cudzích jazykov si študenti zdokonaľujú aj materinský jazyk, pričom dôraz sa kladie na terminológiu, gramatiku, rétoriku a štylistiku.
- Praktická príprava – predmety *Praxeológia tlmočenia* a *Praxeológia prekladu* (ponúkané na UMB a UK) učia študentov, ako si nastaviť sadzby, kde hľadať zákazky a ako komunikovať s klientmi.

- Všeobecný kultúrny a historický prehľad – tlmočníci musia mať široký rozhľad, keďže pracujú s rôznorodými a aktuálnymi témami.
- Zlepšenie prejavu – študenti si cibrú komunikačné schopnosti nielen v rámci tlmočenia, ale aj prostredníctvom diskusií a prezentácií.
- Networking – študenti majú počas štúdia príležitosť vytvárať si kontakty s budúcimi kolegami, pedagógmi a odbornými združeniami.
- Možnosti mobility – niektorí respondenti vyzdvihli aj možnosť výmenných pobytov.
- Pravidelné tlmočnicke semináre a spätná väzba – praktické skúsenosti pod vedením skúsených tlmočníkov pomáhajú študentom zdokonaľovať sa.
- Lepšia pozícia na trhu práce – univerzitný titul môže byť výhodou pri uchádzaní sa o zákazky či zamestnanie.

Až 84 % z nich uviedlo, že reputácia univerzity zohráva pri ich budúcom uplatnení významnú úlohu. Medzi rozhodujúce faktory patrí najmä ponuka odborných predmetov, kvalita praktickej výučby a renomé vyučujúcich, z ktorých mnohí pôsobia aj ako aktívni profesionáli v odbore.

Pokiaľ ide o význam samotného štúdia, väčšina respondentov sa zhodla, že vysokoškolské vzdelanie v odbore OPT je veľmi užitočné, no nie nevyhnutné pre úspešnú kariéru. Mnohí etablovaní tlmočníci majú akademické zázemie v iných odboroch a do profesie sa dostali prostredníctvom praktických skúseností. Za kľúčové faktory úspechu považujú najmä odbornú prax, neustále vzdelávanie a aktívnu prácu s jazykmi.

Respondenti sa zároveň podelili o konkrétne odporúčania, ktoré považujú za užitočné najmä pre začínajúcich študentov a absolventov. Medzi najčastejšie stratégie patrí:

- Zviditeľňovanie na sociálnych sieťach, najmä na LinkedIn.
- Posielanie životopisov prekladateľským agentúram.
- Stáže a brigády, ktoré umožňujú získať skúsenosti už počas štúdia.
- Dobrovoľníctvo – tlmočenie na festivaloch či v neziskových organizáciách.
- Hľadanie pracovných ponúk cez profesijné portály a online skupín.
- Doplnkové kurzy a zahraničné mobility na rozšírenie kvalifikácie.
- Vyučovanie jazykov v jazykových školách ako forma praxe.
- Networking – aktívne budovanie kontaktov v odbore.
- Účasť na prekladateľských a tlmočnických súťažiach, ako Juvenes Translatores alebo Prekladateľská univerziáda.

Vyhodnotenie z pohľadu potenciálnych klientov

Na získanie širšieho pohľadu na požiadavky trhu som oslovila zástupcu prekladateľskej agentúry, štátnej inštitúcie a bývalého zamestnanca Kancelárie prezidentky SR. Zaujímalo ma, podľa akých kritérií si vyberajú tlmočníkov a aké faktory považujú za rozhodujúce.

Z odpovedí vyplynulo, že tlmočníkov najčastejšie vyhľadávajú prostredníctvom platformy LinkedIn, prekladateľských agentúr alebo na základe odporúčaní. Dvaja z troch respondentov uprednostňuje uchádzačov s titulom z OPT, keďže sa očakáva, že majú potrebné odborné a metodologické zručnosti na výkon tejto profesie. Okrem formálneho vzdelania všetci opýtaní zamestnávateľa kladú dôraz aj na jazykovú úroveň, profesionalitu, spoľahlivosť a schopnosť pracovať pod tlakom.

Názory na dôležitosť vysokoškolského titulu sa však líšili. Pre niektorých je to podmienka, pre iných výhoda, pričom kľúčovú úlohu zohrávajú najmä skúsenosti a referencie.

Začiatky profesionálnej kariéry z pohľadu odborníkov

Po preskúmaní pohľadu študentov a absolventov som sa zamerala na pohľad profesionálnych tlmočníkov na ich vlastné kariérne začiatky. Oslovila som šiestich vyučujúcich tlmočníctva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, aby som získala ich perspektívu.

Všetci respondenti opisovali podobné obavy, aké majú dnešní študenti, najmä neistotu a strach z prvých krokov k úspechu. Na otázku, ako sa s týmto pocitom vyrovnali, piati respondenti uviedli, že sa snažili byť aktívni a získavať skúsenosti už počas štúdia. Začínali s príležitostnými prekladmi a tlmočnickými zákazkami, pričom niektorí pracovali pre prekladateľské agentúry a súčasne si budovali vlastnú klientelu. Postupne sa osamostatnili a založili si živnosť. Jeden z respondentov uviedol, že po ukončení štúdia absolvoval Európsky kurz konferenčného tlmočenia, ktorý mu pomohol pri profesionálnom rozvoji.

Nie všetci podnikali konkrétne kroky na budovanie kariéry už počas štúdia, no viacerí sa popri ňom venovali prekladaniu, vyučovaniu, dobrovoľníckemu tlmočeniu, účasti na workshopoch a zbieraní referencií. Veľkú úlohu zohrali aj pedagógovia, ktorí sprostredkovali študentom pracovné ponuky. Päť respondentov uviedlo, že ich pedagógovia podporovali aj po ukončení štúdia tým, že im pomáhali nadviazať kontakty.

Všetci respondenti dnes pracujú na voľnej nohe, preto ma zaujímalo, kedy sa rozhodli založiť si živnosť a kedy je podľa nich správne začať podnikat'. Päť respondentov si živnosť založilo dva až päť rokov po ukončení magisterského štúdia, pričom dvaja respondenti si založili živnosť už počas štúdia.

Neexistuje teda presný čas, kedy je správne založiť si živnosť. Jeden z respondentov to vystihol slovami: „Ideálny čas je v podstate vždy, ale pre niekoho to môže byť aj nikdy.“ Vo všeobecnosti sa odporúča začať s podnikaním vtedy, keď má človek dostatok klientov na pokrytie aspoň základných nákladov. Mnohí volia kombinovaný model, kedy si popri stálom zamestnaní postupne budujú klientelu, čo im umožňuje plynulejší prechod na trh.

Budovanie vlastného profilu

Existuje však mnoho spôsobov, ako sa zviditeľniť už počas štúdia. Dôležité je vedieť, kde a ako sa prezentovať, aby bol vstup na trh čo najefektívnejší. Hoci sociálne siete ako Instagram a Facebook už nezohrávajú kľúčovú úlohu, stále môže byť užitočné mať na nich profesionálny profil, pričom je dôležité kontrolovať viditeľnosť súkromných príspevkov. Na prezentáciu odborných skúseností sú však vhodnejšie špecializované platformy, ako ProZ.com, TranslatorsCafé.com a LinkedIn, ktoré umožňujú budovanie siete kontaktov a získavanie pracovných ponúk. Dôležitým prvkom profesionálnej identity je aj e-mailová adresa. Používanie domény vlastnej webovej stránky namiesto bežných poskytovateľov (napr. Gmail) pôsobí dôveryhodnejšie a serióznejšie, čím zvyšuje profesionálnu imidž tlmočníka.

SAPT

Slovenská asociácia prekladateľov a tlmočníkov (SAPT) bola založená v roku 2005 s cieľom zlepšiť kvalitu prekladateľských a tlmočnických služieb. Poskytuje odborné vzdelávanie, prístup k terminologickým databázam a možnosť vytvoriť si profesionálny profil v databáze tlmočníkov. Členmi sa môžu stať aj študenti, pre ktorých môže byť členstvo spôsobom, ako sa ešte počas štúdia oboznámiť s požiadavkami trhu, nadviazať kontakty s profesionálmi a postupne budovať svoju odbornú identitu v rámci profesijnej komunity.

Webová stránka

Vlastná webová stránka nie je nevyhnutná, no môže pomôcť pri získavaní zákaziek, keďže mnohí klienti vyhľadávajú tlmočníkov prostredníctvom vyhľadávačov, najmä Google. Na

jej tvorbu možno využiť bezplatné nástroje, ako Google Sites, alebo profesionálne balíky v rámci Google Workspace. Dôležité je zvoliť krátku a výstižnú URL adresu a prispôbiť obsah aj dizajn profesionálnemu štýlu. Webová stránka slúži ako digitálna vizitka a môže výrazne prispieť k osloveniu klientov.

Vlastná iniciatíva

Počas štúdia som mala možnosť učiť sa od skúsených pedagógov, no až neskôr som si uvedomila, prečo zdôrazňovali význam vlastnej iniciatívy a dobrovoľníctva. Mnohí študenti vnímajú neplatenú prácu ako zneužívanie, no v skutočnosti ide o investíciu do budúcnosti. Teoretické vedomosti sú nevyhnutné, ale práve praktické skúsenosti pomáhajú premeniť akademické znalosti na reálne zručnosti.

Jedným z najefektívnejších spôsobov, ako si rozvíjať odborné zručnosti, nadväzovať kontakty a získať pracovné príležitosti, sú stáže. Krátkodobé stáže (1 – 2 mesiace) bývajú väčšinou neplatené, zatiaľ čo dlhšie programy sú často finančne podporované. Jednou z možností je stáž v *Generálnom riaditeľstve pre preklad* (DGT) v Európskej komisii, ktorá poskytuje prehľad o terminológii európskych inštitúcií. Po nej sa možno uchádzať o päťmesačnú platenú stáž v *Európskom parlamente* v Bruseli alebo Luxemburgu.

Okrem oficiálnych inštitúcií ponúkajú príležitosti aj súkromné spoločnosti či prekladateľské agentúry. Na vyhľadávanie stáží sa dajú využiť špecializované portály, ako *EU Careers*, *Erasmus Intern* či *Indeed*. Dobrovoľná iniciatíva a stáže sú dôležité nielen pre získanie skúseností, ale aj pre budovanie profesijných kontaktov.

Odporúčania pedagógov tlmočníctva

Nasledujúce odporúčania vychádzajú z prieskumu realizovaného medzi opýtanými vysokoškolskými pedagógmi. Respondenti sa podelili o svoje skúsenosti a názory na to, aké predpoklady sú dôležité pre úspešný vstup do profesie.

Pedagógovia tlmočníctva zdôrazňujú, že úspech v tejto profesii si vyžaduje kombináciu formálneho vzdelania, praktických skúseností a systematického profesijného rozvoja. Apelujú na študentov, aby sa neustále vzdelávali, sledovali aktuálne dianie v odbore a pravidelne pracovali na svojich jazykových a odborných kompetenciách. Upozorňujú, že znalosť jazykov nestačí. Rovnako dôležité sú aj schopnosť efektívne pracovať s novými technológiami či rozvíjanie analytického myslenia.

Významnú úlohu zohráva dôkladná príprava na každé tlmočenie. Pedagógovia vyzývajú študentov, aby nepodceňovali štúdium materiálov, oboznamovanie sa s klientom a jeho činnosťou. Príprava na tlmočenie by mala byť systematická a zohľadňovať nielen jazykové, ale aj kontextové a terminologické aspekty.

Zdôrazňujú, že prax je nenahraditeľná a že každý, kto chce uspieť, by mal využívať príležitosti na stáže, dobrovoľnícke tlmočenie či výmenné programy. Práve tieto skúsenosti umožňujú študentom lepšie pochopiť realitu pracovného trhu a získať prvé odborné kontakty.

Pedagógovia vyzývajú študentov, aby si budovali profesionálne vzťahy a vnímali svojich spolužiakov ako kolegov, nie konkurentov. Networking je v tomto odbore veľmi dôležitý, pretože často sú to práve kolegovia, ktorí si navzájom dohadzujú zákazky. Pedagógovia v tejto súvislosti vyzdvihujú dôležitosť zapájania sa do profesijných združení, ako je SAPT, ktoré ponúkajú prístup k odborným seminárom a klientskym kontaktom.

Dôležitým aspektom kariérneho rozvoja je získavanie referencií, keďže dôveryhodnosť a reputácia sú v profesii tlmočníka rozhodujúce. Pedagógovia preto vyzývajú študentov, aby sa aktívne zapájali do praktických projektov a usilovali sa o spätnú väzbu od skúsených profesionálov.

Odporúčajú tiež špecializáciu na konkrétne oblasti, ako je právo, medicína či ekonomika, keďže odborné zameranie často zvyšuje hodnotu tlmočníka na trhu. Ako efektívny spôsob prípravy na prácu v európskych inštitúciách považujú *Európsky kurz konferenčného tlmočenia (EKKT)*, ktorý poskytuje cenné skúsenosti a rozvíja potrebné kompetencie.

Pedagógovia upozorňujú aj na potrebu zvládania stresu, keďže reálne pracovné situácie sú často oveľa náročnejšie než akademické prostredie. Schopnosť pracovať pod tlakom je podľa nich jedným z rozhodujúcich faktorov profesionálneho úspechu.

Napokon apelujú na objektívne sebahodnotenie. Je dôležité nepreceňovať svoje schopnosti, ale ani ich nepodceňovať. Tlmočenie si vyžaduje zodpovednosť, precíznosť a profesionálny prístup už od začiatku kariéry.

Pripomínajú tiež, že dobrovoľné tlmočenie môže byť pre začínajúcich tlmočníkov prínosné, no varujú pred nevyváženými podmienkami a zneužívaním. Profesijná etika a tarifné normy sú jasne definované organizáciami, ako sú *AIIC*, *SAPT* či *Asociácia konferenčných tlmočníkov*, a študenti by ich mali dôkladne poznať, aby si vedeli obhájiť spravodlivé podmienky spolupráce.

Záver

V tejto časti sa vraciam k úvodnej otázke, či poskytuje štúdium OPT dostatočné zručnosti na úspešný prechod do praxe. Na základe výskumu a získaných údajov sa ukázalo, že samotné akademické vzdelanie síce ponúka pevný základ, no úspešná profesionálna kariéra vyžaduje omnoho viac.

Prieskum medzi študentmi a absolventmi ukázal, že štúdium OPT poskytuje pevný základ v oblasti odborných jazykových znalostí, práce s nástrojmi CAT, kultúrneho povedomia a rozvoja ústneho prejavu. Výhodou je aj výučba vedená profesionálnymi tlmočníkmi, príprava na podnikanie a odborné predmety, ako *Praxeológia tlmočenia*, ktorá sa už niekoľko rokov vyučuje na vybraných slovenských univerzitách. Napriek tomu, že vysokoškolské vzdelanie v tomto odbore nie je nevyhnutnou podmienkou na úspech v profesii, jeho prínosy sú zjavné – mnohé zručnosti a vedomosti sa v rámci štúdia získavajú efektívnejšie.

Jedným z najväčších problémov, ktorému čelí väčšina študentov, je otázka, ako začať kariéru. Hoci ide o prirodzený jav, existujú stratégie, ktoré tento prechod uľahčujú. Študenti a absolventi v prieskume uviedli viacero spôsobov, ako sa snažia získať prvé pracovné skúsenosti, medzi ktoré patrí prax, dobrovoľnícka činnosť, networking a budovanie kontaktov, účasť na prekladateľských súťažiach či neustále vzdelávanie.

Prieskum medzi potenciálnymi klientmi ukázal, že štúdium OPT je vo všeobecnosti považované za výhodu. Klienti očakávajú od tlmočníkov zručnosti, ako sebavedomé vystupovanie, zodpovedný prístup a výborné jazykové znalosti. Všetky tieto zručnosti študenti označili za intenzívne precvičované počas štúdia.

Samotné štúdium však na úspešnú kariéru nestačí. Je len jedným z predpokladov, ku ktorému je potrebné pridať ďalšie aktivity. Kľúčové faktory zahŕňajú neustále vzdelávanie, dôkladnú prípravu, získavanie praktických skúseností, networking, získavanie referencií, špecializáciu, absolvovanie EKKT, členstvo v SAPTe či zvládanie stresu.

Keďže táto práca je písaná z pohľadu študentky OPT, chcela by som ju uzavrieť osobným zamyslením. Myslím si, že štúdium prekladu a tlmočenia nie je nevyhnutné na to, aby sa človek stal úspešným tlmočníkom, no zároveň vnímam, že trh je už natoľko pestrý, že pre nových tlmočníkov môže byť ťažké zviditeľniť sa a získať pracovné príležitosti. Neviem si predstaviť, kde a ako by som začala, keby som študovala iný odbor. Práve štúdium OPT mi poskytlo pevný základ, od ktorého sa môžem odraziť.

Jazykové znalosti sú jedným z hlavných pilierov, ktoré sa počas štúdia prehlbujú a profesionalizujú. Nemenej dôležitá je interkultúrna kompetencia. Študenti si často sťažujú, že sa kladie veľký dôraz na literatúru a kultúru, no práve tento aspekt efektívne dopĺňa jazykové vzdelanie a často sa dá získať len pobytom v zahraničí.

Ďalšou výhodou sú semináre, ktoré zlepšujú technické zručnosti a pripravujú študentov na prácu s najnovšími technológiami. Tlmočnicke techniky sa na univerzitách vyučujú systematicky, ale ešte dôležitejšie je, že pedagógovia študentov vedú do sveta tlmočenia a pomáhajú im budovať kontakty. Človek, ktorý neštudoval OPT, si musí tieto kontakty vybudovať sám, zatiaľ čo študenti ich získavajú už počas štúdia.

Študenti si cenia najmä pedagógov, ktorí ich vnímajú ako rovnocenných kolegov, poukazujú na ich silné aj slabé stránky a sú ochotní podeliť sa o svoje skúsenosti. V tomto kontexte sa štúdium dá vnímať ako forma mentoringu, ktorý pomáha študentom zorientovať sa v profesii.

Samotné štúdium nestačí na úspešný kariérny štart v akomkoľvek odbore. V povolání tlmočníka to platí dvojnásobne. Štúdium je ako auto – má volant, ale smer a rýchlosť určuje vodič sám. Každý študent si musí nájsť vlastnú cestu, no dôležité je začať už počas štúdia. Výsledky prieskumu naznačili niekoľko možností, ktoré zásadne ovplyvnili moje uvažovanie o profesii.

Literatúra

Knižná:

DJOVČOŠ, M., & ŠVEDA, P. 2017. *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku*. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-1566-8

DJOVČOŠ, M., & ŠVEDA, P. 2023. *Premeny v preklade a tlmočení*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-223-5651-0

Elektronické zdroje:

BONTEMPO, K., JEMINA, N., HAYES, L., & BRASHEAR, V. 2014. *Does personality matter? An international study of sign language interpreter disposition*. URL: <<https://www.trans-int.org/index.php/transint/article/view/321/154>>

PAVLÍKOVÁ, D. 2019. *Prečo študovať prekladateľstvo a tlmočníctvo na Univerzite Komenského?* Medium. URL: <<https://medium.com/@dianapavlikova/preco-studovat-prekladatelstvo-a-tlmocnictvo-na-univerzite-komenskeho-e5a7ae916fc>>

TERRA TRANSLATIONS. 2022. *Why is it important that the translator has a translation degree or certification.* URL: <https://terrtranslations.com/2022/07/12/translator-degree-certification/>>

ZIPPIA. 2022. *Can you be an interpreter without a degree?*
URL: <https://www.zippia.com/answers/can-you-be-an-interpreter-without-a-degree/>

KOMUNITNÝ TLMOČNÍK OČAMI IMIGRANTOV

Veronika Semjanová
ve.semjanova@gmail.com

The topic of this thesis is to find out the opinion on the work of a community interpreter from the point of view of a more narrowly defined group of people, Ukrainian and Russian immigrants, or immigrants from countries where Russian is the official or communicative language. After the outbreak of the war in Ukraine, waves of immigrants began to arrive in Slovakia, for which the country was not prepared. The arrival of foreigners to the country is closely linked to the work of community interpreters, which has not received enough attention in Slovakia. The survey was carried out in the form of a questionnaire and its result confirmed the hypothesis that the job of a community interpreter is not properly defined in society.

Keywords: community interpreting, community interpreter, war in Ukraine, immigrants

Komunitné tlmočenie na Slovensku a prílív utečencov

Komunitné tlmočenie je dnes najdominantnejším typom tlmočenia vo verejnom záujme, ktoré zabezpečuje komunikáciu medzi cudzincami a úradmi, zdravotníkmi, školami či sociálnymi službami (P. Šveda 2021, s 23). Ide o zložitý dialóg medzi rôznymi jazykmi a kultúrami, pričom cudzinci často nemajú dostatok času naučiť sa úradný jazyk cieľovej krajiny (J. Opalková 2013, s. 52). Efektívna komunikácia preto vyžaduje schopnosť dekodovať symboly a poznať kultúrne konvencie. V dôsledku rastúcej migrácie a potreby medzijazykového sprostredkovania sa počet odborných publikácií o komunitnom tlmočení výrazne zvyšuje. Tento pojem sa v odbornom prostredí udomácnil približne v 70. rokoch 20. storočia a vďaka otvoreniu hraníc a legislatívnej ochrane práv migrantov sa komunitní tlmočníci čoraz viac uplatňujú aj v európskych krajinách (J. Opalková 2013, s. 53 – 54). Na Slovensku sa problematika komunitného tlmočenia skúma z antropologického aj translatologického hľadiska (J. Opalková 2013, s. 54), čo prispieva k lepšiemu pochopeniu jeho významu a praktického využitia.

V rámci tohto výskumu sa zameriavame na otázku, ako vnímajú ukrajinskí a ruskí imigranti na Slovensku úlohu a pracovnú náplň komunitného tlmočníka a aké sú ich skúsenosti s využívaním služieb komunitného tlmočenia. Táto výskumná otázka nám

pomôže zistiť, či imigranti správne vnímajú náplň práce komunitného tlmočníka a ako chápu jeho úlohu v procese sprostredkovania komunikácie.

Ako bolo zistené v predchádzajúcich výskumoch (napr. Štefková 2018, 2020; Bossaert 2018; Štefková a Bossaert 2019, 2021), Slovensko má veľmi obmedzený systém vzdelávania komunitných tlmočníkov a poskytovania služieb komunitného tlmočenia. Jedinou oblasťou, v ktorej je komunitné tlmočenie do istej miery organizované a zabezpečované štátom, sú súdne konania, policajné vyšetrovania a azylové konania, kde majú strany nárok na tlmočnicke služby podľa zákona 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch. Tzv. súdni prekladatelia a tlmočníci podliehajú certifikácii, absolvujú odbornú prípravu s povinnosťou získať osvedčenie a majú v spoločnosti určité postavenie. Avšak aj v právnom sektore sú prekladatelia a tlmočníci väčšinou nedostupní pre tých, ktorí tvoria tzv. nové menšiny. Ad hoc tlmočníci sú pomerne často prizývaní na súdne konania (Štefková, Šveda 2022, s. 45).

V roku 2022 zažilo Slovensko obrovský nárast imigrantov, čo bolo spôsobené vypuknutím vojny na Ukrajine. Slovensko, ktoré je historicky viac prispôbené emigrácii ako imigrácii (Tužinská 2019, Štefková 2020), sa muselo rýchlo prispôbiť a vyrovnať sa s bezprecedentným počtom utečencov a vysídlených osôb. Vzhľadom na nedostatočnú kapacitu pracovníkov, ktorí sa zaoberajú danou problematikou, a nedostatok komunitných tlmočníkov vznikli improvizované a *ad hoc* schémy komunitného tlmočenia (KCI 2022). V situácii, keď na Slovensku neexistovali formálne schémy vzdelávania a na uznanie pojmu komunitné tlmočenie a preklad bolo potrebné navrhnuť alternatívne mimovládne schémy, ktoré by čiastočne nahradili chýbajúci inštitucionálny rámec (Štefková, Šveda 2022, s. 42). Komunitné tlmočenie sa dostalo rýchlo do popredia, potreba tlmočníka pri bežných životných situáciách sa stala samozrejmosťou. Túto prácu často vykonávali rodinní príslušníci, známi, priatelia, ktorí ovládali jazyk aspoň na komunikačnej úrovni, študenti prekladateľstva a tlmočníctva s ruským jazykom, pričom sa využívanie ruštiny ako komunikačného jazyka nejavilo vždy najvhodnejším, nakoľko vo väčšine prípadov nešlo o materinský jazyk ukrajinských utečencov. Neskôr začali tlmočnicke služby poskytovať rôzne agentúry, či fyzické osoby, ktoré utečencom pripravili všetky potrebné dokumenty pre registráciu na cudzineckej polícii, pre otvorenie účtu v banke a podobne. Takým spôsobom sa z tlmočníka v mnohých prípadoch stal „človek pre všetko“ a kompletná príprava potrebných dokumentov spolu so znalosťami, často aj nad rámec, sa stala samozrejmosťou.

Tlmočník by mal mať dostatočný prehľad v danom odvetví, aby dokázal svoju prácu vykonávať plnohodnotne, avšak aj tu existuje istá hranica.

Pracovná náplň komunitného tlmočníka

Ako už bolo spomenuté vyššie, ľudia, ktorí využívajú tlmočnicke služby, si často neuvedomujú, aká je skutočná náplň práce tlmočníka. Tlmočník často príde za klientom s potrebnými dokumentmi a informáciami, ktoré sú pre vykonanie daného úkonu potrebné (napr. návšteva cudzineckej polície za účelom registrácie utečenca, či získania prechodného pobytu, ktorá v sebe zahŕňa zabezpečenie množstva dokumentov, úhradu kolkov, registráciu termínu a podobne). Tieto dokumenty dostane tlmočník od sprostredkovateľa (agentúra, fyzická osoba), klient následne predpokladá, že ide o bežnú náplň práce komunitného tlmočníka. Takýmto spôsobom môže dôjsť k mnohým nedorozumeniam a neprijemným situáciám. Preto je na mieste preveriť mienku ľudí, ktorých sa táto situácia týka a poukázať tým na potrebu presnejšieho vymedzenia pojmu „komunitný tlmočník“ a zároveň aj jeho náplne práce. Špecifikom takéhoto druhu tlmočenia je komunikačná situácia, v ktorej má dominantné postavenie subjekt, odkázaný na danú službu v dôsledku istým spôsobom nekorektne štruktúrovanej sociálnej pozície, do ktorej sa dostal, resp. mohol dostať nie z vlastnej vôle, späté s potrebou akútneho riešenia rôznych kritických životných situácií. To determinuje obsah i formy práce jazykového mediátora ako jediného účastníka komunikačného aktu schopného sprostredkovať prenos informácií a odkazov tak v prospech dotknutého jedinca, ako aj spoločnosti ako celku (J. Opalková 2013, s. 52 – 53). Z tlmočníka sa na úkor životnej situácie jeho klienta stáva psychológ, ktorý musí správne vyhodnotiť aktuálnu situáciu a vhodne reagovať. Toto platí aj pri iných typoch tlmočenia, avšak v prípade komunitného tlmočenia ide často o silne emotívne situácie.

Prieskum mienky formou dotazníka

Preverenie mienky sa uskutoční formou dotazníka, ktorý v sebe obsahuje súbor deviatich otázok. Na rozdiel od ankety, pri použití dotazníka sa zameriavame na konkrétne určenú skupinu osôb (J. Benčo 2001, s. 77), v našom prípade ide o ukrajinských a ruských imigrantov, prípadne imigrantov z krajín, kde je ruština úradným jazykom, alebo sa bežne používa. Dôraz sa kladie najmä na porozumenie toho, ako jedinci vnímajú danú skutočnosť, preto pôjde o fenomenologický kvalitatívny výskum (J. Hendl, 2016).

Celý dotazník je zostavený dvojjazyčne – v ruštine aj v slovenčine. Na úplnom začiatku je krátka definícia komunitného tlmočenia, keďže bez vysvetlenia tohto pojmu by mohli byť pre niektorých respondentov otázky nezrozumiteľné. Znenie definície v dotazníku: *„Komunitné tlmočenie je tlmočenie v inštitucionálnom prostredí danej spoločnosti, kde poskytovatelia verejných služieb a klienti nehovoria rovnakým jazykom. Zo začiatku sa tento typ tlmočenia spomínal najmä v súvislosti s procesmi v súdnych sieňach, polícii, azylovými konaniami či nemocnicami, teda s miestami, kde ľudia riešia dôležité životné situácie.“*

Nasledujú otázky, ktoré identifikujú respondenta, a to na základe pôvodu (otázka: *Z akej krajiny pochádzate?*), veku (otázka: *Koľko máte rokov?*) a úrovne vzdelania (otázka: *Aké je vaše najvyššie dosiahnuté vzdelanie?*). Posledný parameter predpokladá, že vyššie vzdelanie so sebou prináša znalosť informácií z rôznych oblastí, nie je to však pravidlo.

Ide o kombinovaný spôsob kladenia otázok, keďže odpoveď na niektoré z nich je otvorená, na iné sú odpovede už vopred predpísané a respondent si len zvolí jednu z nich. Avšak aj tu je možnosť voľby *iné*, pokiaľ by respondentovi nevyhovovala ani jedna z ponúknutých odpovedí. Otázky by mali zistiť, či má respondent vlastnú skúsenosť so službou komunitného tlmočníka, kto túto službu môže využívať a zároveň poskytovať, či podlieha komunitné tlmočenie predpisom a zákonom, či je potrebné špecifické vzdelanie pre výkon práce komunitného tlmočníka a kľúčovú odpoveď – aká je funkcia komunitného tlmočníka.

Výsledky dotazníka sú vhodným podkladom pre rozpracovanie témy potreby inštitucionalizácie komunitného tlmočenia na Slovensku, keďže by slúžili ako relevantný argument (ne)potreby presnejšie vymedziť túto profesiu.

Vyhodnotenie dotazníka

Prieskumu sa zúčastnilo 43 respondentov. Forma získavania odpovedí bola kombinovaná, 33 dotazníkov bolo vyplnených online formou prostredníctvom Microsoft Forms a 10 dotazníkov bolo papierových. Online dotazník bol rozposlaný do ruských a ukrajinských facebookových skupín, kde medzi sebou komunikujú imigranti žijúci na Slovensku, ako aj medzi známymi a priateľov, ktorí dotazník šírili ďalej. Papierové dotazníky boli vyplnené ukrajinskými utečencami v Asistenčnom centre pomoci (ACP) na Bottovej 7 v Bratislave.

Pri zbieraní odpovedí boli dodržané zásady etického konania pri výskume (J. Hendl 2016, s. 157). Osoby, ktoré sa zúčastnili výskumu vopred súhlasili a boli plne informované

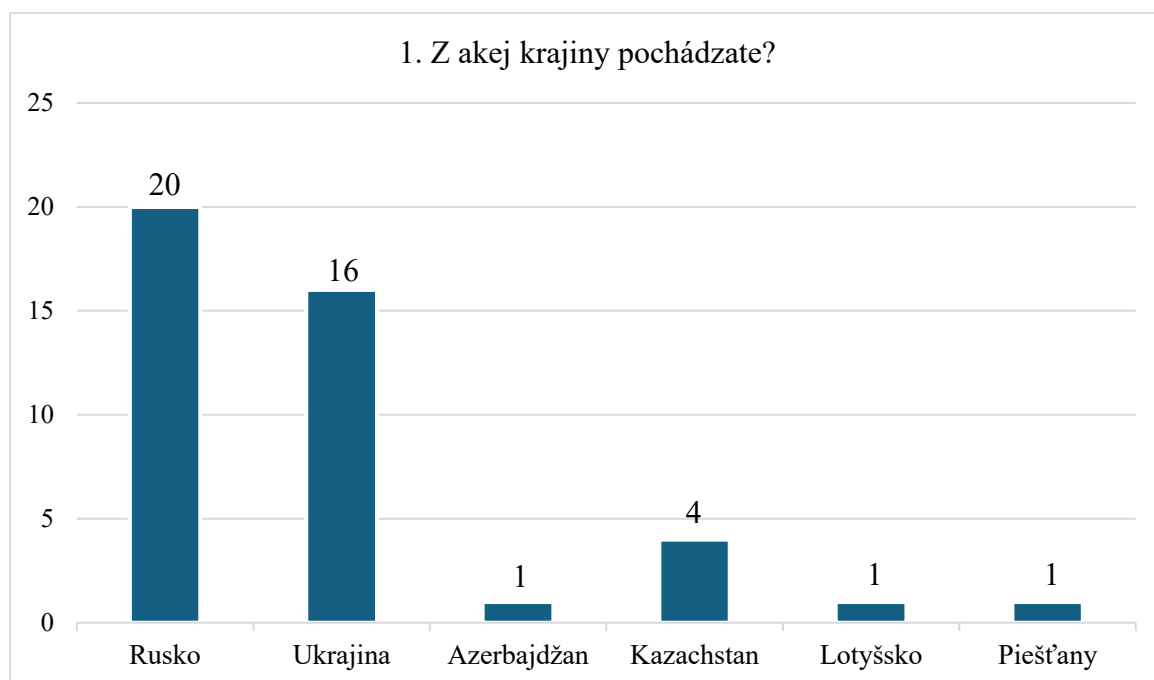
o priebehu a okolnostiach výskumu, ako aj o skutočnosti, že odpovede sú anonymné a ich osobné údaje nebudú šírené. Výskumu sa zúčastnili len plnoleté osoby, pričom najmladší účastník mal 19 rokov. Rovnako bola dodržaná zásada slobody odmietnutia. Na potenciálnych respondentov nebol vyvíjaný nátlak a pokiaľ odmietli spolupracovať, mali možnosť kedykoľvek odísť (v prípade papierového dotazníka), alebo dotazník neodoslať (v prípade online dotazníka).

Pri vyplňaní online dotazníka neprišlo k doplňujúcim otázkam ani k dodatočnému vysvetleniu, a ani k priamemu kontaktu. Mnohí respondenti poskytli spätnú väzbu po vyplnení, niektorí používatelia sociálnej siete zanechali negatívny komentár, no dotazník nevyplnili (aspoň sa tak vyjadrili).

K oslovovaniu ľudí v ACP bolo potrebné pristupovať opatrne a zvoliť vhodný jazyk komunikácie. Pre nemožnosť komunikovať v ukrajinskom jazyku bola zvolená slovenčina, na čo nasledovala vo väčšine prípadov odpoveď, že **respondenti** ešte tak dobre nerozumejú, preto nebudú vedieť plnohodnotne odpovedať na otázky. Následne prišiel na rad ruský jazyk, kde sa potenciálni respondenti rozdelili do dvoch skupín: prvá skupina odmietla komunikovať v ruskom jazyku a následne sa odmietla zúčastniť prieskumu; druhá skupina pozitívne ocenila možnosť komunikovať v ruskom jazyku a rozhodla sa dotazník vyplniť. Pri papierovom dotazníku sa naskytlo množstvo otázok, ako napríklad, v akom jazyku treba dotazník vyplniť, často sa pýtali na vysvetlenie pojmu „komunitné tlmočenie“, aj napriek prečítaniu si definície v úvode dotazníka. Respondenti mali väčšiu tendenciu konzultovať takmer všetky otázky. V niekoľkých prípadoch prišlo k odmietnutiu čítania a zodpovedania otázok v ruskom jazyku. Malo to za následok horšiu čitateľnosť odpovedí, ktoré boli písané po slovensky, keďže respondent zjavne ešte nemal potrebnú úroveň slovenčiny. Niektorí respondenti požadovali, aby boli odpovede napísané za nich, keďže odmietli odpovedať po rusky a zároveň si uvedomovali svoju nedostatočnú úroveň slovenčiny. Všetci z opýtaných v ACP sa zaujímali o to, o aký výskum ide a vyplnenie dotazníka bolo často prelínané spontánnym dialógom.

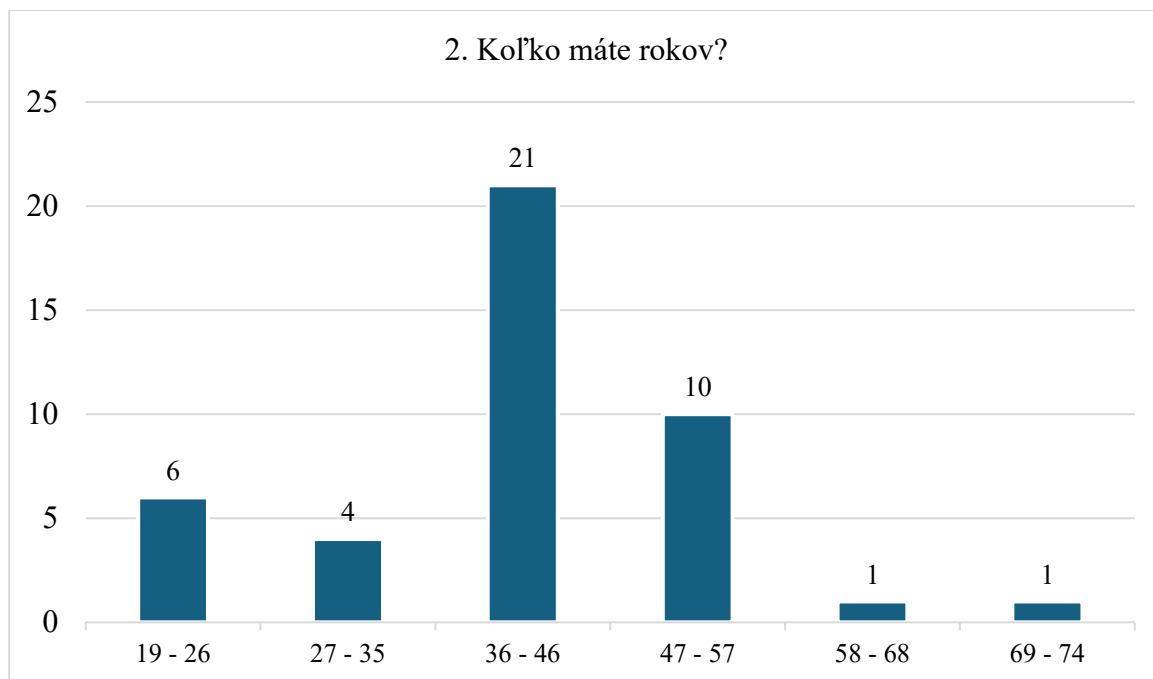
Ako bolo spomenuté, prieskumu sa zúčastnilo 43 respondentov, pričom takmer polovica pochádzala z Ruska (20), v druhom najväčšom počte boli zastúpení Ukrajinci (16) a následne štyria respondenti, ktorí pochádzajú z Kazachstanu. Prieskumu sa taktiež zúčastnili respondenti, ktorí pochádzajú z Azerbajdžanu (1) a Lotyšska (1). V grafe je zobrazená aj možnosť Piešťany. V tomto prípade išlo pravdepodobne o nepochopenie otázky, prípadne existuje možnosť, že respondent nemusí byť cudzinec a skutočne môže ísť

o Slováka, ktorý pochádza z Piešťan, avšak všetky odpovede sú uvedené po rusky. Keďže išlo o anonymný online dotazník, nie je možné sa s respondentom skontaktovať.

Graf 1: 1. Z akej krajiny pochádzate?

Čo sa týka vekového rozmedzia respondentov, je skutočne pestré, nakoľko najmladší účastník mal 19 rokov a najstarší 74 rokov. Najpočetnejšie boli zastúpené osoby v rozmedzí od 36 do 46 rokov (21), na druhom mieste išlo o vekové rozmedzie 47 – 57 rokov (10). Početne boli zastúpení aj respondenti v študentskom veku (6) a prekvapivá bola účasť najstaršieho, 74-ročného respondenta, ktorý odpovedal formou papierového dotazníka. Keďže bol online dotazník zverejnený na sociálnej sieti Facebook, dalo sa predpokladať, že práve vekové kategórie 36 – 46 a 47 – 57 budú zastúpené najpočetnejšie, keďže mladší ľudia už nie sú na danej sociálnej sieti príliš aktívni a prešli na iné platformy. V prípade papierového dotazníka však nebolo možné sledovať predpoklad, či bude niektorá veková kategória zastúpená početnejšie.

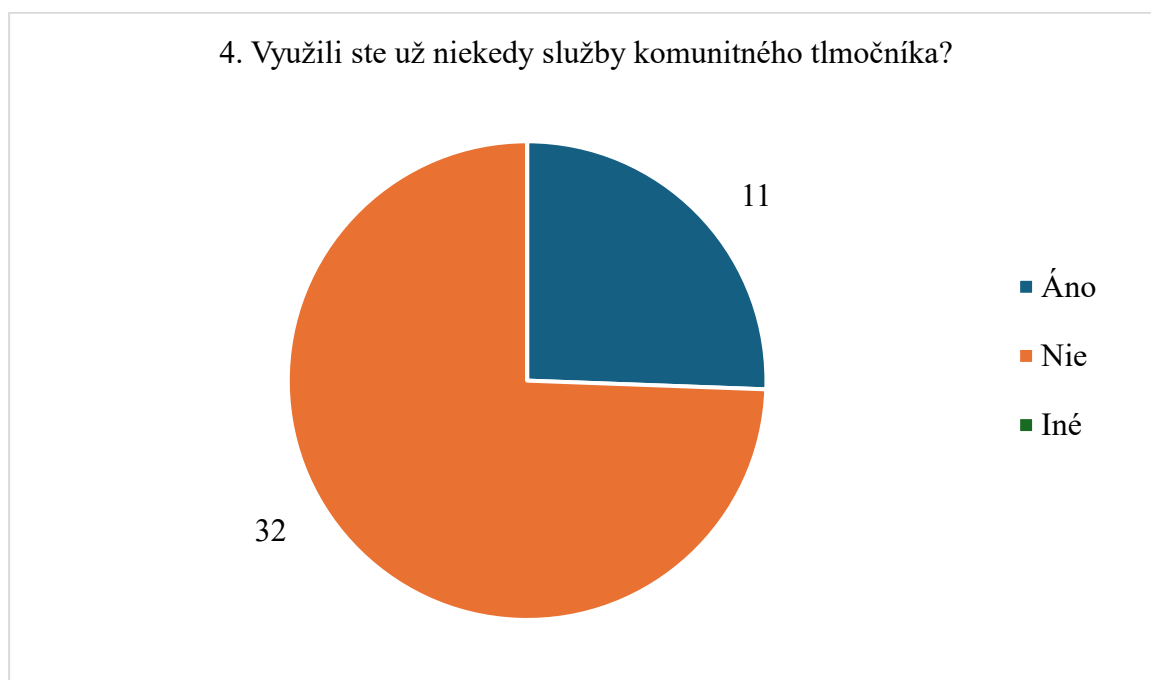
Graf 2: 2. Koľko máte rokov?

Otázkou o najvyššom dosiahnutom vzdelaní išlo o to, zistiť, či vzdelanie vplýva na všeobecné znalosti, ktorou je napríklad aj znalosť o komunitnom tlmočení. Ukázalo sa, že s veľkou prevahou prevládali respondenti s vysokoškolským vzdelaním rôznych stupňov (prvý, druhý a tretí) a rôznych typov (š). Niektorí respondenti uviedli konkrétne tituly, ktoré získali, iní len všeobecne (vysoká škola, vyššie vzdelanie a pod.), v zopár prípadoch sa objavili odpovede: „dve vysoké školy; tri vysoké školy“. Osôb zo stredoškolským vzdelaním bolo podstatne menej (5).

Graf 3: 3. Aké je vaše najvyššie dosiahnuté vzdelanie?

Odpovede na otázku, či už niekedy využili službu komunitného tlmočníka, boli prekvapivé, keďže by sa dalo očakávať, že človek, ktorý príde do cudzej krajiny bez znalosti jazyka, bude potrebovať služby komunitného tlmočníka. Taký vysoký počet odpovedí *nie* môže byť spojený s tým, že využili pomoc priateľov, známych alebo rodiny. V tomto prípade si nemuseli spojiť pomenovanie „komunitný tlmočník“ so svojou blízkou osobou. Pokiaľ išlo o utečencov z Ukrajiny, ktorí sa registrovali v ACP, tí prišli do kontaktu s ľuďmi, ktorí v sebe zahŕňali funkciu tlmočníka a zároveň pracovníka centra, ktorí s nimi riešil potrebnú administratívu. Takýmto spôsobom je opäť pochopiteľné, prečo bola zvolená možnosť *nie*. Avšak jedenásť ľudí zvolilo odpoveď *áno*. Nedá sa však vyhodnotiť, či túto službu využili ľudia skôr vo vyššom alebo nižšom veku, keďže odpoveď *áno* zvolili ako mladší respondenti, tak aj tí starší (odpoveď *áno* zvolil najmladší, 19-ročný respondent aj najstarší, 74-ročný respondent).

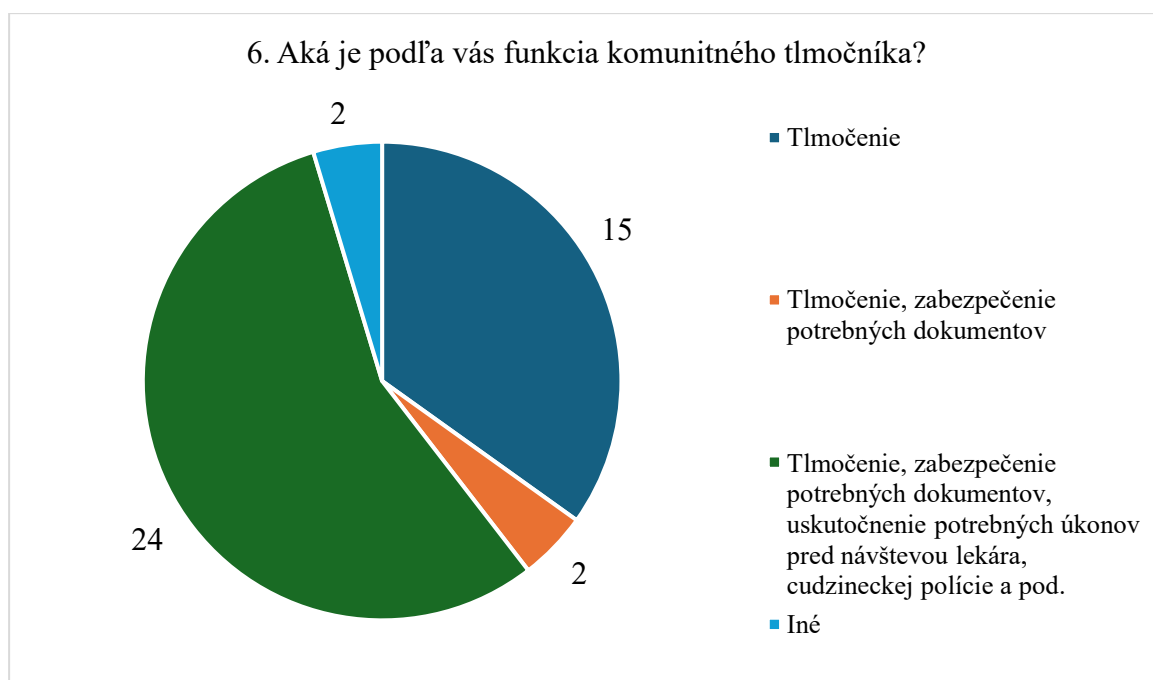

Graf 4: 4. Využili ste už niekedy služby komunitného tlmočníka?

Piata otázka znela: „Kto môže podľa vás využívať služby komunitného tlmočníka?“ a odpoveď na ňu bola otvorená. Najčastejšou odpoveďou bolo: „Cudzinci, ktorí neovládajú jazyk krajiny, do ktorej prišli, na dostatočnej úrovni a musia riešiť bežné životné otázky, napríklad na polícii, u lekára a pod.“ v niektorých prípadoch zazneli ešte doplňujúce odpovede: „cudzinci s cieľom podnikat; ak nemajú minimálne úroveň B1; ľudia v zložitých životných situáciách; tí, ktorí sa nechcú učiť jazyk danej krajiny“. Zopár osôb si vyložilo

význam slova „komunitný“ inak, čo môže byť spojené s tým, že preklad pojmu komunitné tlmočenie do ruštiny je „социальный перевод“ (social'nyj perevod). Pre lepšiu ilustráciu sa dá slovo „социальный“ (social'nyj) preložiť aj ako sociálny, na základe čoho vieme vysvetliť odpovede typu: „ľudia s obmedzenými zdravotnými schopnosťami – sluch, reč, zrak, invalidi, dôchodcovia, matky s deťmi, slabšie (nezaopatrené) vrstvy obyvateľstva“. Dokonca sa vyskytla aj odpoveď, pri ktorej si respondent pomýlil komunitného tlmočníka so súdnym, nakoľko uviedol, že takého tlmočníka poskytujú pri súdnych procesoch. Avšak našlo sa aj zopár odpovedí *neviem*.

Šiesta otázka poskytuje odpoveď na to, čo je podľa ľudí náplňou práce komunitného tlmočníka. Respondenti dostali štyri možnosti: *a) tlmočenie; b) tlmočenie, zabezpečenie potrebných dokumentov; c) tlmočenie, zabezpečenie potrebných dokumentov, uskutočnenie potrebných úkonov pred návštevou lekára, cudzineckej polície a pod.; d) iné*. Až 24 respondentov zvolilo možnosť c), takže predpokladajú, že tlmočník zabezpečí kompletný servis klientovi – pripraví všetky dokumenty a bude mať všetky informácie o danom procese (úhrady poplatkov, lehoty a pod.). Tieto služby nie sú náplňou práce tlmočníka a nemusia ich vykonávať. Na druhej strane, našlo sa dostatočne veľké množstvo respondentov, ktorí zvolili možnosť a), čo je takmer jedna tretina všetkých opýtaných. Štrnásť z nich majú podľa dotazníka vysokoškolské vzdelanie, len jeden z opýtaných uviedol stredoškolské vzdelanie. Podľa veku sa táto odpoveď vyfiltrovať nedá, zvolili ju ako mladší, tak aj starší respondenti. V možnosti *iné* sú dve otvorené odpovede, z ktorých jedna znie: „iba tlmočenie, žiadne konzultácie“, čiže by sme ju mohli zaradiť k možnosti a). Druhá otvorená odpoveď znela: „Možno ide o preklad s funkciou moderátora.“ čo by sa dalo chápať, že tlmočníka respondent chápe ako sprievodcu pri danom úkone, no nemáme bližšie vysvetlenie, prečo bola zvolená práve táto odpoveď.

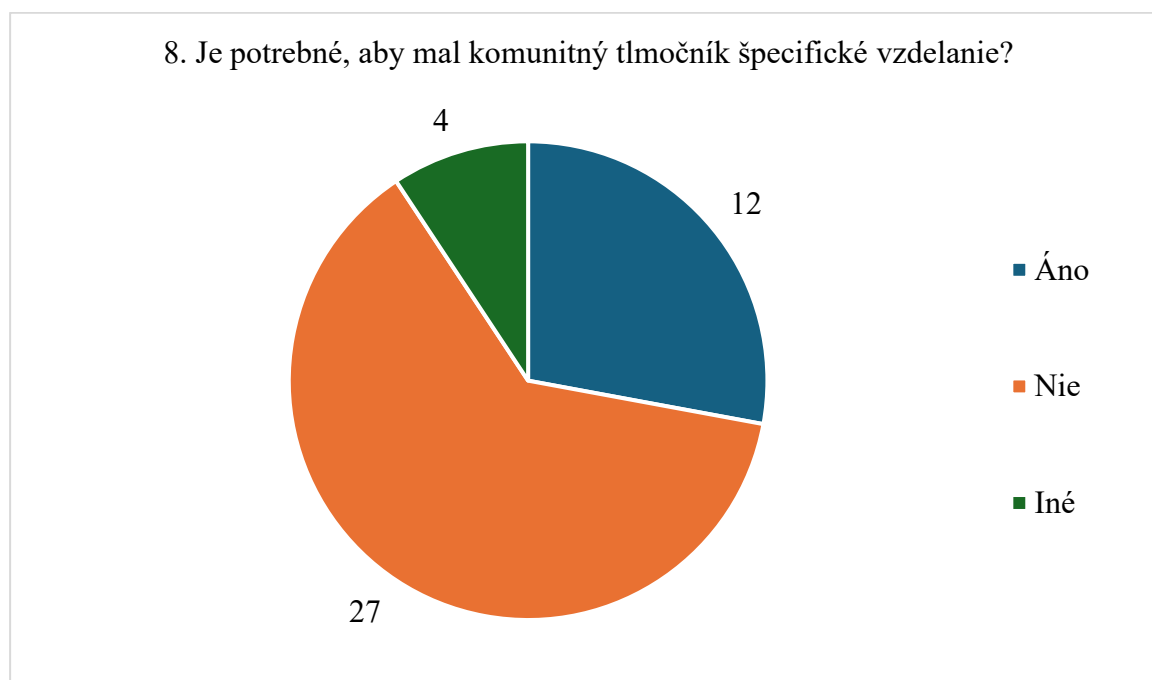

Graf 5: 6. Aká je podľa vás funkcia komunitného tlmočníka?

Siedma otázka bola zameraná na to, či je komunitný tlmočník vnímaný ako profesionál, alebo môže túto prácu vykonávať ktokoľvek, kto ovláda potrebný jazyk. Otázka znela: „Kto môže podľa vás vykonávať prácu komunitného tlmočníka?“ a je priamo spätá s nasledujúcou otázkou. Odpoveď bola voľná a najčastejším názorom bolo, že ide o človeka, ktorý hovorí potrebnými jazykmi, v niektorých prípadoch bola špecifikovaná aj úroveň znalosti jazyka, napríklad: „človek, ktorý ovláda oba jazyky na úrovni C1 – C2; akákoľvek osoba s úrovňou SJ od B2“. Prekvapivé boli odpovede, že túto prácu môže vykonávať sociálny pracovník, pričom ide o dobrovoľnú činnosť. Ďalšia skupina respondentov zastávala názor, že ide o ľudí s tlmočnickým vzdelaním, alebo aspoň o ľudí, ktorí sa okrem jazyka dobre vyznajú v danej oblasti. Pre tri osoby, ktoré sa zúčastnili prieskumu, je podstatným kritériom pre výkon práce komunitného tlmočníka komunikatívnosť.

Ako bolo spomenuté vyššie, ôsma otázka priamo nadväzuje na predchádzajúcu, čo sa odzrkadľuje aj v odpovediach. Z odpovedí na otázku, či je potrebné, aby mal komunitný tlmočník špecifické vzdelanie prevláda *nie*, čo súvisí s odpoveďou, že túto prácu môže vykonávať ktokoľvek so znalosťou jazyka. Aj odpovede *iné* hovoria o tom, že vzdelanie nie je podmienkou, ale je potrebné sa na tlmočenie dostatočne pripraviť, či už vhodnou slovnou zásobou, pripraviť sa na potenciálne situácie, či dokonca na samotného klienta. Takmer tretina opýtaných (12) zvolila možnosť *áno*, avšak je diskutabilné, čo si predstavovali pod

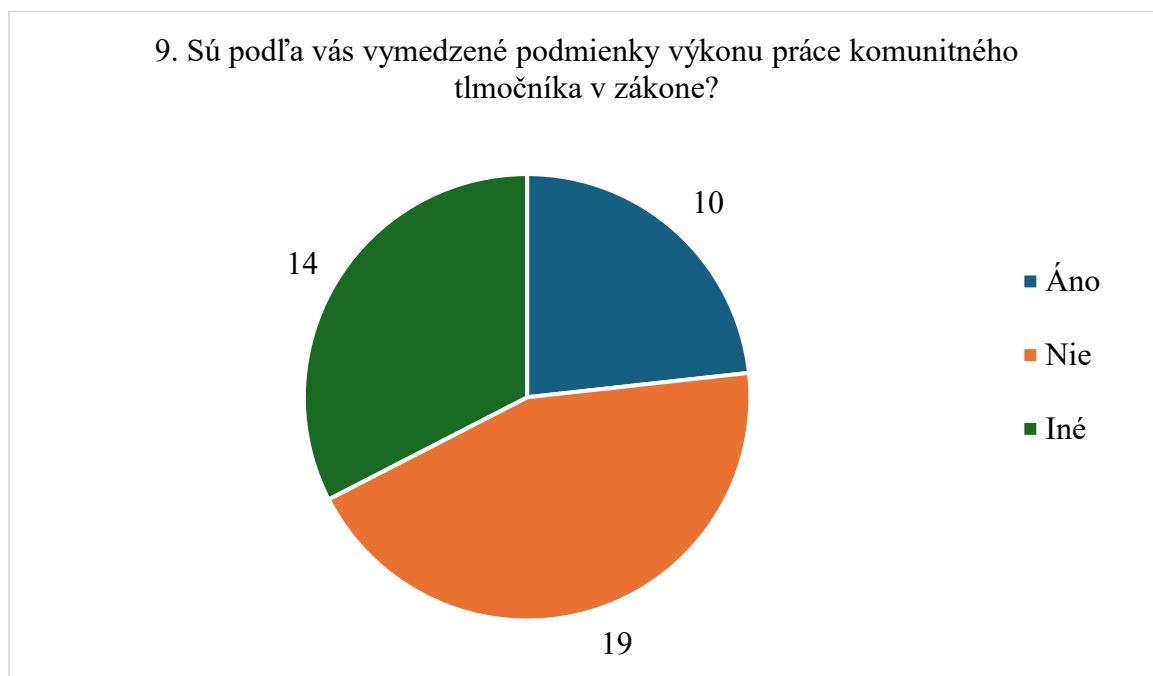
špecifickým vzdelaním, či mali na mysli vysokoškolské vzdelanie, alebo len jazykové kurzy. V tomto prípade by bolo vhodné pridať doplňujúcu otázku.

Graf 6: 8. Je potrebné, aby mal komunitný tlmočník špecifické vzdelanie?

Poslednou otázkou sa dostávame k inštitucionalizácii komunitného tlmočenia. V tomto prípade bolo zvolených najviac možností *iné* (14), kde mali respondenti možnosť voľne odpovedať. Časť odpovedí znie *neviem*, niektorí majú problém odpovedať, pretože sa nevyznajú v slovenských zákonoch, jeden respondent píše: „*Neviem, ale teoreticky by mali byť, keďže Slovensko je krajina s rozvinutou byrokraciou*“. Vidno tu akúsi opatrnosť pri odpovedi, prípadné zdržanie sa odpovede. Môže to byť následkom toho, že cudzinci, ktorí prišli žiť na Slovensko nepoznajú tunajšie zákony, avšak takéto typy zákonov nie sú všeobecnou znalosťou ani bežného Slováka. Predsa len prevláda možnosť *nie*, ktorá môže opäť nadväzovať na dve predchádzajúce otázky. Pokiaľ respondent odpovedal, že prácu môže vykonávať ktokoľvek so znalosťou jazyka a nemusí mať špecifické vzdelanie, logicky vyplýva, že táto profesia nemusí byť vymedzená v zákone. Približne jedna štvrtina opýtaných si myslí, že podmienky výkonu práce komunitného tlmočníka sú vymedzené v zákone, avšak aj tu by bola vhodná doplňujúca otázka, aby sme zistili, čo konkrétne je podľa nich v zákone napísané. Rovnako, ako v prípade odpovedi *nie*, aj tu môže ísť o prepojenie s predchádzajúcimi otázkami, čiže pokiaľ treba, aby mal komunitný tlmočník

špecifické vzdelanie, je pravdepodobnejšie, že podmienky výkonu jeho práce budú istým spôsobom vymedzené v zákone. Prepojeniu týchto posledných otázok zodpovedá aj pomer odpovedí, ktorý je veľmi podobný.

Graf 7: 9. Sú podľa vás vymedzené podmienky výkonu práce komunitného tlmočníka v zákone?

Záver

Dalo by sa konštatovať, že prieskum mal zmysel, nakoľko sa potvrdila výskumná otázka, že verejnosť má mylnú predstavu o tom, čo je skutočnou náplňou práce komunitného tlmočníka, kto túto prácu môže vykonávať, respektíve vykonávať kvalitne. Ukázalo sa, že veľká časť respondentov očakáva od tlmočníka nielen jazykové sprostredkovanie, ale aj praktickú pomoc s dokumentmi, úradnými úkonmi či sprostredkovaním služieb, čo presahuje jeho základné kompetencie. Mnohí respondenti nemajú jasnú predstavu o tom, čo presne patrí do náplne práce komunitného tlmočníka, kto túto profesiu môže vykonávať a aké sú jej odborné východiská. Zároveň nemožno odpovedať kladne na otázku, či vyššie vzdelanie koreluje s vyššou mierou informovanosti, keďže podľa výsledkov výskumu, vzdelanie a informovanosť, či väčší rozhľad, spolu v tomto výskume priamo nesúvisia.

Ďalším dôležitým zistením bolo, že väčšina respondentov nepovažuje špecifické vzdelanie za nevyhnutný predpoklad na výkon tejto profesie, pričom sa ukázalo, že

predstavy o požiadavkách na odbornú kvalifikáciu tlmočníka sa výrazne líšia. Len približne tretina opýtaných zastáva názor, že by komunitný tlmočník mal mať špecifické vzdelanie. Vzhľadom na položenú otázku však nie je jasné, či tým myslia vysokoškolské štúdium, odborné kurzy, alebo iný druh prípravy.

Prieskum tiež ukázal, že legislatívne ukotvenie komunitného tlmočenia je pre väčšinu respondentov neznáme – často nevedeli, či je táto profesia zákonne upravená. To odzrkadľuje nielen nedostatok informácií medzi cieľovou skupinou, ale aj celkovú absenciu inštitucionalizácie komunitného tlmočenia v slovenskom prostredí, ktorá by zaistila konkrétnejšie vymedzenie náplne práce, na ktoré by sa vedel tlmočník priamo odvolať. Takým spôsobom by sa dala zjednotiť funkcia komunitného tlmočníka, čím by sa predišlo nepochopeniu zo strany klientov a neprijemným situáciám.

Je zrejmé, že existuje potreba systematického informovania verejnosti (najmä imigrantských komunít) o funkcii a možnostiach komunitného tlmočenia. Zároveň je nevyhnutné pracovať na odbornom a legislatívnom ukotvení tejto profesie, aby bolo možné jednoznačne určiť jej kompetencie, povinnosti a kvalifikačné predpoklady.

Zoznam použitej literatúry

BENČO, J. 2001. *Metodológia vedeckého výskumu*. Bratislava : IRIS, 2001. ISBN 80-89018-27-0

HENDL, J. 2016. *Kvalitatívni výzkum*. Praha : Portál, 2005. ISBN 978-80-262-0982-9

OPALKOVÁ, J. 2013, *Komunitné tlmočenie*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. ISBN 978-80-555-0979-2

ŠTEFKOVÁ M., ŠVEDA P. 2022. *War in Ukraine and public service interpreting in Slovakia: Initial impressions and implications*. In: *Public Service Translation and Interpreting: A Way to Accessibility and Inclusion* [online]. Bridge, 2022 [cit. 2024-04-15]. Dostupné na: <https://www.bridge.ff.ukf.sk/index.php/bridge/article/view/80>

ŠVEDA, P. *Tlmočenie v teórii a praxi* [online]. Bratislava : STIMUL, 2021 [cit. 2024-04-16]. Dostupné na:

https://www.researchgate.net/publication/357910589_Tlmočenie_v_teorii_a_praxi_I_diel

DIVADELNÉ TLMOČENIE PRE NEPOČUJÚCICH

Michal Hefty – Angela Hefty

michal.hefty@truni.sk, angela.hefty@truni.sk

Artistic interpretation is one of the sporadically treated topics that receive little attention in Slovakia. Abroad, in the last 20 years, artistic interpretation has received more attention in the field of research on interpreting from spoken language to sign language, and there has been also place for specifying the requirements of artistic interpretation in more detail. Artistic interpretation does not represent a standard translation transfer of a text, but also includes the scenic expression of artistic elements. Theatrical interpreting provides space to make the language of the Deaf community visible, it points to the added value of visual embodiment and presentation of language that is perceived visually and motorically.

Keywords: Slovak Sign Language, deaf, sign language users, theatrical interpreting, translation, performance

Úvod

Umelecké tlmočenie pre nepočujúcich používateľov posunkového jazyka je špecifický typ práce. Zahŕňa hneď dva typy tlmočenia a to tlmočenie divadelných diel a tlmočenie skladieb hudobných interpretov. Ako uvádzajú Kováčová (2008) a Červinková Houšková (2008), ani jedna z týchto činností nie je tlmočením v klasickom zmysle slova. V prípade divadelného tlmočenia hovoríme najprv o umeleckom preklade, na ktorý sa musí tlmočník vopred pripraviť. Oba tieto prípady špecifického tlmočenia však nevykonáva len samotný tlmočník. Vždy je to výsledok analýzy divadelného predstavenia a analýzy scenára.

Pojem „umelecké tlmočenie“ v sebe zahŕňa dopredu pripravený umelecký preklad a spoluprácu s interpretom, resp. hercom, režisérom alebo divadlom. Do kategórie umeleckého tlmočenia preto nezaraďujeme tie tlmočenia, ktoré neboli vopred pripravené – tlmočník je na javisku prítomný, no jeho prejav bol improvizovaný.

Na Slovensku sme zaznamenali prípady, keď počas tlmočenia hovorených prejavov (napríklad počas benefičných koncertov) tlmočník po výstupe hovoriacich tlmočí aj spev – tentokrát bez predbežnej prípravy.

V takomto prípade tlmočník nemal možnosť vopred si preštudovať tlmočený text a analyzovať prejav interpreta - z toho dôvodu je vysoká pravdepodobnosť, že sa poruší

adekvátnosť prekladu. Prejav hercov môže byť natoľko špecifický, že tlmočník v zlomku sekundy nebude vedieť nájsť správny ekvivalent, poprípade nebude vedieť vhodne stvárniť emočný prejav.

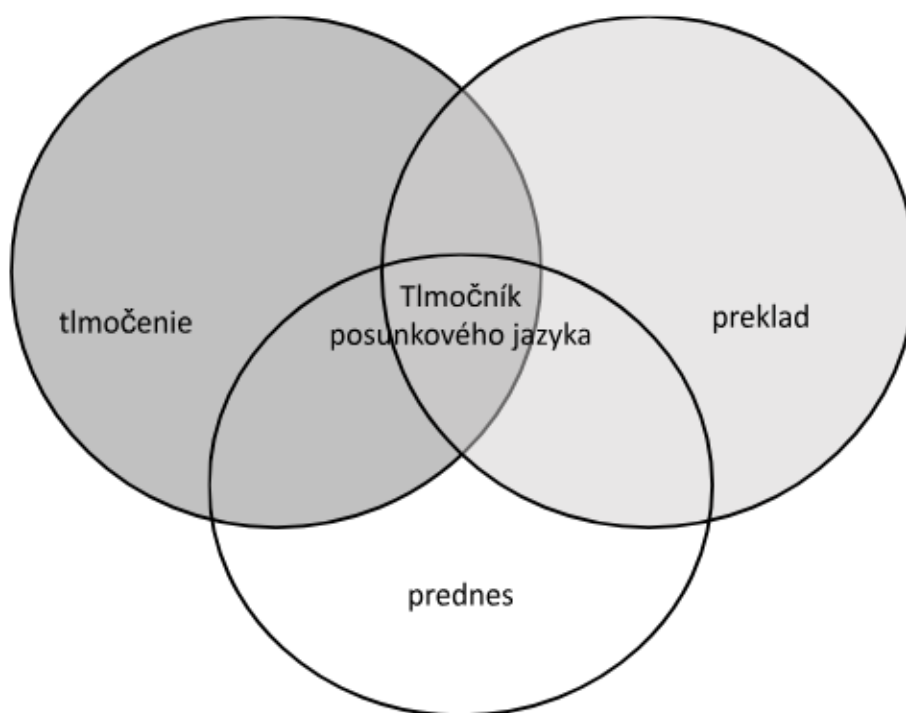
Podľa Kováčovej (2008) a Červinkovej Houškovéj (2008) táto činnosť pozostáva z dvoch na seba nadväzujúcich činností, ktorými sú preklad a prednes. Slovenská translatológia by zas tento špecifický žáner najskôr zaradila medzi tzv. hybridné formy tlmočenia - podobne ako tlmočenie z listu, v ktorom sa v prvej fáze ako príprava pred tlmočením realizuje preklad textu (Müglová, 2018).

Medzi základné požiadavky na tlmočníka patrí kompetencia vytvoriť samotný preklad. Kľúčové sú teda kompetencie v slovenskom jazyku a slovenskom posunkovom jazyku. Tlmočník musí taktiež poznať kultúru a svet nepočujúcich, bez čoho nie je možné kvalitnú prekladateľskú prácu uskutočniť (Kováčová, 2008; Červinková Houšková, 2008). Východiskovým bodom prekladu pre divadelné predstavenie je tlmočnickovo porozumenie prekladanému textu, preto je dôležitá schopnosť analyzovať literárny text. K tomu je potrebná nielen čitateľská skúsenosť, ale aj skúmanie zámeru autora textu. Analýza textu je dôležitá tiež v prípade ak dielo obsahuje pesničky - ich text je často nenadväzujúci a chýba mu kontext. Pri príprave prekladu hudby a spevu, ako aj divadelnej hry, je nevyhnutné, aby mal tlmočník široký kultúrny a historický prehľad. (Kováčová, 2008) Pri analýze textu piesne, hudby či scenára je taktiež zásadný rešpekt k pripomienkam nepočujúcich kolegov (jazykového konzultanta alebo supervízora) a z toho vyplývajúce zásady tímovej spolupráce.

Druhou požiadavkou je kvalitný **prednes**, čo si od tlmočníka vyžaduje synchronizáciu s interpretom. Predniesť kvalitný preklad je možné len so skúsenosťou a istotou vo vystupovaní pred väčším publikom. Tlmočník musí byť odolný proti tréme a stresu, ktoré takéto vystupovanie prináša. S vystupovaním súvisí aj snaha vyhovieť publiku: tlmočník musí zvládnuť nielen byť prítomný na javisku, ale musí z neho vyžarovať aj radosť z prítomnosti na pódiu. Zanedbateľný nie je ani vzhľad a fyzický stav tlmočníka.

Rocks (2011) pri svojej analýze uvádza ďalšie zistenia. Podľa týchto východísk sa tlmočníci posunkového jazyka nemôžu obmedziť len na šablónovité tlmočenie zo zdrojového jazyka do cieľového jazyka, keďže v ich práci vyvstáva osobitá výzva: zobrazenie súčasne sa vyskytujúcich vizuálnych informácií, ktoré podporujú, zlepšujú a dotvárajú dialógy a činnosť herca. Taktiež je nevyhnutné, aby bol tlmočník oboznámený s predstavením, ktoré má byť interpretované a tlmočené, či už prostredníctvom prístupu

k samotným skúškam a/alebo audiovizuálneho záznamu skoršieho predstavenia inscenácie. Takáto situácia núti tlmočníka, aby sa rozhodoval na základe interakcií všetkých troch oblastí – prekladu, tlmočenia a výkonu, t.j. prednesu (ako je znázornené na Grafe 1), a aby sa zapájal do diela od začiatku „prekladového“ procesu až do konca po interpretovaný výkon (2003 Gambier, In: Rocks, 2011).

Graf č. 1: *Schéma interakcie troch oblastí týkajúcich sa práce divadelného tlmočníka posunkového jazyka divadelného tlmočenia podľa Rocks (2011)*

Úspešný prednes tiež stavia na predpoklade schopnosti tlmočníka spolupracovať a vnímať interpersonálnu komunikáciu. V prípade tlmočenia divadelného predstavenia prebieha celý nácvik v úzkej spolupráci s divadlom (s hercami, režisérom atď.) a kolegami tlmočníkmi. Tlmočník, ktorý nie je schopný kooperácie, narúša prácu celého tímu, ktorý predstavenie pripravuje, čo sa následne prejaví negatívnymi výsledkami.

Od tlmočníka sa vyžaduje aj schopnosť podriaďovať sa. Pri divadelnom tlmočení je prvoradá autorita režiséra. Na jednej strane sa teda tlmočník podriaďuje a na strane druhej musí vedieť obhájiť záujmy nepočujúceho diváka. Ďalej je to osobnosť interpreta, pričom

tlmočník nesmie vyčnievať počas vystúpenia na úkor interpreta pôvodného diela (hry, piesne a pod.).

Cieľom divadelného tlmočenia je predniesť taký preklad a predvedenie divadelného diela, na ktorom by mohli vo väčšinovej kultúre participovať ako diváci aj Nepočujúci a na strane druhej, aby mala počujúca spoločnosť možnosť uvidieť krásu umeleckého prejavu v posunkovom jazyku.

Typológia divadelného tlmočenia sa diferencuje v prvom rade podľa **umiestnenia tlmočníka/tlmočníkov v priestore divadla**. Rozhodnutie o umiestnení tlmočníka a následne o type tlmočenia ďalej ovplyvňuje celý proces prípravy a realizácie tlmočeného predstavenia (skúšky, rozdelenie umiestnenia hercov, prípadne rekvizít na pódiu). Súhlasíme s Kováčovou (2008) a Červinkovou Houškovou (2008), že umiestnenie tlmočníkov vo veľkej miere ovplyvňuje divákov dojem z predstavenia a jeho umelecký zážitok.

Výber typu tlmočenia predstavenia na jednej strane závisí od osôb z divadelného prostredia – riaditeľa divadla, režiséra, producenta, hercov – a na strane druhej od osôb z „nepočujúceho prostredia“ – nepočujúceho koordinátora, tlmočníkov, supervízora. Nie je ľahké rozhodnúť, aký typ tlmočenia je najvhodnejší. Koordinátor dlhodobo sleduje nepočujúcich divákov a vníma ich potreby, aby mali zabezpečený prístup k divadelnému umeniu.

Nepočujúci koordinátor je rodený používateľ slovenského posunkového jazyka. Mal by mať vzťah a skúsenosti s prácou v divadle, pretože jeho práca vytvára most medzi divadlom, tlmočníkmi a nepočujúcimi divákmi. Vie komunikovať s umeleckou skupinou ako aj s riadením divadla. Obhajuje záujmy cieľovej skupiny divákov, t.j. komunity nepočujúcich a zároveň sa snaží poskytnúť vhodný priestor pre prácu tlmočníkov: komunikuje o možnostiach zabezpečenia divadelného tlmočenia.

Celý proces organizácie divadelného tlmočenia, preklad scenára, doladovanie stratégií a skúšok spadá pod koordinátora. Pri integrovanom prístupe divadelného tlmočenia sa tento prístup považuje za vhodný (Richardson, 2018; Secară – Perez, 2022).

Koordinátor navrhuje režisérovi typ tlmočenia, pri ktorom zohľadňuje počet hercov, počet stvárnených postáv, dynamiku predstavenia, pohyby hercov. Musí však disponovať komunikačnými schopnosťami pri vyjednávaní s režisérom. Vyhľadáva tlmočníkov a ponúka im možnosť spolupráce v rámci divadelného tlmočenia. Zúčastňuje sa nácviku divadelného tlmočenia a poskytuje potrebné rady tlmočníkom v súvislosti s nácvikom prejavu do umeleckého posunkovania, umiestnenia a pohybu (v prípade tieňového tlmočenia

alebo experimentálnej formy tlmočenia). Poskytuje a navrhuje plán skúšania s tlmočníkmi a s divadlom.

Nepočujúci koordinátor poskytuje cenné rady a spätnú väzbu v mnohých oblastiach, akými sú napr. kostýmy, mejkap, osvetlenie. Koordinátor taktiež analyzuje tlmočený text pri nácviku prekladu, pridáva svoje cenné rady. Nepočujúci koordinátor je niekto, komu by mal tlmočník veriť. Tlmočník by mal konzultantove pripomienky plne rešpektovať (Kováčová, 2008). Taktiež sa snaží, aby výber tlmočeného predstavenia dokázal nepočujúcich divákov zaujať. Činohry s monotónnym monológom, v ktorých chýba výraznejšie prežívanie alebo emocionálny prejav, pravdepodobne, Nepočujúcich nezaujmu.

Jazykový supervízor tlmočníkov je osoba, ktorá by mala byť bilingválna, zdatná v posunkovom ako aj v slovenskom jazyku. Jazykový supervízor plní úlohu prekladu hry do umeleckého posunkovania na špecifické formy prejavu v slovenskom posunkovom jazyku, ich zrozumiteľnosť. Pomáha tlmočníkom s prekladom, poskytuje spätnú väzbu posunkového jazyka počas procesu skúšania. Odporúča sa, aby bol jazykovým supervízorom nepočujúci, ktorý má nepočujúcich rodičov, resp. pochádza z viacgeneračnej rodiny nepočujúcich, pretože popri jazykovej korekcii musí zohľadňovať pri práci aj kultúru Nepočujúcich.

Základné typy divadelného tlmočenia sú:

1. Statické tlmočenie
2. Zónové tlmočenie
3. Tieňové tlmočenie
4. Balkónové tlmočenie
5. Experimentálna forma divadelného tlmočenia

Statické tlmočenie

Statické tlmočenie je také umelecké tlmočenie, počas ktorého trvania sa miesto tlmočníka relatívne nemení: tlmočník tlmočí počas celého predstavenia na jednom mieste.

Statické tlmočenie sa rozdeľuje na dva typy tlmočenia (podľa Hefty - Hefty, 2022):

1. tlmočenie pod pódium – tlmočník alebo tlmočníci sú po celú dobu predstavenia umiestnení vľavo alebo vpravo pod pódium;
2. tlmočenie na pódium – tlmočník alebo tlmočníci sú po celú dobu predstavenia umiestnení vľavo alebo vpravo na pódium, ale nie sú súčasťou priameho pohľadu na

herca. Divák si teda musí vybrať: buď preferuje sledovanie hercov alebo tlmočníka. To spôsobuje tzv. ping-pong efekt, keď divák musí otáčať hlavu za cieľom svojej pozornosti.

Tlmočníci sú osvetlení jedným alebo viacerými bodovými svetlami, ktoré neumožňujú veľké zmeny v osvetlení počas predstavenia. Podľa Kováčovej (2008) a Červinkovej Houškovéj (2008) pokiaľ tlmočníci netlmočia, je vhodné tieto svetlá zhasnúť, napr. počas prestávky alebo pri zmene obrazov. Dodávame, že to však podľa našej skúsenosti záleží na individuálnej dohode divadla s tlmočnickým tímom.

Tlmočníci by mali tlmočený text poznať čo najviac naspamäť. Tlmočníci sa v tomto type tlmočenia pripravujú sami, mimo oficiálnych skúšok s hercami. Scenár hry by mali dostať niekoľko mesiacov pred tlmočením. Prípravu uľahčuje existujúca nahrávka predstavenia, ale pokiaľ je to možné a nejde o absolútnu premiéru, tlmočníci by si mali predstavenie vopred pozrieť. Pokiaľ ide o predstavenie, ktoré bude mať premiéru, odporúča sa prítomnosť tlmočníka aspoň na niektorých skúškach s možnosťou konzultácie s režisérom.

Počas prípravy je taktiež potrebné prediskutovať, ktoré sedadlá sú pre nepočujúcich divákov najvhodnejšie, kde by mali sedieť, aby mohli tlmočené predstavenie dobre sledovať. V konečnom dôsledku sa však realita môže líšiť a diváci si zvolia iné umiestnenie (Hefty – Hefty, 2022).

Statické tlmočenie sa využíva v divadlách, kde sú komplikované podmienky pre kooperáciu medzi divadlom a tlmočníkom. Statické tlmočenie je podľa Kováčovej (2008) a Červinkovej Houškovéj (2008) hodnotené ako najmenej rušivé pre herca a ako najmenej vyhovujúce nepočujúcemu divákovi. Záleží tiež na nepočujúcom divákovi, nakoľko vie súbežne sledovať dej na pódiu a tlmočníka.

Výber statického tlmočenia pod pódium bežnou praxou v prípade mainstreamových slovenských inscenácií, často z organizačných dôvodov súvisiacich s obmedzeným časom, možnosťami skúšania a nabitým programom hercov. Tí často spolupracujú s viacerými divadlami v krajine.

Statické tlmočenie hodnotia nepočujúci diváci ako menej efektívne. Hlavným dôvodom je nemožnosť sledovania hercov a tlmočníkov naraz.

Na Slovensku sa so statickým tlmočením realizovali tieto predstavenia:

- *Narodil sa chrobáček*
- *Aj muži majú svoje dni*
- *Výstup*

- *Sex pre pokročilých*

Zónové tlmočenie

Zónové tlmočenie predstavuje istý kompromis medzi statickým a tieňovým tlmočením. Tlmočníci môžu meniť svoje umiestnenie z obrazu do obrazu a väčšinou sú umiestnení na pódiu na vyvýšenom mieste ako balkón alebo okno. Diváci na tlmočníkov dobre vidia a sú bližšie k hercom. Tento typ tlmočenia si v porovnaní so statickým tlmočením vyžaduje väčšie „herecké“ schopnosti. Tlmočníci si na javisku rozdelia svoje zóny a tlmočia len to dianie, ktoré sa odohráva na „ich“ zóne.

Zónové tlmočenie je vhodné pre typ divadiel, ktoré sú ochotné nadviazať hlbšiu spoluprácu. Tlmočníci sa v takomto type stávajú integrálnou súčasťou hry. Tento typ tlmočenia je nepočujúcim publikom prijímaný pozitívnejšie ako statické tlmočenie.

V slovenskom prostredí sa takýto typ tlmočenia zatiaľ nerealizoval. Príčinou je hlavne zložitosť výberu zóny, kde musí byť alebo by mal byť tlmočník umiestnený.

Tieňové tlmočenie

V prípade tieňového tlmočenia sa tlmočníci stávajú plnou integrálnou súčasťou divadelného predstavenia. Každý herec na javisku má svojho tlmočníka, ktorý sa pohybuje na javisku s ním akoby bol jeho „tieň“, nasleduje všetky jeho pohyby a aktivity, charakter a typ výpovede. Tlmočník v takomto prípade predstavuje pomyselné „alter ego“ postavy, ktorú herec hrá. Cieľom tieňového tlmočenia je, aby nepočujúci divák získal dojem, že tlmočník a herec sú jedna osoba. Tlmočník je odetý v tmavom, avšak sčasti podobnom odeve ako herec. Podľa Červinkovej Houškovéj (2008) a Kováčovej (2008), pokiaľ tlmočník tlmočí viac postáv, je samozrejmosťou prezliekať sa do iných kostýmov.

Výhoda tohto typu tlmočenia spočíva v maximálnej snahe **eliminovať** ping-pong efekt, preto divák nemusí rozdeľovať svoju pozornosť medzi hercom a tlmočníkom.

Tieňové tlmočenie si vyžaduje bezpochyby najväčšie nároky na tlmočnické herecké a pohybové schopnosti. Ak napríklad herec urobí počas prejavu výrazný pohyb, tlmočník ho v tomto pohybe nasleduje. Tieňové tlmočenie si vyžaduje maximálnu otvorenosť režiséra, divadla, prítomnosť tlmočníkov na opakujúcich sa skúškach. Príprava tieňového tlmočenia v divadle je časovo veľmi náročná.

Niekedy sa môžu vyskytnúť situácie, keď má herec alebo režisér dojem, že prejav herca je zatienený tlmočníkom. Toto si vyžaduje veľké interpersonálne a komunikačné

schopnosti. Hercom treba vysvetliť, že tlmočnickova úloha je odlišná a každá úloha zastupuje v divadelnej hre inú funkciu.

Charakter tieňového tlmočenia poskytuje príležitosť pre kreativitu všetkých zúčastnených osôb. Podľa skúseností je tieňové tlmočenie taktiež veľmi dobre prijímané počujúcimi divákmi, pretože tlmočníci sú skutočnou súčasťou hier. Tento typ tlmočenia **preferujú aj Nepočujúci diváci.**

Na Slovensku sa s tieňovým tlmočením realizovali tieto divadelné predstavenia:

- *Popletená punčocha*
- *Gašparko*
- *Nože v sliapkach*
- *Sex pre pokročilých*

Balkónové tlmočenie

Tlmočník je umiestnený mimo priestoru javiska, spravidla na balkóne, na kraji alebo v uličke hľadiska, a to s cieľom, aby čo najmenej rušil herca alebo počujúceho diváka. Nepočujúci diváci by mali sedieť v blízkosti tlmočníka. Vo väčšine prípadov tlmočí celé tlmočenie jeden tlmočník a jeho spolupráca s divadlom je minimálna. O uplatnení balkónového tlmočenia niekedy rozhoduje priestor. Ak divadlo má priestor pre divákov pod pódium, vyžaduje si umiestnenie tlmočníka vo vyvýšenom priestore. V tomto prípade opäť možno pozorovať veľmi silný ping-pong efekt. Ak je tlmočník umiestnený vo veľkej vzdialenosti, nepočujúci divák je nútený rozdeľovať svoju pozornosť medzi tlmočníkom a dianím na javisku. Z takéhoto usporiadania taktiež vyplýva, že tlmočník často nie je dobre osvetlený, čo znižuje úroveň kvality prenesených informácií. Tento spôsob tlmočenia nie je nepočujúcimi divákmi veľmi preferovaný. Na Slovensku je príkladom predstavenia s uplatnením balkónového tlmočenia predstavenie *Ticho*.

Experimentálna forma tlmočenia

Tento typ tlmočenia na Slovensku nie je veľmi známy a doteraz sa ani nerealizoval. Tlmočník tu vystupuje v úlohe napoly herca a napoly tlmočníka. Doposiaľ ide o jeho jedinú charakteristiku. Charakter výstupu tlmočníka závisí od konkrétneho divadelného vystúpenia. Ako príklad možno uviesť scénu, kde herec, ktorý má svojho tlmočníka, zaspí a v jeho snoch sa objavujú rôzne myšlienky a udalosti, ktorú zahrajú tlmočníci (Kováčová, 2008).

Rôzne typy tlmočenia majú svoje výhody aj nevýhody. Ich spoločnou charakteristikou je, že ich príprava je časovo náročná. Na základe osobných preferencií a výsledkov výskumu s nepočujúcimi divákmi je najpozitívnejšie hodnoteným typom tlmočenia tieňové tlmočenie.

Záver

Vybrané divadelné predstavenie tlmočené pre nepočujúcich divákov nestačí vopred len výborne preložiť. Tlmočník by mal vedieť svoj preklad aj dobre predviesť (vyjadriť). Nepočujúci divák by mal mať z výkonu tlmočníka pocit, že tlmočník je dušou postavy, ktorú herec predstavuje. Tlmočník sa musí zamerať na stvárnenie postavy, jej nálad, emócií, prežívania.

Tlmočník by si mal naštudovať informácie súvisiace s umeleckým prejavom divadla, s kultúrou prostredia, z ktorého sa prekladá. Naša skúsenosť je taká, že v tomto špecifickom type tlmočenia sa uplatňujú dobre tí tlmočníci, ktorí majú napr. vzdelanie alebo skúsenosti a znalosti súvisiace s umeleckým prejavom, v minulosti navštevovali kurz alebo workshop herectva, tanca, improvizácie.

Pri divadelnom tlmočení platí, že tlmočník nesmie mať problém s vystupovaním na verejnosti. Toto pravidlo v prípade tlmočenia pre nepočujúcich platí vo všeobecnosti, pre divadelné tlmočenie však dvojnásobne. Pokiaľ by totiž tlmočník nebol schopný výsledok svojich príprav adekvátne predviesť na javisku pred publikom, mal by zvážiť, či prijme zákazku divadelného tlmočenia. Podobne to platí aj pri preštudovaní si scenára stvárňovanej postavy. Ak tlmočník nechce byť dušou postavy, ktorá je napríklad záporná alebo vulgárna, nie je mu „blízke“ toto správanie, osobnosť alebo vyjadrenia, nedokáže ich stvárniť, mal by ponuku práce odmietnuť.

Divadlá môžu prejavovať veľký záujem o zabezpečenie prístupu pre Nepočujúcich už aj na Slovensku. Slovenské divadlá však väčšinou majú len málo alebo žiadne skúsenosti s poskytovaním divadelného tlmočenia, ako aj s problematikou hluchoty, preto nevedia ako majú pristupovať k integrácii divadelného tlmočenia. Koordinátor bude pre pracovníkov divadla veľmi pravdepodobne prvým kontaktom vo svete Nepočujúcich (ak je Nepočujúci, tak v podstate zastupuje komunitu), ktorý musí svet Nepočujúcich predstaviť objektívne. Preto sa vždy odporúča pri prvom kontakte urobiť krátku úvodnú prezentáciu o kultúre Nepočujúcich, prípadne postupovať podľa dohody s hercami divadla.

Použitá literatura:

ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ, Kateřina. *Specifika tlumočení pro neslyšící*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka o.s., 2008. s. 70. ISBN 978-80-87153-58-1.

FRYER, Louise and CAVALLO, Amelia. *Integrated Access in Live Performance*. London: Routledge, 2021. s. 222. ISBN 9780429200229
<https://doi.org/10.4324/9780429200229>
<https://doi.org/10.4324/9780429200229>

KOVÁČOVÁ, Tamara. Divadelní tlumočení pro neslyšící. In Červinková, K. - Kováčová, T.: *Umělecké tlmočení do znakového jazyka*. s.5.-70. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka o.s., 2008. ISBN 978-80-87218-10-5.

MIELKE, Kaitlyn. *The Song That Goes Like This: The Art of Theatrical Interpreting and Translating*. Retrieved from the University of Minnesota Digital Conservancy. 2014. [online]. [cit. 11.11.2022]. Dostupné na internetu: <https://hdl.handle.net/11299/163479>.

GANZ HORWITZ Miriam. *Demands and Strategies of Interpreting a Theatrical Performance into American Sign Language*, Journal of Interpretation. 2014, roč. 23., č. 1., [online]. [cit. 10.06.2022]. Dostupné na internetu: <http://digitalcommons.unf.edu/joi/vol23/iss1/4>

HEFTY, Michal – HEFTY, Angela. *Divadelné tlmočenie do slovenského posunkového jazyka*. Bratislava: Myslím – centrum kultúry Nepočujúcich, 2022. s. 104. ISBN 978–80–970601–3–8.

MÜGLOVÁ, Daniela a kol. *Komunikácia, tlmočenie, preklad (alebo Prečo spadla Babylonská veža?)*. Nitra: Enigma, 2018. s.434. ISBN 978-80-81330-74-2.

RICHARDSON, Michael. The Sign Language Interpreted Performance: A failure of Access Provisin for Deaf Spectators. In: *Theatre Topics*, Johns Hopkins University Press, 2018. roč. 28., č.1., s.63-74., <https://dx.doi.org/10.1353/tt.2018.0009>.

ROCKS, Shioban. The Theatre Sign Language Interpreter and the Compting Visual Narrative: the Tranlastion and Inerpretation of Theatrical Texts into British Sign Language. In: *Staging and performing translation text and theatre practice*. New York: Palgrave Macmillan, 2011. s. 72-86., DOI 10.1057/9780230294608. ISBN 978-1-349-31003-6

SECARĂ, Alina – PEREZ, Emília: Addressing content, technical and collaboration concerns in providing access to the D/deaf and hard of hearing audience: Integrated theatre captioning and theatre sign language interpreting. In: *inTRAlinea*, special issue *Inclusive theatre-making: translation, accessibility and beyond*, (eds.) Elena Di Giovanni and Francesca Raffi, 2022. s. ISSN 1827-000X. Dostupné na internetu:

https://www.intralinea.org/specials/article/addressing_content_technical_and_collaboration_concerns_in_providing_access_to_the_d_deaf_and_hard_of_hearing_audience

Vojtechovský, Roman. *Úvod do kultúry a sveta Nepočujúcich*. Bratislava: Myslím – centrum kultúry Nepočujúcich, 2011, 2011. 274 s. ISBN 9788097060107.

AKO (NE)ROZMÝŠLAŤ O INKLUZÍVNYCH TITULKOCH

Doc. Emília Perez, PhD.

eperez@ukf.sk

This article introduces inclusive subtitling as a method of translation transfer that anticipates diverse audiences with varying needs. By examining the conceptual shortcomings of traditional approaches to subtitling, e.g. to audiences with sensory impairments – often rooted in hegemonic and ableist perspectives – it argues for a more inclusive, user-centered approach and participatory subtitling workflows. The article aims to showcase the potential benefits of such an approach, demonstrated through a good practice examples identified in Slovakia.

Keywords: media accessibility, inclusive subtitling, user-centred approach, participation, inclusion

Úvod

Štúdia, ktorú v tejto chvíli drží čitateľstvo pred sebou, bližšie predstavuje koncept, ktorý v slovenskej translačnej a mediálnej praxi zatiaľ nachádza uplatnenie len ojedinele, zväčša mimo mainstreamových médií a projektov. Autorka v nej zameriava svoju pozornosť na inkluzívne titulkovanie, teda metódu prekladového transferu, ktorá počíta s rôznorodým publikom s rôznymi potrebami a ktorá by zároveň mala byť realizovaná profesionálmi s rôznymi zručnosťami, schopnosťami a skúsenosťami. Ako východisko ponúka zamyslenie nad koncepčnými i transferovými nedostatkami tradičných prístupov k titulkovaniu pre recipientov so špecifickými potrebami – či už trvalými, alebo dočasnými, ktoré sú sčasti zakorenené v zaužívaných hegemonických a ableistických perspektívach. Tie v rámci tvorby titulkov do centra anticipácie potrieb recipienta – ba dokonca do samotného procesu realizácie tvorby titulkov, často primárne prenášajú predpoklady o tom, čo niekto *vie*, *dokáže*, alebo *čomu porozumie*. V titulkárskej praxi, napr. pri tvorbe titulkov pre divákov s poruchou sluchu, sa tieto predpoklady prenášajú z generácie na generáciu a do istej miery ich implikujú aj viaceré titulkovacie odporúčania a štandardy. Vieme však naozaj, že naše predpoklady sú správne? Akým poznaním sme k nim ako profesionáli a profesionálky dospeli?

Zámerom autorky tejto štúdie je priviesť čitateľstvo k zamysleniu, či niektoré existujúce pracovné nastavenia, postupy a stratégie v titulkovaní skutočne možno štandardne pokladať za adekvátne a postačujúce – či z pohľadu anticipácie potrieb recipienta, transferu významov, výrazu audiovizuálnych diel, alebo zabezpečenia úspešného interkultúrneho dialógu. Naproti tradičnejšiemu chápaniu transferu v podobe titulkov zamýšľaného vždy pre špecifické publikum s konkrétnymi špecifickými potrebami, totiž inkluzívne titulkovanie rozširuje popri zabezpečení jazykového a kultúrneho prístupu svoju pôsobnosť i na oblasť senzorickej prístupnosti. Upozorňuje pritom zároveň na potrebu zmeny prístupu k procesu titulkovania a úvahe o účastníkoch tohto procesu a argumentuje, že potreby rôznych skupín publika a skutočne adekvátne spôsoby transferu je možné zodpovedne poznať len vďaka úzkej spolupráci s cieľovými recipientmi, ktorí doposiaľ častokrát v procese figurujú len ako pasívni prijímatelia či vonkajší pozorovatelia. Na pozadí aktuálneho vývoja vo svete médií a titulkovania, kde titulkovanie získava výrazne významnú pozíciu, autorka preukazuje potenciálne výhody takéhoto prístupu, ktoré sú demonštrované prostredníctvom vybraných príkladov dobrej praxe identifikovanej v rámci slovenského kultúrneho priestoru.

Súčasná tendencie v titulkovaní

Ak by sme sa v rozprave o aktuálnom vývoji v oblasti audiovizuálneho prekladu doma i vo svete vrátili k tradičnému deleniu na dabingové a titulkovacie krajiny, dostávame sa k – možno pre niekoho provokatívnemu, no podľa nášho názoru zásadnému – uvedomeniu: Slovensko už nie je dabingová krajina. Čo nás k nemu privádza?

Už často citovaná správa Media Consulting Group (2007), ktorá nás pred vyše dvomi dekadami klasifikovala ako krajinu, ktorá v prípade audiovizuálnych diel v inom ako slovenskom (a českom) jazyku uplatňuje prevažne použitie dabingu, hovorila o dabingovej preferencii v prostredí televízneho vysielania, no nie vo všeobecnosti. Bežné divácke pozorovanie aj v súčasnosti naznačuje, že v prostredí televízneho vysielania, kde sa pri zahraničných dielach stretávame s titulkami len veľmi výnimočne, možno takúto klasifikáciu stále považovať za platnú. V tomto kontexte prevahu dabingu potvrdzujú aj existujúce výskumy, ktoré sa u nás realizovali v poslednom desaťročí (Perez – Jánošíková 2018, Balážová 2020, Perez – Brezovská – Jánošíková 2021, Füzéková 2021), avšak ako sme upozornili už v roku 2018 (Perez – Jánošíková 2018) z pohľadu dopytu po službe je dobre tento údaj vnímať spolu s poznáním, aké množstvo programov v slovenskom

televíznom vysielaní vlastne potrebu lokalizácie vykazujú. Vtedajšie mapovanie podielov televízneho obsahu, ktoré vyžaduje lokalizáciu totiž preukázalo, že až 72 % vysielaného obsahu bolo slovenského pôvodu, resp. spĺňalo požiadavku jazykovej zrozumiteľnosti, a teda preklad – či už v podobe dabingu, alebo tituliek – nevyžaduje (ibid.). Replikované mapovanie o tri roky neskôr už v tomto aspekte dokladuje podiel vysielaného obsahu nevyžadujúceho lokalizáciu na úrovni 76,32% (Perez – Brezovská - Jánošíková 2021). Ak by sme z týchto hodnôt aspoň pomyselne odrátali podiel repríz – teda obsahov, ktoré aktuálne už lokalizačný proces nevyžadujú, potenciál dopytu po prekladateľskej službe v prostredí televízneho vysielania sa stáva diskutabilným, rovnako ako podiel nového dabingu tvoreného pre potreby slovenských vysielateľov.

Mimo televízneho vysielania v súčasnosti na Slovensku zastávajú značne výraznejšiu pozíciu titulky. Dominujúcim typom transferu sú z pohľadu zastúpenia v kino premietaní (Perez – Brezovská – Jánošíková 2021), aj z pohľadu zastúpenia lokalizácie na nadnárodných streamovacích platformách (Marking 2022). V tejto súvislosti však treba zdôrazniť, že v oboch prípadoch ide v drvivej väčšine prípadov o interlingválne titulky, teda titulky zabezpečujúce primárne jazykovú či kultúrnu prístupnosť. Ak by sme sa v tomto kontexte chceli zamerať na titulky, ktoré garantujú prístup k audiovizuálnemu obsahu aj pre recipientov so špecifickými senzorickými potrebami – či už trvalými, alebo dočasnými, ktorý majú obmedzený prístup k zvukovej zložke audiovizuálneho diela, v slovenských kino reťazcoch ide o neexistujúcu modalitu, v prípade streamingových platforiem o modalitu s veľmi nízkym výskytom (Perez – Brezovská – Jánošíková 2021).

V našom prostredí ide v tomto smere o istý paradox, keďže práve s nástupom novej legislatívy sa titulky naprieč Európou stávajú zároveň dominantným spôsobom v zabezpečovaní prístupnosti audiovizuálneho mediálneho obsahu (Európska únia 2019) a možno predpokladať, že do budúcnosti bude dopyt po tejto službe narastať (Global Market Insights 2024). Nárast dopytu po titulkoch a titulkovaní s cieľom zabezpečiť jazykovú, kultúrnu, ale aj senzorickú prístupnosť možno jednoznačne predpokladať v prepojení práve na Európsky akt o prístupnosti (2019), ktorý v členských štátoch Európskej únie vstupuje do platnosti od tohto roka. Vplyv bude mať na audiovizuálny mediálny obsah šírený v EÚ, a to nielen na štandardných kanáloch. K titulkom sa pritom tento dokument stavia širšie, inkluzívnejšie, ako „len“ z pohľadu zabezpečenia interlingválneho transferu, a to ako k nástroju na zabezpečenie prístupu k obsahu pre ľudí, ktorí komunikujú iným jazykom ako je jazyk originálu, pre ľudí, ktorí nerozoznávajú všetky zvuky originálu, pre ľudí s poruchou

sluchu, pre ľudí s poruchou spracovania reči, pre ľudí s iným rodným jazykom ako je jazyk použitý v rámci audiovizuálnom obsahu, ale aj pre ľudí, ktorí sa nachádzajú v hlučnom prostredí.

Popri rozšírenom vnímaní toho, čo by malo byť funkciou a zámerom takýchto titulkov, ktoré možno nazvať *inkluzívne*, sa jasnejšie definujú aj ich kvalitatívne aspekty. Zmenu v tomto smere vnímame na Slovensku v kontexte slovenského televízneho vysielania a šírenia obsahu na slovenských platformách, obsiahnutú vo Vyhláške Ministerstva kultúry SR o titulkoch pre osoby so sluchovým postihnutím č. 318/2023 Z. z., ktorá redefinuje formálne a kvalitatívne kritériá titulkov. Zároveň dochádza k úprave legislatívy definujúcej kvantitatívne zabezpečenie plnenia, teda kvóty na povinné podiely programov s titulkami zabezpečujúcimi taktiež senzorickú prístupnosť, a to v rámci Zákona o mediálnych službách 264/2022 Z. Z. Ten definuje postupný nárast podielov programov s takýmito titulkami do roku 2027 na 100 % u verejnoprávneho vysielateľa a na 25 % u oprávneného vysielateľa. Pokiaľ ide o poskytovateľa audiovizuálnej mediálnej služby na požiadanie (napr. streamovacie platformy), tento zákon sa primárne vzťahuje na poskytovateľov so sídlom alebo miestom podnikania na Slovensku, resp. v niektorých prípadoch i na poskytovateľov, ktorí realizujú väčšinu redakčných a pracovných činností na území Slovenskej republiky, hoci ich sídlo je mimo nej. V tejto chvíli im v tomto smere síce zákon konkrétnu povinnosť nevymedzuje, avšak dopytuje vypracovanie trojročného plánu zameraného na trvalé a postupné zabezpečenie multimodálneho prístupu k audiovizuálnej mediálnej službe na požiadanie osobám so zdravotným postihnutím, v dôsledku ktorého možno taktiež predpokladať nárast týchto služieb. Zmeny reflektujeme taktiež v prostredí kinodistribúcie, hoci Európsky akt o prístupnosti (2019) povinnosti pre kiná explicitne nevymedzuje. Na úrovni podpory domácej produkcie a jej distribúcie však v tomto smere za významnú zmenu možno považovať prioritu v programe Audiovizuálneho fondu č. 4 z obdobia roka 2022, zameranú na podporu technologického vybavenia kín určeného na uvádzanie audiovizuálnych diel pre diváctvo so špecifickými potrebami, ktorá si kládla za cieľ zvýšiť prístupnosť kín skupinám recipientov, ktorých potreby boli doposiaľ na okraji záujmu.

Kde začína debata o inkluzívnych titulkoch a inkluzívnom titulovaní

Čoraz väčší záujem o zvyšovanie prístupnosti a inklúzie v rámci audiovizuálnej kultúry na Slovensku reflektujú i narastajúce iniciatívy v rámci filmového priemyslu. Za všetky

spomenieme napríklad Deaf-friendly premietania košického Kina Úsmev, ktoré pravidelne ponúka prístupné, bezpečné a príjemné prostredie na pozeranie filmov aj pre n/Nepočujúcich a nedoslýchavých ľudí či inkluzívny projekt Kina Lumière v Bratislave s názvom Kino bez bariér. Výnimočným je však bezpochyby doposiaľ najväčší inkluzívny projekt v rámci filmovej kultúry na Slovensku, ktorým je Medzinárodný filmový festival Jeden svet (Perez 2023). Ten dlhodobo zdokonaľuje stratégie z pohľadu jazykovej a kultúrnej prístupnosti a od roku 2020 postupne pracuje na zvyšovaní prístupnosti filmového festivalu aj pre diváctvo so zdravotným znevýhodnením. Festival zároveň príkladne uplatňuje stratégie inklúzie a participácie v samotnom dizajne prístupnosti festivalu, čím zdokonaľuje existujúce modely v zabezpečení prístupu, napomáha kultúrnej inklúzii, ale prispieva tiež k sociálnej inklúzii ľudí s rôznymi potrebami a zručnosťami (ibid.). Práve táto scéna zároveň čoraz viac uplatňuje tzv. inkluzívne titulky a inkluzívne titulkovanie, ktoré stoja v centre záujmu tejto štúdie. O aké titulky teda ide a v čom spočíva ich podstata?

Uzzo (2023) vymedzuje inkluzívne titulky ako typ transferu, ktorý zabezpečuje prístupnosť audiovizuálneho obsahu pre diváctvo s rôznymi potrebami, či už jazykovými, kultúrnymi alebo senzorickými. Skupiny príjemcov môžu byť rôzne, či už ide o ľudí so špecifickými komunikačnými potrebami, ľudí, ktorí nie sú rodenými nositeľmi jazyka či ľudí, ktorí nemajú prístup k niektorým zložkám audiovizuálneho obsahu – napríklad k zložke zvukovej. Uzzo (2023) taktiež spresňuje, že môže ísť o titulky interlingválne či intralingválne, otvorené či zatvorené, pričom ich primárnym cieľom je reflektovať v titulkoch významy tak, aby zabezpečili čo najvyššiu mieru porozumenia a inklúzie v rámci komunikácie s originálom. Takéto uvažovanie k sebe približuje niektoré typy titulkovania a poukazuje na možné, prirodzené prieniky medzi nimi.

Predstavený koncept podľa nášho názoru stojí v istej opozícii voči definitívnym a jednoznačným vymedzeniam anticipovaných recipientov, čo sa často uplatňuje aj u nás – napríklad v anticipácii diváka primárne počujúceho pri práci na „klasických“ prekladových interlingválnych titulkoch, či individuálne označenie a vymedzenie titulkov pre diváka, ktorý trpí poruchou sluchu – v našej krajine spravidla v televíznom prostredí realizovaných samostatne, až po jazykovej lokalizácii diela (dabingu). Nemožno poprieť, že uplatňované postupy sa v istej miere viažu i na situačnú pragmatiku, kde napríklad v prostredí filmových festivalov prirodzene prevládne uplatnenie jedných – inkluzívnych titulkov, ktoré spolu s prekladom budú sledovať aj zabezpečenie senzorického prístupu. Zaujímavosťou však je, že s týmto prístupom sa čoraz viac stretávame aj v prostredí streamingových platforiem

alebo dokonca aj v televíznom vysielaní v krajinách, ktoré primárne uplatňujú interlingválne titulky. Inkluzívne titulky sú taktiež kontinuálne čoraz častejšie využívané rôznymi skupinami recipientov, práve preto, že ponúkajú prístup k významom, ku ktorým recipient nemusí mať prístup, a to nielen pre zdravotné znevýhodnenie, ale napríklad pre okolnosti vyplývajúce z jeho konkrétnej situácie, resp. v nadväznosti na zmeny v správaní recipientov audiovizuálneho obsahu (Ofcom 2006, Neves 2008, Robinson 2019, Klimeš 2021). V nadväznosti na tieto trendy predpokladáme nárast dopytu po takýchto titulkoch, avšak aj zvýšenú potrebu rozširovania vedomostí a zručností titulkárov, ktorí v takomto prípade budú stáť pred neľahkou úlohou, vyžadujúcou vysokú profesionalitu a zodpovednosť.

Ako (ne)rozmyšľať o inkluzívnych titulkoch, alebo prečo inklúzia vyžaduje spoluúčasť

Ak majú inkluzívne titulky ponúknuť riešenia pre rôzne skupiny divákov, pri ich tvorbe bude základom poznanie rôznych skupín publika, ich potrieb, ale aj rôznych situácií, v ktorých publikum audiovizuálny obsah prijíma. V tomto smere sa jednoznačne prikláňame k postrehom Greca (2019) a Romera-Fresca a Dangerfieldovej (2022), ktorí upozorňujú, že zaužívané koncepty chápania „špecifických potrieb“ primárne na základe medicínskeho prístupu k odlišnosti – často vnímanej ako *choroba*, *problém*, či *neschopnosť niečoho*, často podporujú rôzne stereotypy a navádzajú k zjednodušeným, veľakrát nedostatočným riešeniam. Veľmi ľahko totiž môže vzniknúť domnienka, že s istým doškolením, správnym softvérom a dodržiavaním titulkárskych odporúčaní a štandardov titulkár zrazu vlastne presne vie, čo jeho recipient potrebuje (Neves 2008).

V tomto smere si dovoľíme súhlasiť s Nevesovu (2008), ktorá upozorňuje, že hoci štandardy a odporúčania sú dôležitým momentom v sledovaní parametrov kvality titulkovania, nemožno zabúdať, že v princípe skutočne ide prevažne o formálne parametre, ktoré reflektujú *čo transferovať*, *kedy* a *ako*, avšak len veľmi zriedka navádzajú titulkárov k interpretačnej úvahe *prečo*. Titulkár tak relatívne jednoznačne rozhoduje o tom, akou formou a ktorý obsah recipientovi sprostredkuje, avšak môže opomenúť zamyslenie, či zvolené riešenie zabezpečí hodnotnú interpretáciu pre recipienta a či prostredníctvom titulkov adekvátne transferuje nielen význam, ale aj výraz pôvodiny – a to najmä pokiaľ svoje cieľové publikum dostatočne nepozná. Nie je ojedinelé, že práve určené štandardy titulkára privedú k zaužívaným tendenciám v uvažovaní o tom, čo napr. recipient s poruchou sluchu pochopí, čomu porozumie, čo je pre neho užitočné a čo zbytočné. Nevesová (ibid.)

upozorňuje na takéto momenty napríklad v spojitosti s uvažovaním o hudbe v audiovizuálnom diele, doslovnosti, práci so zvukmi, ktoré treba dôrazne interpretovať v prepojení na konkrétnu scénu či konkrétnu komunikačnú situáciu. Existujúci výskum totiž preukazuje rozpory medzi tým, čo niekedy titulkári stereotypne o svojom recipientovi anticipujú (napríklad na úrovni poznania či preferencií) a aké sú skutočné očakávania a preferencie cieľového publika (Neves 2008, Perez 2017). Zároveň kontinuálne dokladujú nežiaduce vplyvy stereotypov prenášaných v titulkovaní, ktoré výrazne a negatívne ovplyvňujú pochopenie, zážitkovosť, výrazové (emocionálne) vyznenie obsahu a vedú k celkovej frustrácii recipientov z nedostatočného prístupu k audiovizuálnemu dielu (Pedersen – Aspevig 2014, Uzzo 2020, Perez 2023). Aké je teda riešenie?

Dúfame, že v tejto chvíli čitateľstvo, ktoré má o oblasť inkluzívneho titulkovania záujem, nepodlieha frustrácii. Je totiž prirodzené, že nikto z nás nemá všetky odpovede, najmä ak rozšírime úvahu o recipientoch svojich titulkov smerom k tým, ktorých nepoznáme. Kľúčom k úspechu je však uvedomenie si profesionálnej zodpovednosti pri našej práci a využívanie príležitostí, ako si povedomie o jednotlivých skupinách recipientov rozšíriť. Preklad a tlmočenie je predsa profesiou, v ktorej sa učíme neustále. Vďaka kontinuálnemu vzdelávaniu sa taktiež stávame silnejšími na trhu práce, pričom tento rozmer – podľa nášho názoru – už dnes až tak v zásade nesmeruje k novým nástrojom, s ktorými sa naučíme hravo pracovať, ale skôr k špecifickým lingvistickým, transferovým a sociálnym zručnostiam, ktoré boli v našej profesii doposiaľ v tomto kontexte rozvíjané len veľmi okrajovo, ak vôbec. Ako môžeme tieto zručnosti zdokonaľiť?

V oblasti inkluzívneho prístupu, ale aj širšie, v oblasti inkluzívneho dizajnu a tvorby prístupnosti, sa v súčasnosti čoraz viac stretávame s participatívnymi iniciatívami, ktoré pozývajú do spolupráce skupiny recipientov, ktorí sa priamo podieľajú na tvorbe konkrétnych riešení (Di Giovanni 2022). Takýto prístup je neuveriteľným zdrojom učenia sa pre všetkých zúčastnených, podporuje rozvoj nových profesijných modelov a nové nastavenia toku práce, prispieva k sociálnej inklúzii a taktiež zvyšuje satisfakciu z práce (Di Giovanni – Raffi 2022). Obdobné iniciatívy zaznamenávame aj u nás, pričom v oblasti filmovej kultúry výrazne vystupuje do popredia participatívny model uplatňovaný na Medzinárodnom filmovom festivale Jeden svet. Uplatňovaný participatívny model spolupráce s komunitami na úrovni návrhu prístupnosti, tvorby prístupnej a zrozumiteľnej reklamy, získavania spätnej väzby pre titulkárov a tvorcov audiokomentára či celkového nastavenia stratégií a postupov komunikácie v multilingválnom, multikultúrnom

a multisenzorickom prostredí, ktoré sme opísali detailne v našej skoršej práci (Perez 2023), taktiež preukázateľne prispieva k zdokonaľovaniu unikátnych zručností v oblasti prekladu, tlmočenia či audiovizuálneho prekladu (Perez 2024), po ktorých dopyt v súčasnosti preukázateľne narastá. Takéto modely totiž zaručujú nielen plnohodnotnú spätnú väzbu k navrhovaným riešeniam, ale taktiež kontinuálny proces poznávania a učenia sa, čo funguje, ako, kedy a prečo.

Záver

V predloženej štúdii sme sa venovali základným východiskám v uvažovaní o problematike inkluzívneho titulkovania, ktoré sme predstavili ako metódu prekladového transferu, ktorá zabezpečuje jazykovú, kultúrnu a senzorickú prístupnosť audiovizuálneho obsahu. Popri terminologickom a koncepčnom vymedzení inkluzívneho titulkovania sme priniesli sondu do relevantných profesijných, transferových, ale aj etických aspektov v inkluzívnom titulkovaní, zdôrazňujúc potrebu zodpovednej anticipácie potrieb publika, dôslednej interpretácie audiovizuálneho diela a jeho zámeru či prínosov participatívneho a inkluzívneho modelu tvorby titulkov. Nazdávame sa, že práve jeho uplatňovanie má potenciál podporiť rozvoj jedinečných zručností profesionálov a profesionálok v oblasti komunikácie a prekladu v prepojení na aktuálne požiadavky praxe, pričom na záver by sme radi zdôraznili, že práve tieto zručnosti patria podľa nášho názoru k tým, ktoré pre oblasť rozvoja umelej inteligencie ostávajú neprekonateľnou výzvou.

Použitá literatúra

BALÁŽOVÁ, D. 2020. *Slovenčina vs čeština v slovenských audiovizuálnych médiach: výskum preferencií publika*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 115 s. [Diplomová práca].

FÜZÉKOVÁ, N. 2021. *Prekladový transfer v slovenskom televíznom vysielaní (sociologický prieskum)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 109 s. [Diplomová práca].

DI GIOVANNI, E. 2018. Participatory accessibility: Creating audio description with blind and non-blind children. In: *Journal of Audiovisual Translation*, roč. 1, (2018), č. 1, s. 155–169.

DI GIOVANNI, E. 2022. Inclusive theatre-making: Participation, empowerment and well-being. In: *inTRAlinea*, špeciálne číslo (2022), nečíslované.

- DI GIOVANNI, E. – RAFFI, F. 2022. Inclusive Theatres as Boosters of Well-being: Concepts and Practices. In: *Journal of Audiovisual Translation*, roč. 5, (2022), č. 1, s. 166–185.
- GRECO, G. M. 2018. The nature of accessibility studies. In: *Journal of Audiovisual Translation*, roč. 1, (2018), č. 1, s. 205-232.
- GRECO, G. M. 2019. Accessibility studies: Abuses, misuses and the method of poietic design. In: *HCII*. Cham: Springer, 2019, s. 15-27.
- HEFTY, A. – HEFTY, M. 2022. *Divadelné tlmočenie do slovenského posunkového jazyka*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 82 s. ISBN 9788056805459.
- NEVES, J. 2008. 10 fallacies about Subtitling for the d/ Deaf and the hard of hearing. In: *JosTrans*, (2008), č. 10, s. 128-143.
- PEDERSEN, I. – ASPEVIG, K. 2014. Swept to the sidelines and forgotten: Cultural Exclusion, Blind Persons' Participation, and International Film Festivals. In: *Canadian Journal of Disability Studies*, roč. 3, (2014), s. 29-52.
- PEREZ, E. 2017. The Power of Preconceptions: Exploring the Expressive Value of Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing. In: *Language Diversity Volume 3: Language(s) and Power*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017, s. 188-204.
- PEREZ, E. 2023. A Participatory Approach in Enhancing Accessibility at a Film Festival: A Case Study. In: *Identity, Language and Diversity*, roč. 7, (2023), č. 1, s. 71-86.
- PEREZ, E. – JÁNOŠÍKOVÁ, Z. 2018. The rise of subtitling in dubbing Slovakia. In: *Translatologia*, roč. 1, (2018), č. 1, nečíslované.
- PEREZ, E. – BREZOVSKÁ, M. – JÁNOŠÍKOVÁ, Z. 2021. *Slovenský dabing a titulkovanie v premenách času*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 264 s. ISBN 978-80-558-1700-2.
- ROMERO-FRESCO, P. 2018. In support of a wide notion of media accessibility: Access to content and access to creation. In: *Journal of Audiovisual Translation*, roč. 1, (2018), č. 1, s. 187-204.
- ROMERO-FRESCO, P. – DANGERFIELD, K. 2022. Accessibility as a Conversation. In: *Journal of Audiovisual Translation*, roč. 5, (2022), č. 2, s. 15–34.
- VEREBOVÁ, E. – Perez, E. 2024. Theater performances and their accessibility in Slovakia: Insights from the Deaf community. In: *World Literature Studies*, roč. 16, (2024), č. 3, s. 126-134.

UZZO, G. 2020. Accessible film festivals: a pilot study. In: *Bridge: Trends and Traditions in Translation and Interpreting Studies*, roč. 1, (2020), č. 2, s. 68-85.

UZZO, G. 2023. Introducing inclusive subtitles. In: *Translation and Translanguaging in Multilingual Contexts*, roč. 9, (2023), č. 3, s. 337-351.

VOJTECHOVSKÝ, R. 2011. *Úvod do kultúry a sveta Nepočujúcich*. Bratislava: Myslím – centrum kultúry Nepočujúcich, 274 s. ISBN 9788097060107.

Elektronické zdroje

KLIMEŠ, O. 2021. Captions increase viewership, accessibility and reach. Dostupné online na: <https://www.newtontech.net/en/blog/23083-captions-increase-viewership-accessibility-and-reach/>

Global Market Insights. 2024. Captioning & Subtitling Solutions Market. Dostupné online na: <https://www.gminsights.com/industry-analysis/captioning-and-subtitling-solutions-market/market-share>

MARKING, N. 2022. Netflix COO Reveals Scale of Dubbing and Subtitling Operations. Dostupné online na: https://slator.com/netflix-coo-reveals-scale-of-dubbing-subtitling-operations/?utm_source=chatgpt.com

Media Consulting Group. 2007. Study on dubbing and subtitling needs and practices in the European audiovisual industry. Dostupné online na: http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-b/gdbk/07/ksj/study_dub_subtitle_en.pdf

OFCOM. 2006. TV access services: Review of the Code and guidance. Dostupné online na: <https://www.ofcom.org.uk/siteassets/resources/documents/consultations/uncategorised/8639-accessservs/summary/access.pdf?v=321957>

ROBINSON, K. 2019. Player Control Tests. Dostupné online na: <https://about.netflix.com/en/news/player-control-tests>

Legislatívne dokumenty

Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/882 zo 17. apríla 2019 o požiadavkách na prístupnosť výrobkov a služieb (Text s významom pre EHP)

Vyhláška Ministerstva kultúry SR o titulkoch pre osoby so sluchovým postihnutím č. 318/2023 Z. z.

Zákon o mediálnych službách 264/2022 Z. Z.

Pod'akovanie

Na tomto mieste úprimne ďakujem všetkým kolegyniam a kolegom, ktorí svojou prácou dlhodobo podporujú poznanie, vzájomné vzdelávanie a výmenu skúseností v oblasti inklúzie a participatívneho dizajnu prístupnosti vo svete umenia a kultúry. Menovite ďakujem svojim dlhodobým spolupútnikom a spolupútničkam na tejto ceste, konkrétne Elene Di Giovanni a Francesce Raffi, ktoré preukazujú, ako spolupráce s komunitami menia naše životy na oboch stranách k lepšiemu, Michalovi Heftymu a Angele Hefty za to, že predou mnou pred takmer dekádou a pol otvorili dvere do sveta Nepočujúcich a prijali ma medzi seba, ako aj všetkým kolegom a kolegyniam z môjho tímu na Katedre translatológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína v Nitre, ktorí sa na dobrodružstvo menom prístupnosť a inklúzia nadšene vydali a vydávajú spolu so mnou.

Príspevok je výstupom projektu VEGA 2/0092/23 Preklad a prekladanie v dejinách a súčasnosti slovenského kultúrneho priestoru. Premeny podôb, statusu a funkcií: texty, osobnosti, inštitúcie.

VYKORISŤUJÚ NÁS PREKLADATEĽSKÉ AGENTÚRY?

Linda Ambrošová

lindahaskova@gmail.com

This paper is based on the author's bachelor's thesis, which deals with translators' cooperation with translation agencies. The author presents the results of her research and her own experience of working in a translation agency. The aim of the paper is to present the role of translation agencies in the translation market, to examine their cooperation with translators, and identify the advantages and disadvantages of such cooperation. The paper contains graphs showing the results of a research conducted via a questionnaire among professional translators cooperating with translation agencies.

Keywords: translation agencies, translators, cooperation, margins, rates

Úvod

Tento príspevok vychádza z bakalárskej práce obhájenou v roku 2023, ktorá sa zaoberala spoluprácou medzi prekladateľmi a prekladateľskými agentúrami (za účelom lepšej čitateľnosti a úspornosti budeme v tomto príspevku vedome používať generické maskulínium, hoci sú ním myslené aj ženy prekladateľky). Bakalárska práca skúmala rôzne aspekty takejto spolupráce, ako sú pozadie a formy výkonu povolania, podiel príjmu, zmluvný rámec, úlohy prekladateľskej agentúry pred prácou prekladateľa, počas nej a po nej, merné jednotky, sadzby a marže, domáce verzus zahraničné agentúry, výhody a nevýhody spolupráce a postoj prekladateľov.

Prieskumu prekladateľského trhu sa pred vznikom spomínanej bakalárskej práce už venovalo niekoľko autorov. V roku 2012 obhájila Ludmila Nerudová diplomovú prácu, ktorá sa opierala o rozhovory s prekladateľskými agentúrami z Česka a Veľkej Británie a kladla dôraz najmä na kvalitu prekladu. V roku 2016 publikoval Tomáš Svoboda súhrnnú správu o prekladateľskom trhu v strednej Európe. Najnovšiu publikáciu „Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku“ zostavili v roku 2017 Martin Djovčoš a Pavol Šveda, v ktorej na základe prieskumu medzi 370 respondentmi opisujú situáciu na slovenskom prekladateľskom trhu.

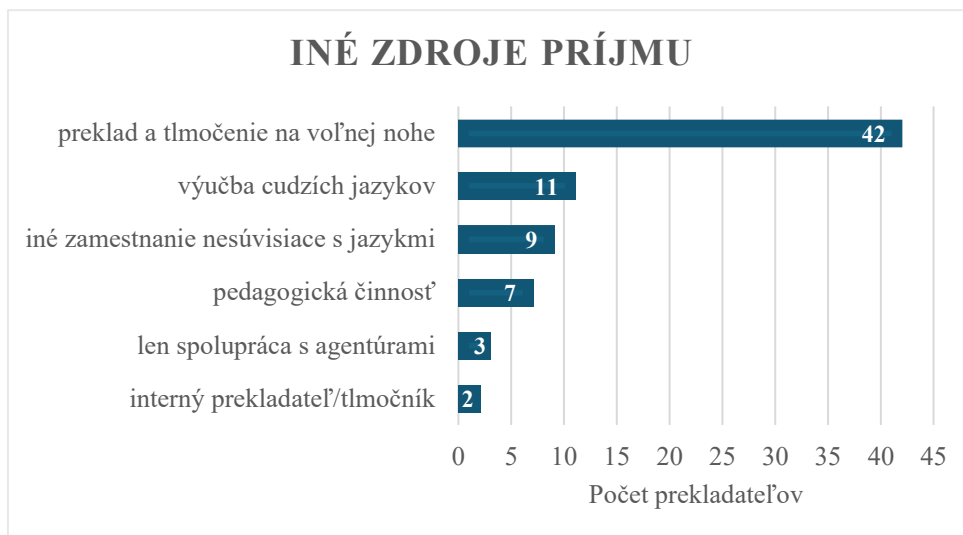
Z dôvodu obmedzeného rozsahu prezentuje tento príspevok len časť výsledkov bakalárskej práce, a to konkrétne osobné skúsenosti z práce v jednej nemenovanej

prekladateľskej agentúre a vybranú časť výsledkov výskumu. Výskum bol realizovaný prostredníctvom dotazníka, ktorý sme v priebehu marca 2023 šírili viacerými spôsobmi. Najprv sme ho e-mailom rozposlali profesionálnym prekladateľom z databázy, ku ktorej sme dostali prístup od spomínanej agentúry. Ďalej bol dotazník rozposlaný vyučujúcim z Filozofickej fakulty UK, ktorí sa profesionálne venujú prekladu a tlmočeniu, pričom išlo o vyučujúcich, ktorých poznáme z vyučovania alebo ktorí nám boli odporučení školiteľom práce. Dotazník sme uverejnili aj do súkromnej facebookovej skupiny s názvom „Prekladatelia/tlmočníci/korektori“, pričom bola jednoznačne zdôraznená cieľová skupina výskumu a vyplnenie dotazníka bolo na dobrovoľnom uvážení členov skupiny. Podmienkou účasti na výskume bola aktívna prekladateľská spolupráca s prekladateľskými agentúrami. Celkovo sme vyzbierali odpovede od 57 respondentov. Dotazník obsahoval 20 otázok, otvorených aj zatvorených, ktoré sme vyhodnocovali kvalitatívne a kvantitatívne.

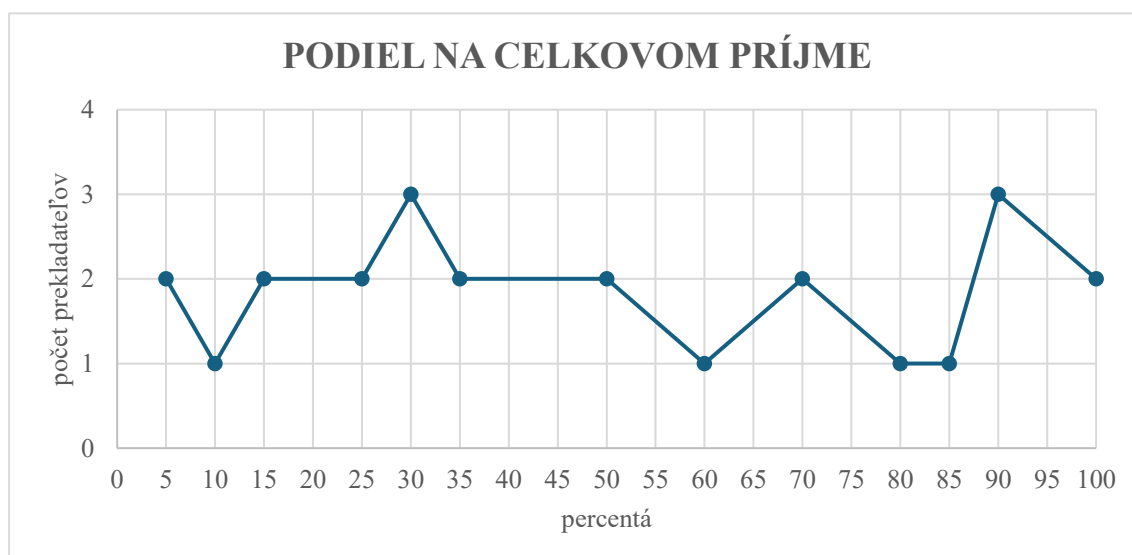
Cieľom tohto príspevku je predstaviť úlohu prekladateľských agentúr na prekladateľskom trhu. Keďže v diskurze sa objavujú protichodné názory, naskytá sa otázka, či prekladateľské agentúry svojich prekladateľov „vykorisťujú“. Prvým čiastkovým cieľom je zistiť, či takáto spolupráca ponúka pridanú hodnotu a či je pre prekladateľov výhodná. Druhý čiastkový cieľ sa týka marží, konkrétne toho, aké sú vysoké a do akej miery majú prekladateľské agentúry nárok si ich účtovať.

Pozadie výkonu povolania a podiel príjmu

Niektorí prekladatelia spolupracujú výlučne s agentúrami, iní majú vybudovanú (aj) vlastnú klientelu, prípadne sa venujú ešte aj inému zamestnaniu. Prvá otázka v dotazníku preto skúmala, či majú respondenti okrem spolupráce s agentúrami aj iný príjem, a ak áno, aký. V tejto otázke mohli respondenti označiť viac odpovedí a taktiež pridať svoju vlastnú. Z odpovedí je zjavné, že príjem respondentov tvorí okrem spolupráce s prekladateľskými agentúrami v najvyššej miere preklad a tlmočenie na voľnej nohe pre priamych klientov a na druhom mieste vyučovanie cudzích jazykov. Len traja respondenti uviedli, že pracujú výlučne pre agentúry.

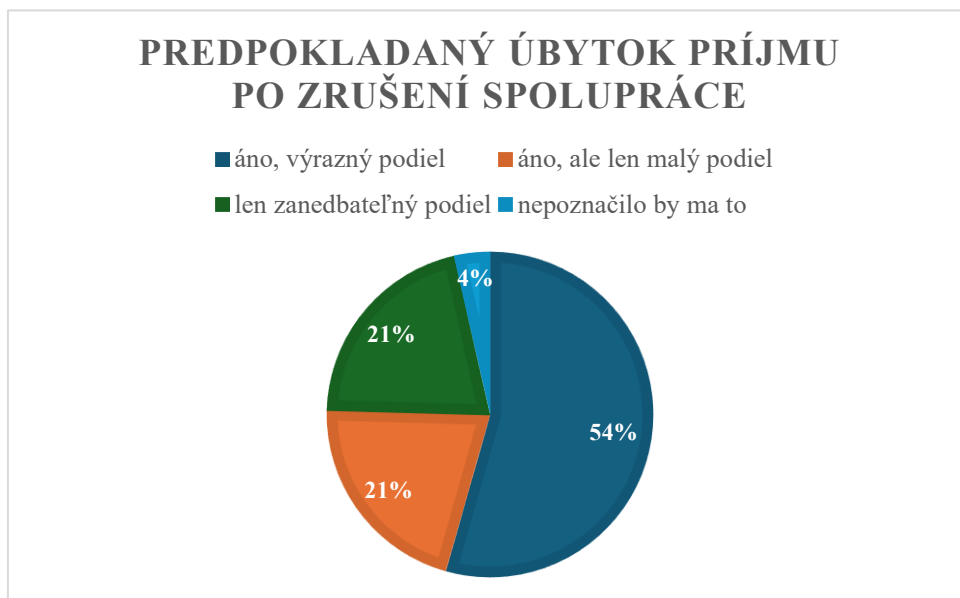
Obr. č. 1: *Iné zdroje príjmu*

Obr. č. 2: *Podiel na celkovom príjme*

V ďalšej otázke nás zaujímalo, aký podiel z celkového príjmu tvorí zárobok zo spolupráce s agentúrami, ak sa respondenti živia len prekladáním a tlmočením. Hodnoty sa pohybovali rôzne, od 5 do 100 %, ale v priemere zákazky od prekladateľských agentúr tvorili polovicu príjmov týchto respondentov. Ak sa respondenti živilí aj iným povoláním, podiel príjmu z prekladateľských agentúr tvoril takisto priemerne polovicu z ich príjmu z prekladu a tlmočenia.

V súvislosti s predchádzajúcou otázkou sme sa respondentov pýtali, či by im ubudol značný podiel príjmu, ak by ukončili všetky spolupráce s prekladateľskými agentúrami. Výsledky znázorňuje nasledujúci graf.

Obr. č.3: *Predpokladaný úbytok príjmu po zrušení spolupráce*

Práca prekladateľskej agentúry pred prácou prekladateľa, počas nej a po nej

V tejto kapitole popíšeme proces zákazky od objednávky až po konečnú fakturáciu. Popis vychádza z osobných skúseností nadobudnutých počas práce v skúmanej agentúre, a preto nemusí byť aplikovateľný všeobecne.

Ked' zákazník osloví prekladateľskú agentúru, vo všetkom sa na ňu spolieha a väčšinou očakáva tzv. „kompletný servis“. Prijatím dopytu sa začína celý proces zákazky. Projektový manažér projekt zanalyzuje, preverí dostupnosť prekladateľa, dohodne so zákazníkom cenu a termín dodania, pričom v prípade nekompatibility požiadaviek zákazníka a prekladateľa je nutné pristúpiť ku kompromisom. Technická stránka tohto procesu zahŕňa spracovanie rôznych formátov súborov do formátu vhodného pre prekladateľské softvéry. V prípade nedostatočných informácií od zákazníka projektový manažér zisťuje dôležité informácie o využití prekladu, cieľovej skupine, požadovanej terminológii, zháňa referenčné súbory. Celý proces si vyžaduje efektívnu koordináciu medzi agentúrou, prekladateľom a zákazníkom.

Počas prekladu je projektový manažér prekladateľovi v prípade otázok k dispozícii. Komunikácia cez agentúru je však oproti priamemu kontaktu so zákazníkom spomalená. Prekladatelia sa najčastejšie pýtajú na referenčné súbory, terminológiu, dvojzmysly, nejasné skratky, nečitateľné časti textu alebo požadované formátovanie textu.

Ked' prekladateľ hotový preklad odovzdá, projektový manažér preberá zodpovednosť za kontrolu a finálnu úpravu textu. Na zabezpečenie kvality prechádza text

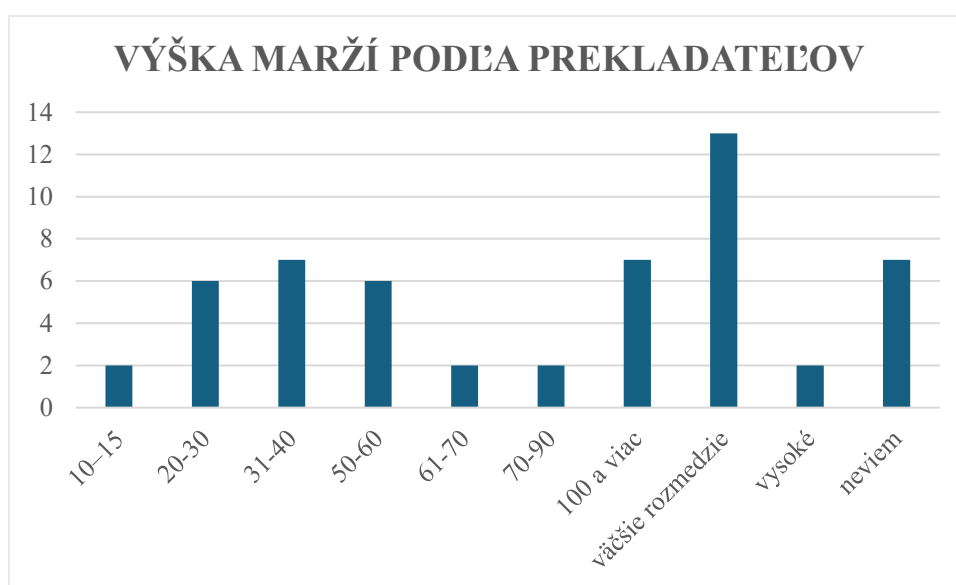
korektúrou alebo revíziou, ktoré môže vykonať buď samotný projektový manažér, alebo korektor. Okrem jazykovej kontroly sa text upraví do požadovanej grafickej podoby. Zákazník dostane hotový preklad a všetky tieto služby sú už zahrnuté v cene prekladu. Ak má zákazník reklamácie, agentúra ich buď vyrieši sama, alebo v spolupráci s prekladateľom. Niektoré agentúry navyše hodnotia prácu prekladateľov a poskytujú im spätnú väzbu.

V prieskume sme chceli zistiť, či si prekladatelia uvedomujú úlohy prekladateľskej agentúry pred ich prácou a po nej. Odpovede sa líšili – niektorí poskytli rozsiahle odpovede, iní odpovedali stručnejšie. Väčšina uviedla komunikáciu so zákazníkom, ktorý často nepozná technologické a logistické aspekty prekladateľského projektu. Spomenutá bola aj marketingová činnosť agentúr, ktorá je kľúčová na získanie zákazníkov. Vyplýva nám z toho, že väčšina prekladateľov si úlohy prekladateľskej agentúry uvedomuje, hoci niektorí ich nepovažujú za významné.

Marže

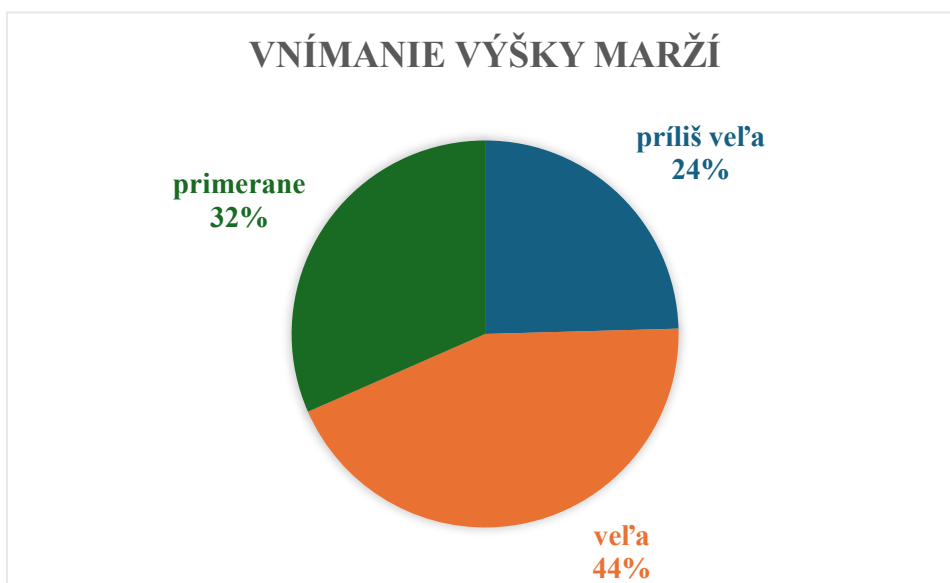
Z predchádzajúcej kapitoly vyplýva, že prekladateľská agentúra má v procese prekladu mnoho úloh a jej pridaná hodnota sa premieta do marže účtovanej klientovi. Táto marža pokrýva všetky organizačné a administratívne úlohy a jej výška sa líši nielen medzi agentúrami, ale aj medzi jednotlivými zákazkami.

V prieskume sme v otvorenej otázke prekladateľov požiadali o odhad marže, ktoré si prekladateľské agentúry účtujú. Ich odpovede sa líšili, niektorí uviedli konkrétne čísla, iní širšie rozpätia.

Obr. č. 4: *Výška marží podľa prekladateľov*

Taktiež nás zaujímalo, ako prekladatelia výšku týchto marží vnímajú.

Obr. č. 5: *Vnímanie výšky marží*

Vďaka prístupu k interným údajom skúmanej agentúry sme mali možnosť nahliadnuť do evidencie prekladov a zanalyzovať fakturované sumy. Za obdobie piatich rokov vyšiel medián marže na 82 %, čo znamená, že ak prekladateľ dostane 100 eur, agentúra si od zákazníka účtuje 182 eur. Z predchádzajúcich grafov vyplýva, že väčšina prekladateľov odhadovala nižšie percento, než nám vo výpočtoch vyšlo. Ich vnímanie výšky marží ako „veľa“ alebo „príliš veľa“ je teda opodstatnené. Tento údaj však nemožno považovať za všeobecne platný, keďže údaje z iných agentúr z dôvodu citlivosti informácií nie sú dostupné.

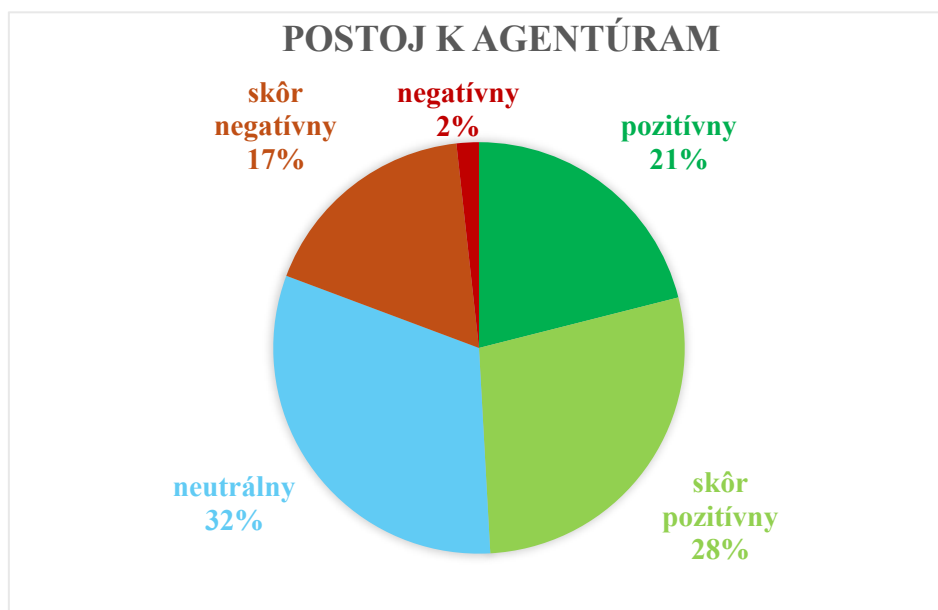
Výhody a nevýhody spolupráce

V dvoch otvorených otázkach sme sa respondentov pýtali, aké výhody a nevýhody spolupráce s prekladateľskými agentúrami vnímajú. Keďže išlo o otvorené otázky, podobné odpovede sme zhrnuli do jedného vyjadrenia. Odpovede boli obsiahle a rôznorodé. V nasledujúcich odsekoch zhrnieme tie najviac zastúpené.

Jednoznačne najčastejšie uvádzanou nevýhodou boli nízke sadzby, ktoré spomína 37 respondentov. Nasledovala spomalená komunikácia a absencia priameho kontaktu s klientom (8x), tlak na výkon, objem a časový tlak (8x), dumping cien (2x), obava z nahradenia (1x), nejednotnosť fakturácie a softvérov medzi agentúrami (1x), nevýhodné zmluvné podmienky (1x) a nedostatok ponúk (1x).

Medzi najuvádzanejšie výhody sa zaradil pravidelný prísun práce, s čím je spojený pocit stability (32x) a odbremenenie od zdĺhavej komunikácie s klientom a technických záležitostí spojených s formátom (11x). Ďalej sa spomínala včasná úhrada (5x), pocit istoty vďaka kontrole korektorom (5x), rôznorodosť zákaziek (5x), rozdelenie zodpovednosti v prípade chýb (3x), prístup k „veľkým“ klientom (3x), poskytnutie spätnej väzby (2x) a poskytnutie licencií na rôzne softvéry (1x).

Taktiež nás zaujímal celkový postoj prekladateľov k agentúram. Z grafu vyplýva, že postoj je u tretiny respondentov neutrálny. Pozitívny a skôr pozitívny postoj zaujíma takmer polovica opýtaných. Negatívne alebo skôr negatívne sa k agentúram stavia necelá pätina respondentov. Napriek tomu, že väčšina respondentov uviedla výhody aj nevýhody spolupráce, pozitívne vnímanie agentúr výrazne prevažuje nad negatívnym – viac než dvojnásobne. Výsledky tejto otázky potvrdzujú, ako veľmi sa skúsenosti a postoje jednotlivých prekladateľov líšia.

Obr. č. 6: *Postoj k agentúram*

Záver

Prekladateľské agentúry sú medzi prekladateľmi kontroverznou témou – poskytujú im prácu a riešia všetky neprekladateľské úlohy, no zároveň účtujú vysoké marže a bránia priamemu kontaktu s klientom. Cieľom príspevku bolo analyzovať spoluprácu prekladateľov s agentúrami a zistiť, či ich agentúry skutočne „vykorisťujú“.

Zo získaných údajov vyplynulo, že prekladateľské agentúry zabezpečujú pridanú hodnotu tým, že preberajú organizačné úlohy, čo bolo potvrdené skúsenosťami prekladateľov. Výška marží však nemohla byť komplexne preskúmaná pre citlivosť týchto informácií. Číslo, ktoré sa podarilo vypočítať nám, môže slúžiť pre predstavu, avšak vôbec nemusí predstavovať reprezentatívny priemer. Adekvátnosť týchto marží je už na posúdení každého z nás.

Pri analýze sa vytvoril profil priemerného prekladateľa spolupracujúceho s agentúrami: polovicu príjmu získava z agentúr a druhú polovicu od priamych klientov, ak by ukončil spoluprácu s agentúrami, jeho príjem by výrazne klesol, marže považuje za vysoké a jeho postoj k agentúram je neutrálny.

Odpovede respondentov ukázali rozdiely v skúsenostiach a názoroch prekladateľov – niektorí hodnotili agentúry pozitívne, iní negatívne, u niektorých prevažovali výhody, u iných nevýhody, čo naznačuje, že každá agentúra funguje inak a nie je možné ich posudzovať všeobecne. Faktom zostáva, že (nielen) pre začínajúcich prekladateľov môžu byť veľmi nápomocné pri budovaní kariéry a zbieraní skúseností.

Literatúra

AMBROŠOVÁ, L. 2023. *Problematika vzťahu prekladateľ/-lka verzus agentúra poskytujúca preklady* [bakalárska práca]. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2023. 36 NS.

DJOVČOŠ, M. a P. ŠVEDA: *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017. ISBN 978-80-224-1566-8.

NERUDOVÁ, L.: *Quality of translation: Approaches and a Field Survey*. Diplomová práca. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2012.

SVOBODA, T.: *Průzkum překladatelského trhu ve střední Evropě – souhrnná zpráva* [online]. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. (stav k: 06.03.2023)

NA MARGO PREKLADU *FUCK* V DIELE *THE CHEATER'S GUIDE TO LOVE* OD JUNOTA DÍAZA: KOMENTOVANÝ PREKLAD

Viktória Slušníková

viktoria.slusnikova@student.umb.sk

The paper examines the translation of the word *fuck* in Junot Díaz's short story *The Cheater's Guide to Love*, providing a commentary on the decision-making process involved in translating the word *fuck*. By analyzing the source text, drawing on translation theory, and describing our method of translation, the study argues for specific translation choices. The article highlights the significance of translating vulgarisms and explores the factors influencing the translation of the word *fuck*, including the lexical variability, stylistic function, and expressive value. The study also addresses the broader challenges of translating vulgarisms and presents key principles for their translation into Slovak. Through a commentary-based translation approach, the paper reflects on the subjectivity inherent in translating offensive language and the impact of the translator's idiolect, preferences, values, and aesthetic stance.

Keywords: translation commentary, vulgarisms, fuck, Junot Díaz

Úvod

V článku sa zaoberáme prekladom anglického výrazu *fuck* v poviedke *The Cheater's Guide to Love* od americko-dominikánskeho spisovateľa Junota Díaza. Mapujeme náš rozhodovací proces pri preklade tohto výrazu a na základe analýzy východiskového textu, prekladateľskej teórie a individuálnej prekladateľskej koncepcie sa snažíme argumentačne podložiť jednotlivé prekladateľské riešenia.

Prečo sa vôbec zaoberať prekladom *fuck* a vulgarizmami ako takými? Odpoveď je jednoduchá: „slovo je hlavným materiálom prekladateľskej práce“ (Marušiak, 1997, s. 37). Vulgarizmy navyše nie sú len prvoplánovým expresívnym prostriedkom – často zohrávajú významnú úlohu v charakterizácii postáv, budovaní autenticity dialógov či v celkovom štýlovom ladení textu. Ich zjemňovaním či vynechávaním z prekladu môže dôjsť k posunu v pragmatickej rovine textu a zmene čitateľského zážitku. Navyše, táto téma je dnes v slovenskom jazykovom prostredí opäť tak trochu na okraji záujmu. Netvrdíme, že o tomto type lexiky nevznikli záverečné práce či výskumy, ale napriek tomu u nás abscentuje väčší

výskum vulgárnej lexiky, širšie lexikografické spracovanie a novšie štúdie, ktoré by sa touto časťou slovnej zásoby zaoberali.

Preklad vulgarizmov nie je len otázkou lexiky, ale aj kultúrnych konvencií, očakávaní čitateľov a individuálnej prekladateľskej stratégie. V tomto kontexte sa preto venujeme aj otázke subjektivity prekladu a dotkneme sa aj problémov jeho percepcie, pričom sa snažíme poukázať na to, že preklad nie je iba mechanickým prenášaním lexikálnych jednotiek, ale tvorivým procesom ovplyvneným jazykovým cítením a hodnotovým nastavením prekladateľa.

Cieľom príspevku je nielen reflektovať rozhodovací proces pri preklade anglického výrazu *fuck*, ale najmä poukázať na širšie otázky spojené s prekladom vulgarizmov. Z tohto dôvodu v článku predkladáme zásady, ktoré môžu slúžiť ako východisko pre ďalšie diskusie o preklade vulgárnej lexiky v slovenskom jazykovom prostredí, poprípade môžu byť prekladateľom pri strete s vulgárnou lexikou oporou a východiskovým bodom.

Hoci nemožno zostaviť univerzálny návod na preklad vulgarizmov, je možné analyzovať ich lexikálne a pragmatické aspekty a načrtnúť jeden z možných prístupov ich transferu do cieľového jazyka.

Teoretické východiská komentovaného prekladu

„*Komentovaný preklad je jedným z nástrojov prekladateľskej sebareflexie*“ (Bendík, 2022, s. 85),¹ je to forma introspektívneho a retrospektívneho výskumu, ktorého súčasťou je vyhotovenie prekladu a následné okomentovanie vlastných prekladateľských riešení či rozhodovacieho procesu (Sewell, 2002; Williams – Chesterman, 2002; Shei, 2005; Álvarez, 2007; Hurtado Albir, 2015; Shih, 2018 a ďalší) – jednoducho povedané, komentovaný preklad vysvetľuje, prečo prekladateľ zvolil konkrétne prekladové riešenia. Komentovaný preklad však nepozostáva iba z prekladu a komentára; napríklad Almanna (2016) uvádza, že by mal obsahovať aj krátky úvod, v ktorom autor komentára text predstaví a uvedie, čo by mohlo prekladateľovi spôsobovať pri vyhotovovaní prekladu ťažkosti.² V tomto prípade

¹ V zahraničnej i domácej odbornej literatúre sa stretávame s rôznym pojmoslovím (bližšie pozri Bendík, 2022), no keďže našim cieľom nie je sonda do terminologickej situácie komentovaného prekladu, nebudeme tejto problematike venovať zvýšenú pozornosť a v celom článku budeme používať termín *komentovaný preklad*, ktorý je podľa Bendíka (2022) v slovenskom kontexte najzaužívanejší.

² Almanna (2016) rozlišuje medzi *translation commentary* a *translation annotation*, v prípade prvého uvedeného ide o komentár prekladateľského procesu iného prekladateľa, v druhom prípade prekladateľ komentuje vlastné prekladateľské riešenia. Zastávame však názor, že Almannovu tézu o krátkom úvode možno aplikovať pre oba typy výskumu, ktoré uvádza.

možno tento krátky úvod stotožniť s analýzou východiskového textu, ktorá predstavuje i jednu z neodmysliteľných fáz prekladateľského procesu (bližšie pozri Vilikovský, 2002).³ Ak má byť totiž komentovaný preklad reflexiou prekladateľského procesu, musí nevyhnutne odrážať každú jednu jeho časť, resp. fázu, inak by už nešlo o zameranie sa na proces, ale produkt. Preklad ako proces má tieto časti: interpretácia, koncepcia a reprodukcia originálu (Vilikovský, 2002) a z toho vyplýva, že komentovaný preklad pozostáva z interpretácie (analýzy východiskového textu), formulácie prekladateľskej koncepcie a reprodukcie originálu, pričom prekladateľ svoje myšlienkové pochody zhmotňuje v poslednej časti, a to v komentári (pozri Johnson, 2024).

Prvým krokom komentovaného prekladu by malo byť čítanie (pozri Johnson, 2024), ktoré predchádza každému prekladu a prostredníctvom ktorého si prekladateľ všima štylistickú štruktúru diela, teda tému a jazyk.⁴ To znamená, že už v procese čítania je zahrnutá analýza, resp. interpretácia východiskového textu (Johnson, 2024; Vilikovský, 2002; Levý, 1998). Vďaka analýze východiskového textu autor komentára získa prehľad o tom, ktoré účinkotvorné jazykové prostriedky je nutné do cieľového textu preniesť, ktoré sú menej dôležité a ktoré budú pravdepodobne pri preklade spôsobovať problémy (Johnson, 2024). Analýza je dôležitá predovšetkým preto, lebo sa do prekladu nepustíme bez rozmyslu, môžeme si vďaka nej naplánovať postup, vyhľadať si problematické termíny, slová a pod. V podstate to znamená, že si rozšírime skúsenostný komplex o tie informácie, ktoré potrebujeme na adekvátne preštylizovanie východiskového textu do cieľového jazyka. Prekladateľ totiž musí vedieť, čo chce čitateľovi povedať, aby jeho preklad nebol iba mechanickou výmenou jedného jazykového kódu za druhý, ale prenosom ideovo-estetického obsahu originálu (bližšie pozri Levý, 1998), ktorý prekladateľ realizuje preštylizovaním predlohy v cieľovom jazyku pomocou výberu toho najvhodnejšieho výrazového prostriedku. „*Na to, aby vyjadril obsah originálu, môže voliť z rôznych jazykových prostriedkov*“ (Levý, 1998, s. 80),⁵ z čoho nakoniec pramení i fakt, že konkretizácia východiskového textu do cieľového jazyka sa líši od prekladateľa

³ Podobné delenie nachádzame i u Levého (1998), a aj keď používa trochu iné pojmoslovie, ide v podstate o rovnaké koncepty, súčasťou prekladateľského procesu je totiž vždy interpretácia, formulácia koncepcie (Levý ju zahrňuje k interpretácii) a preštylizovanie predlohy.

⁴ Z toho pramení aj fakt, že preklad nie je iba jazykovou operáciou, ale v prvom rade interpretačnou (Levý, 1998; Koška, 1998; Bilík, 2009 a ďalší).

⁵ Prácou prekladateľa je potom nakonfigurovať v preklade výrazové prostriedky cieľového jazyka tak, aby docielil podobný účinok, ktorý vytvárala konfigurácia výrazových prostriedkov východiskového jazyka v origináli.

k prekladateľovi (Le Blanc, 2012). Odlišnosť konkretizácií, interpretácií a koncepcií pramení práve zo subjektívnej povahy čitateľského aktu (Compagnon, 2006). Čítanie nie je a ani nemôže byť objektívne – odnášame si z neho totiž individuálny čitateľský zážitok, teda individuálne prežívanie zmyslu textu (Valentová – Režná, 2011). Každý jeden prekladateľ má z predlohy iný čitateľský zážitok, číta ju inak, prežíva ju inak, interpretuje inak a konkretizuje inak, preto je preklad iba variantom originálu (Popovič, 1983; Levý, 1998; Koška, 2005).⁶ Individuálnosť čítanie a prežívania zmyslu je výsledkom povahy literárneho textu – čitateľ v ňom totiž neprichádza do kontaktu s autorom, ktorý v texte jasne formuluje svoj zámer, ale so štýlom, t. j. s jedinečnou konfiguráciou výrazových prostriedkov (Valentová – Režná, 2011), ktoré vytvárajú účinok. To, že je čítanie a interpretácia individuálna a subjektívna záležitosť, ešte neznamená, že naša analýza musí stáť na dojmológii, práve naopak, naše tvrdenia o východiskovom texte môžeme podporiť, ako uvádza Johnsonová (2024), práve uvedením príkladov, teda keď napríklad uvádzame, že je pre východiskový text charakteristická vulgárna lexika, mali by sme za týmto tvrdením uviesť aj konkrétne príklady. Nie všetko, čo sa nachádza vo východiskovom texte, je dôležité v analýze uviesť. V analýze (a toto platí pre všetky časti komentovaného prekladu) by sme sa mali vyhýbať slovnej vate a informáciám, ktoré nejakým spôsobom nepodporujú našu argumentáciu a nie sú pre prekladateľský proces dôležité (Johnson, 2024). Každé dielo je potrebné posúdiť individuálne a rozhodnúť sa, čo do analýzy zahrnieme a čo už nie. Interpretácia je však dôležitá aj preto, lebo predstavuje východiskový bod prekladateľskej koncepcie (Levý, 1998). Z analýzy, ako sme už spomenuli vyššie, nám vyplynú určité charakteristické črty originálu, ako k nim pristúpime, je už záležitosť prekladateľskej koncepcie. Koncepcia následne „*determinuje celý proces prekladu, voľbu prekladateľských nástrojov a prekladateľskej matérie*“ (Hochel, 1999, s. 70). Práve skutočnosť, že prekladateľ si vyberá a rozhoduje sa medzi viacerými možnosťami konkretizácie, viacerými prekladateľskými postupmi a metódami, charakterizuje preklad ako rozhodovací proces. Analýza konkrétnych rozhodnutí je následne už predmetom komentára, v ktorom však jeho autor nevymenúva iba použité prekladateľské stratégie a/alebo posuny, cieľom je: „*objasniť interpretačné a prekladové aktivity odohrávajúce sa na pozadí skúsenosti a ideologického postoja prekladateľa a súčasne zrekonštruovať rozhodovací proces, ktorý viedol k prijatiu*

⁶ Napriek tomu, že individuálnosť čitateľského zážitku ústi do nekonečného množstva interpretácií, je možné tú-ktorú interpretáciu potvrdiť alebo vyvrátiť. Podľa Eca (1995) by sme odpoveď mali hľadať v texte a text ako zdroj interpretačných možností určuje aj ich hranice.

konkrétneho prekladového riešenia na makroštylistickej i mikroštylistickej rovine textu“ (Bendík, 2022, s. 90).

Objasňovanie interpretačných a prekladových aktivít by sme mali podoprieť vedeckými zdrojmi, správne na ne aplikovať teoretické koncepty, venovať sa reprezentatívnej vzorke príkladov na daný prekladateľský problém, ale zároveň nekomentovať všetko a každú maličkosť, na ktorú sme v diele natrafili (Shih, 2018). Komentár by mal byť koherentný a prehľadne štruktúrovaný a odporúča sa venovať tým prekladateľským riešeniam, pri ktorých sa naskytla viac než jedna možnosť (Johnson, 2024).

Komentár nám ponúka platformu pre teoreticky informovanú reflexiu rozhodovacieho procesu, stimuluje reflexívne myslenie a motivuje nás, aby sme uvažovali o prekladateľských postupoch, ktoré sú často považované za samozrejmosť, podnecuje uvedomelú prekladateľskú činnosť, zlepšuje schopnosť kritického myslenia, argumentačné schopnosti, ako aj schopnosť písať akademicky-fundovaný text, motivuje nás, aby sme si všímali rozdiely medzi hĺbkovou a povrchovou štruktúrou textu, zvyšuje povedomie o gramatických rozdieloch medzi východiskovým a cieľovým jazykom, o kultúrnych rozdieloch, ale aj o intratextových a intertextových súvislostiach, motivuje nás k čítaniu teoretickej spisby a k tomu, aby sme preukázali osvojenie si teoretických znalostí skrz reflexiu vlastnej prekladateľskej činnosti (Sewell, 2002 cit. podľa Bendík, 2022).

Metodika

V článku sa venujeme komentovanému prekladu výrazu *fuck* v poviedke *The Cheater's Guide to Love* od dominikánskeho-amerického spisovateľa Junota Díaza. Článok nadväzuje na našu bakalársku prácu s názvom *Komentovaný preklad diela The Cheater's Guide to Love od Junota Díaza* (2024), v ktorom sme sa zamerali na preklad alúzií a tzv. code-switchingu (prepínania kódu).

Náš komentovaný preklad pozostáva z analýzy východiskového textu, prekladateľskej koncepcie a komentára. Analýzu východiskového textu sme vypracovali podľa Bendíkovho (Laš – Bendík, 2024) zjednodušeného modelu Ch. Nordovej (2005). Bendík (ibid.) v modeli zachováva podľa neho iba najzákladnejšie kategórie a zároveň dodáva, že vždy si treba „*položiť otázku, nakoľko je daný faktor pre mňa relevantný. Niektoré faktory budú pri preklade dôležitejšie, iné zas až tak nie*“ (Laš – Bendík, 2024, s. 39). Pôvodných 16 kategórií, ktoré Nordová (2005) klasifikuje na mimotextové

a vnútrotextové faktory, zredukoval na 6 faktorov, ktoré pre lepšiu prehľadnosť uvádzame v tabuľke č. 1 nižšie.

Mimotextové a vnútrotextové faktory
Autor a zámer textu
Čitateľ
Miesto a čas
Jazyk
Koncepcia prekladu

Tabuľka č. 1: *Bendíkov (2024) upravený Nordovej (2005) model*

Bendík (Bendík – Laš, 2024) uvádza, že keď rozoberáme autora a zámer textu, stručne pri týchto kategóriách podáme aj tému a obsah, následne sa zaoberáme východiskovým a cieľovým čitateľom, miestom a časom, teda východiskovým a cieľovým kontextom, potom rozoberieme jazyk – lexiku, syntax, resp. všetko, čo sa podieľa na štýle východiskového textu a tvorí jeho účinok, v koncepcii formulujeme globálnu prekladateľskú stratégiu a zahrnieme v nej aj lokálne stratégie. Bendíkovým modelom sme sa však iba inšpirovali – pri analýze východiskového textu bolo podľa nás logickejšie postupovať nasledovne: najprv sme rozobrali autora, pri ktorom sme spomenuli názov, žáner, miesto a čas vzniku VT, následne sme stručne predstavili obsah VT, od obsahu sme prešli k jazyku. Zamerali sme sa predovšetkým na lexikálnu rovinu, keďže práve tá je v texte najvýraznejšia a najmä lexika vystupuje ako tvorca štýlu. Od jazyku sme následne odvodili tému, lebo tieto dve kategórie sú navzájom veľmi úzko prepojené (bližšie pozri Valentová – Režná, 2011) a analýzou autora, miesta, času, obsahu a jazyka sme dospeli k zámeru textu a čitateľovi. Jednotlivé kategórie sme opatрили príkladmi z VT.

Mimotextové a vnútrotextové faktory
Autor, miesto, čas
Obsah
Jazyk, téma, zámer
Čitateľ
Koncepcia prekladu

Tabuľka č. 2: *Ako sme postupovali pri analýze*

Prekladateľská koncepcia je v našom prípade trochu špecifická, keďže sa v článku nezaobráame prekladom celého textu, ale iba výrazom *fuck*. Našu koncepciu predstavujú teoretické východiská k prekladu vulgarizmov, z ktorých následne odvodzujeme zásady prekladu vulgárnej lexiky, ktorými sa riadime aj pri preklade (bližšie pozri kapitola *Prekladateľská koncepcia*) a o ktorých sa domnievame, že v prekladateľskej praxi chýbajú.

Našu koncepciu následne ilustrujeme na príkladoch. Naším zámerom nie je predostrieť úplný obraz o preklade *fuck* v celej poviedke, keďže nám to nedovoľuje rozsah článku, ale ukázať jedno z možných riešení, ako k takémuto typu lexiky pristupovať.

V príkladoch sa venujeme prekladu výrazov *fucking*, *fuck*, *what the fuck*, pričom intenzitu jednotlivých vulgárnych výrazov v slovenčine klasifikujeme podľa Zeleného (1991) a vychádzame z našich zásad prekladu vulgárnej lexiky.

Zeleného klasifikácia vulgarizmov:

1. Tabu – chuj, jebať, kokot, piča a slová z nich odvodené.
2. Silne vulgárne – kurva a príbuzné tvary.
3. Vulgárne – hovno, srať, šťať, riť a odvodeniny.
4. Slabo vulgárne – prdieť, trt, prča, fuňa, cicvor a ďalšie (Zelený a kol. 1991).

Analýza východiskového textu⁷

Východiskový text, poviedku *The Cheater's Guide to Love*, napísal dominikánsko-americký spisovateľ Junot Díaz. Poviedka najprv vyšla v časopise *New Yorker* v roku 2012 a následne vo vydavateľstve Penguin Group v roku 2013 ako súčasť zbierky *This is How You Lose Her*. Miestom prekladu je Slovenská republika.

Dej sa točí okolo Yunióra, Dominikánca a imigranta v Spojených štátoch amerických, ktorý nemá šťastie v láske (hlavne svojím pričinením). Akúkoľvek partnerku – milenku, priateľku, snúbenicu – podvedie alebo sa k nej nespráva práve najlepšie a následne od nej dostane košom.

Poviedka sa otvára rozchodom Yunióra so snúbenicou, ktorú podviedol s 50 ženami: „*Your girl catches you cheating*“ (Díaz, 2013, s. 175). Následne čitateľ sleduje 6 rokov Yuniórovho života, počas ktorých čelí strastiam a slastiam života i lásky a na konci

⁷ Bližšie pozri: SLUŠNÍKOVÁ, V. 2024. Komentovaný preklad diela *The Cheaters Guide to Love* od Junota Díaza [Bakalárska práca]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2024, s. 66.

prechádza istou formou katarzie a zmierením s vlastným osudom, keď sa poviedka končí slovami: „*In the months that follow you bend to the work, because it feels like hope, like grace and because you know in your lying cheater's heart that sometimes a start is all we ever get*“ (Díaz, 2013, s. 213).

Pokiaľ ide o štýlové charakteristiky, poviedka sa vyznačuje niekoľkými špecifikami, ktoré je nutné do prekladu preniesť. Text je zaujímavý najmä na lexikálnej rovine a je lexikálne veľmi rôznorodý: nachádzame v ňom hovorové slová (napr. *goddamn, badass, peel out, dude, chick*), slangizmy (napr. *batshit, grill*), obrazné pomenovania (*Wonder Woman features, it's fucking Arrakeen*) a vulgarizmy (napr. *fucking, shit, towelhead, dick, asshole*). Text tiež obsahuje reálie z prostredia Spojených štátov a Dominikánskej republiky (napr. názvy štvrtí *Capotillo or Los Alcarrizos*, regiónov *Cibao*, barov *Plough and Stars*, jedla *pernil* a pod.), rôzne alúzie na filmy (napr. *Casablanca, Piano*), historické udalosti (napr. *Bataanský pochod smrti*), hudobné skupiny (napr. *Hall & Oates*), citáty (napr. *Hell, Netley. We're in Hell* z románu *From Hell* od Alana Moora) atď. Špecifikom textu je aj tzv. code-switching (prepínanie kódu) – postavy plynulo prepínajú medzi anglickým a španielskym jazykom. V prevažujúcej angličtine nachádzame španielske slová (napr. *sucia, motos, abrazo*), celé vety (napr. *Que tan mas buena que el Diablo*) alebo dokonca bilingválne neologizmy (napr. *berserkería* – spojenie anglické slova *berserker* a španielskej prípony *-ía*). Španielčina nie je v texte formálne odlíšená napr. kurzívou alebo úvodzovkami, tiež čitateľ nemá k dispozícii jej preklad uvedený buď priamo v texte, v poznámke pod čiarou, alebo formou glosára.

Text je tematicky nasýtený a hovorí o láske, nevere, osobnostnom raste, ale aj o strete dvoch kultúr (americkej a latinskoamerickej) a čitateľ spoznáva svet očami imigranta z Dominikánskej republiky.

Zámerom textu je: „*čitateľovi odhaliť kúsok Yuniorovho života, jeho strasti (rozchod so snúbenicou, zdravotné problémy, zlomené srdce) a slasti (cvičenie, joga, začatie písania novej knihy, nový začiatok), pobaviť ho (vtipné metaforu, humorné príhody) a vtiahnuť do sveta cudzej kultúry, do ktorého vstúpi cez postavy (Yunior ako dominikánsky imigrant v Spojených štátoch), jazyk (španielčina a angličtina) a reálie (jedlo, miesta a mestá, atď.)*“ (Slušníková, 2024, s. 21).

Východiskový text je pravdepodobne zrozumiteľný len veľmi úzkemu okruhu čitateľov, ktorí porozumejú španielčine, reáliam a „nerdovským“ alúziám zo sci-fi a pop-

kultúry. Monolingválny čitateľ je odkázaný na internet či slovník. Keďže sa v poviedke nachádzajú vulgarizmy a sexuálne narážky, text je vhodný pre dospelého čitateľa.

Prekladateľská koncepcia

Veľmi ťažko sa medzi ostatnými jazykmi hľadá výraz, ktorý by pokrýval toľko funkcií a významov ako lexéma *fuck*. Ide o anglický vulgárny výraz par excellence (Pujol, 2006), ktorý disponuje bohatou významovou a formálnou variabilitou (Howe, 2012; Sheidlower, 2009; Pujol, 2006; McEnery, 2006; Burgess, 1992), ktorým dokážeme vyjadriť rôzne pozitívne aj negatívne emócie (Howe, 2012; Andersson – Trudgill, 1992) a použiť ho v rôznych situáciách (Dobao, 2006; Andersson – Trudgill, 1992). Vďaka uvedeným charakteristikám sa *fuck* „*vyznačuje vysokou mierou produktivity a životaschopnosti*“ (Bendík, 2024, s. 146), patrí medzi najrozšírenejšie anglické slová na svete (Gupta, 2014) a možno ho považovať za jeden z najuniverzálnejších výrazov (Crozier, 1988). Je to najznámejší a najpoužívanější vulgarizmus (Dobao, 2006), ktorý v angličtine nemá obdobu (Wajnryb, 2005) a ktorý sa hodnotí ako jeden z najsilnejších anglických vulgarizmov s prívlastkom *strong* (silne vulgárny) alebo *very strong* (tabu) (Hjort, 2015; McEnery, 2006; Millwood-Hargrave, 2000; Jay, 1992).

Pre všetky vyššie uvedené charakteristiky je preklad výrazu *fuck* značne problematický. A nielen preklad lexémy *fuck*, celkovo preklad vulgárnej lexiky možno hodnotiť ako prekladateľský oriešok, lebo „*nikde nenájdeme univerzálny návod na to, ako pri prenášaní vulgárnych slov z jazyka originálu do cieľového jazyka postupovať*“ (Račková, 2019, s. 123)⁸ a v slovenskom jazykovom prostredí nenájdeme ani dostatočné či aktuálne lexikografické spracovanie tejto slovnej zásoby⁹. Prekladatelia sa tak musia spoliehať na vlastnú skúsenosť s vulgárnou lexikou a nemôžu si jednotlivé významy slov overiť či vyhľadať synonymá. Zároveň sa v prípade tohto druhu lexiky vynára otázka jej (ne)preložiteľnosti (Račková – Veselá, 2022), keďže miera vulgárnosti lexikálnych jednotiek

⁸ Tu iba doplníme, že k *akémukoľvek* prekladateľskému problému nenájdeme univerzálny návod. Na druhej strane, z vlastnej prekladateľskej skúsenosti môžeme povedať, že nám pri preklade chýbali nejaké princípy, odporúčania či zásady, o ktoré by sme sa pri preklade vulgárnej lexiky mohli oprieť.

⁹ Ak teda neberieme do úvahy Hochelov *Slovník slovenského slangu* (1993) či Zeleného *Najkratší slovník slovenského jazyka* (1991), ktoré síce pokrývajú slovenskú vulgárnu lexiku, no od ich vydania uplynulo v čase písania tohto článku vyše 30 rokov a situácia v slovenskom jazykovom prostredí sa nepochybne zmenila. Zároveň je otázne, ako napr. Zelený dospel ku klasifikácii vulgarizmov a na základe čoho jednotlivé výrazy hodnotil ako *tabu*, *silne vulgárne*, *vulgárne* a *slabo vulgárne*. V slovníku to totiž konkrétne neuvádza a sám priznáva, že klasifikácia je iba približná (bližšie pozri Zelený, 1991).

sa líši od jazyka k jazyku (Mešková, 2017) a tieto jednotky sú pevne ukotvené v kultúrnom prostredí a sociokultúrnom kontexte (Atanasovska – Kitanovska-Kimovska, 2022; Roache, 2024).¹⁰ Vulgárna lexika však preložiteľná je, aj keď v cieľovom jazyku nenachádzame jej priame ekvivalenty (Dobao, 2006).¹¹ Preklad vulgárnej lexiky, ako aj preklad ako taký, nie je o hľadaní priamych ekvivalentov. Okrem uvedených skutočností však preklad vulgarizmov komplikuje a ovplyvňuje omnoho viac faktorov, ktoré si postupne rozoberieme nižšie.

Na začiatok je asi najdôležitejšie povedať, že lexéma *fuck* funguje v texte ako výrazový prostriedok (Valentová – Režná, 2011). Ak sa v texte opakuje alebo prevažuje nad inými prostriedkami, podieľa sa na tvorbe výrazových kategórií (Valentová – Režná, 2011), ktoré predstavujú „označenie akosti výpovede, ktorú vo vnímaní zakúšame ako jej účinok, pôsobnosť“ (Plesník, 2011, s. 15). Dalo by sa preto povedať, že každý text disponuje určitým špecifickým výrazom, t. j. štýlom. Ak potom vychádzame z premisy, že preklad je predovšetkým stylistickou operáciou a z východiskového do cieľového textu prenášame štýl (Valentová – Režná, 2011), znamená to, že by sme mali štýl cieľového textu budovať prostredníctvom prostriedkov, ktorými dokážeme čo najvernejšie zreprodukovat' štýl východiskového textu (Valentová – Režná, 2011).¹² Takže ak je napr. *fuck* výrazový prostriedok, ktorý tvorí štýl východiskového textu a zároveň ho považujeme za tabu či veľmi silný vulgarizmus, logicky by sme ho mali do cieľového jazyka zreprodukovat' vulgarizmom s rovnakou intenzitou. Až na to, že to takto nefunguje (pozri Mešková, 2017).

Fuck nemôžeme zakaždým prekladať najsilnejším slovenským vulgarizmom. Ako na nás vulgarizmus pôsobí, ovplyvňuje kontext (Roache, 2024; Beers Fägersten 2012; Jay – Janschewitz, 2008; Marušiak, 1997) – vzťah účastníkov komunikácie, prostredie¹³ (formálne alebo neformálne), výber lexiky a tón (Jay – Janschewitz, 2008), zároveň na to vplýva, akým spôsobom nadávame, aké je naše spoločné postavenie v danej situácii, na koho alebo komu nadávame a v prípade ústnej komunikácie v tom hrá rolu aj gestika, mimika a posturika (Roache, 2024). Možno preto uvažovať o tom, že intenzita vulgarizmu

¹⁰ Keď sa však nad tým zamyslíme, akékoľvek slovo je ukotvené v tom-ktorom sociokultúrnom kontexte a dalo by sa polemizovať o tom, či na svete existuje medzi jazykmi dokonalá synonymia.

¹¹ Predsa len hľadať v cieľovom jazyku priame ekvivalenty výrazov východiskového jazyka vyznieva v dnešnej dobe trochu spiatočnícky. My sa skôr prikláňame k prekladu textu ako celku (bližšie pozri Popovič, 1983) a prenosu ideovo-estetického obsahu (bližšie pozri Levý, 1998).

¹² Ako sme uviedli už v kapitole Teoretické východiská komentovaného prekladu, na to, aby sme zreprodukovali jazyk aj obsah diela, môžeme pri preklade siahnuť po rôznych jazykových prostriedkoch (Levý, 1998).

¹³ Na vulgarizmy zväčša narazíme v súkromnom prostredí (Jay – Janschewitz, 2008).

predstavuje dynamickú vlastnosť, ktorá sa mení v závislosti od komunikačnej situácie.¹⁴ A nemení sa iba intenzita. Aj hranice tabu sú pohyblivé (Maričová – Slančová, 2000) – v určitých situáciách neprichádza použitie vulgarizmu do úvahy, neakceptuje sa a je nevhodné, v iných je tolerované či dokonca vhodné. Vulgarizmy možno považovať za veľmi dynamickú časť slovnej zásoby, vo vysokej miere závislej od komunikačnej situácie. Z uvedeného následne odvodzujeme aj prvú zásadu prekladu vulgárnej lexiky: **Je nutné, aby prekladateľ zohľadnil kontext**, z ktorého by mal vedieť odvodiť intenzitu vulgarizmu. Keďže do tohto procesu vstupuje interpretácia, môžeme pripustiť isté variácie pri stanovení intenzity vulgarizmu, ktoré by sme mohli považovať za prijateľné. Ale čo je prijateľné? Asi tak ako pri každom prekladateľskom riešení, prijateľnosť interpretácie stanovuje text, ktorý ju buď potvrdí, alebo vyvráti (bližšie pozri Eco, 1995). Ďalším faktorom, ktorý problematizuje preklad *fuck* (ale aj akéhokoľvek vulgarizmu), je, že zachytáva rozmanitú škálu emócií (negatívne aj pozitívne) a plní viacero funkcií (Bergen, 2016; Jay, 2008; Pujol, 2006; Dobao, 2006), preto druhá zásada znie: **pri preklade by sme mali zvážiť, akú funkciu vulgarizmus plní a aké emócie vyjadruje**, na čo nadväzuje tretia zásada, a to, že **rovnako** ako funkcia a kontext **je dôležitý význam a výrazová pestrosť**. To znamená, že by sme mali zvážiť všetky významové odtienky vulgarizmu a využívať synonymá (Mešková, 2017, Šplhová, 2018). Štvrtá zásada sa zameriava na **vhodne zvolený počiatočný stupeň expresivity** (bližšie pozri Hochel, 1988) a **konzistenciu pri preklade** (bližšie pozri Bendík, 2024). V praxi to znamená, že ak máme napr. dielo, v ktorom je hlavnou postavou mafián, ktorý nadáva ako pohan a nemá práve najčistejšie svedomie, začínať na najnižšom stupni expresivity (napr. slovom *trul'o*) nie je práve najvhodnejšie riešenie – od výrazu *trul'o* by sme vôbec nedospeli k najtvrdším vulgarizmom, čo by mohlo postavu mafiána absurdne skresliť. Postavu, prostredie a pod. by sme preto mali konzistentne budovať adekvátnymi štylémami už od samotného začiatku.

Na jednej strane „*nie je nutné za každú cenu používať najtvrdšie varianty vulgarizmov*“ (Špánik, 2022, s. 120), ale ich zjemňovanie či nebudaj vynechávanie

¹⁴ To, že pri preklade vulgarizmov musíme zohľadniť kontext, nie je žiadne svetoborné zistenie. Kontext hrá pri preklade dôležitú úlohu vždy. Popovič (1983) hovorí o preklade textu ako celku. Cieľom takéhoto typu prekladu je preklad danej prekladovej jednotky vo vzťahu k celému textu, nie iba jeho časti. Už sme uviedli, že *fuck* je výrazový prostriedok. Možno povedať, že výrazové prostriedky disponujú významovým potenciálom, to znamená, že nadobúdajú konkrétnu emóciu a plnia konkrétnu funkciu, až keď ich expedient zapojí do textu ako celku a recipient interpretuje – preto by sme sa pri preklade nemali zaoberať iba konkrétnym slovom, ale jeho vzťahom k celému textu. To isté platí pre vyššie textové jednotky (veta, odsek) – zaujíma nás, čo chcú povedať vo vzťahu k celému textu.

z cieľového textu môže mať negatívny vplyv na výsledný produkt (Ibnus, 2021). Vulgarizmy by sa totiž nemali „*umelo zjemňovať na miestach, kde si ich situácia vyžaduje*“ (Špánik, 2022, s. 120). Prečo? Vulgárna lexika má v texte, teda aj v literárnej komunikácii, svoje opodstatnenie: „*text významovo a výrazovo dourčuje a jazykovo konkretizuje nielen vnútorný svet postavy, ale aj celý svet okolo nej*“ (Bendík, 2023, s. 3). Vulgárna lexika teda môže sprostredkovať viacero významových vrstiev. Čitateľ má prístup k emocionálnemu prežívaniu postáv (Darta, 2020; Gjurgevska Atanasovska, 2016), utvára si mienku o ich charaktere (Gjurgevska Atanasovska, 2016), spoločenskom postavení alebo autor postavy vykresľuje ako členov určitej spoločenskej skupiny (Darta, 2016), zároveň vulgarizmy dotvárajú prostredie a podieľajú sa aj na tvorbe témy textu (Gjurgevska Atanasovska, 2016). Ich vynechaním či zjemnením čitateľa ochudobňujeme o jednotlivé významové vrstvy originálu. A nielen významové. Z cieľového textu sa vytráca emocionálna hodnota, ktorú jeho použitím výpoveď nadobudla (Ibnus, 2021).

Do tohto všetkého ešte vstupuje jedna premenná: „*to, ako sa pociťujú vulgarizmy, je záležitosťou individuálnou, súvisiacou s vnímaním lexém jednotlivcom*“ (Ráčková – Veselá, 2022, s. 34). Preto sa istej subjektivite pri preklade vulgarizmov nevyhneme (už sme to načrtli vyššie), nielen pri preklade, ale aj pri výskume. Pri skúmaní jednotlivých vulgárnych výrazov dochádza k rozporu medzi jazykovými citmi jednotlivých bádateľov, ktorí pristupujú k danej problematike po svojom (Kolenčíková, 2018). Čo z tejto subjektivity vyplýva pre preklad vulgarizmov? Po prvé, že prekladateľ (a nielen on, ale aj redaktor, korektor, vydavateľ atď.) vulgarizmy (samozrejme, aj celý východiskový text) vníma skrz skúsenostný komplex. To znamená, že „*na pozadí vlastných skúseností a preferencií modeluje svoju predstavu o inej, už existujúcej textovej skutočnosti*“ (Bendík, 2021, s. 55). Na preklad vulgárnej lexiky vplýva idiolekt, osobné preferencie, hodnoty (Hjort, 2009), jazykové vnímanie prekladateľa a jeho estetické stanovisko (Hjort, 2017). Navyše prekladateľ disponuje vlastným repertoárom vulgarizmov a chtiac-nechtiac tak po sebe v texte zanecháva svoj osobný odtlačok (Hjort, 2017), lebo „*sa nedokáže úplne vzdať vlastného ja, poprieť svoj skúsenostný komplex, očakávania, individualitu, a všetko to, čo predstavuje a tvorí jeho osobnosť ako celok*“ (Slušníková, 2024, s. 35). Po druhé, prekladateľ si vulgarizmus v texte interpretuje a interpretácia je subjektívny akt, a práve preto „*o výslednej podobe prekladového textu totiž len zriedkakedy rozhoduje výlučne teória, o výslednej podobe prekladu nerozhoduje ani originál. O výslednej podobe rozhoduje len a len prekladateľ*“ (Bendík, 2021, s. 55). Subjektívne vnímanie vulgarizmov sa však

nepremiata iba do interpretácie a následného prístupu prekladateľa k tomuto typu lexiky. Nesmieme zabúdať na čitateľa, ktorý tiež do sekundárnej literárnej komunikácie vstupuje s vlastným skúsenostným komplexom a text interpretuje, pričom s čitateľom do určitej miery súvisia aj konvencie a normy cieľového jazyka. Čo z toho vyplýva pre preklad?

V prácach lingvistov a translatológov sa často stretávame s tým, že **pri preklade vulgárnej lexiky by sme mali prihliadať na konvencie a normy cieľového jazyka a kultúry** (Ibnus, 2021; Mešková, 2017; Hochel, 1988) – z tohto vlastne vyplýva aj piata zásada. Tu sa to však trochu zamotáva. Aké sú normy a konvencie slovenského jazyka? Aká je slovenská prekladateľská tradícia? Aké sú postoje čitateľov k vulgárnej lexike? Na prvý pohľad sa môže zdať, že odpoveď na túto otázku je jednoznačná: prekladová tradícia nám „káže“ vulgarizmy zjemňovať. Napr. v Račkovej (2018) diplomovej práci (jej časť bola uverejnená aj v *Prekladateľských listoch* 8, 2019) *Analýza vulgarizmov v televíznom dabingu na Slovensku* sa stretávame s pomerne sebavedomým výrokom autorky, ktorá uvádza: „*Tá časť prekladateľov, ktorá pri preklade vulgarizmov volí stratégiu neutralizovania expresívneho jazyka, poprípade značného zjemnenia expresivity, často argumentuje tvrdením, že slovenčina je jazyk mäkký a ľubozvučný, vulgarizmy jej takpovediac nepristajú a navyše ponúka dostatočné množstvo citovo zafarbených slov, ktorými môžeme pri vhodnom použití zachovať expresivitu originálu*“ (Račková, 2018, s. 25).

Za problematickú časť výroku považujeme najmä *tá časť prekladateľov*. Račková (ibid.) na základe postoja k vulgarizmom jednej prekladateľky¹⁵, nesprávne usudzuje, že rovnaký názor majú aj všetci prekladatelia, ktorí vulgarizmy zjemňujú. Jediné, čo však z názoru prekladateľky vyplýva, je, že ide o jej osobný názor a postoj k jazyku a vulgarizmom ako takým. K otázke tradície a prekladu vulgarizmov sa vyjadril aj Kabát (2018 s. 50): „*tradíciou v slovenskom jazyku je oslabovať v preklade vulgarizmy*“, pričom ide podľa neho o vhodné riešenie (Kabát, 2018). Absentujú tu však zdroje či logická argumentácia, ktoré by takéto tvrdenie podopreli. Samozrejme, ťažko vyvodzovať závery na základe dvoch tvrdení, ale kam týmto všetkým mierime? Najmä k tomu, že v slovenskom prekladovom prostredí chýba väčší výskum vulgárnej lexiky. Naozaj sa vulgarizmy v prekladoch zjemňujú? Aká je tradícia slovenského prekladu vulgarizmov? Aké sú

¹⁵ Ide o Máriu Bratovú, ktorú Račková (2018) vo svojej práci cituje. Bratová poskytla v roku 2014 rozhovor pre časopis *Život* a okrem iného sa v ňom vyjadrila aj k prekladu vulgarizmov, ktorému boli v rozhovore venované 4 otázky. Rozhovor je dostupný na: <<https://zivot.pluska.sk/rozhovory/prekladatelka-slovenscina-je-carovna>>.

konvencie a očakávania čitateľov? Ak naozaj v prekladoch dochádza k zjemňovaniu, možno je na mieste otázka, či si do prekladu náhodou neprenášame jazykové normy z obdobia pred rokom 1989, od ktorých sme síce možno formálne upustili, no naďalej zostávajú v prekladovej, redaktorskej, vydavateľskej a korektorskej praxi alebo dochádza k mylnému tradovaniu zjemňovania či vynechávania vulgarizmov v preklade. Momentálne nemáme na zodpovedanie ani jednej otázky žiadny väčší výskum či relevantné dáta.

Na základe vyššie uvedenej syntézy poznatkov prekladateľov a lingvistov sme zostavili zásady, ako postupovať pri preklade vulgárnej lexiky, o ktoré sa budeme opierať aj pri preklade. Opäť je však nutné povedať, že preklad vulgarizmov bude do veľkej miery ovplyvňovať interpretácia prekladateľa a jeho skúsenostný komplex.

Zásady prekladu vulgárnej lexiky

- Zohľadníme funkciu vulgarizmu v texte;
- prihliadneme na kontext;
- prenášame význam a využívame synonymá;
- volíme vhodný stupeň minimálnej počiatkovej expresivity a sme pri preklade konzistentný;
- berieme do úvahy konvencie a normy cieľového jazyka a kultúry.

Ešte sa na chvíľu pristavíme pri čitateľovi. Aj napriek tomu, že prekladateľ by sa mal snažiť text vystavať z takých výrazových prostriedkov, ktorými docieli podobný účinok, aký mal východiskový text na pôvodného čitateľa (samozrejme, uvedomujeme si, že takúto totožnosť nie je možné dosiahnuť úplne, ale asi všetci sa zhodneme na tom, že ak mal východiskový text čitateľa rozosmiať, preklad by ho nemal rozplakať), pri preklade vulgárnej lexiky je to omnoho zložitejšie. Čitateľ totiž môže použitie nadávok v texte oceniť alebo ho môžu odpudzovať a vyvolávať v ňom úplne iné pocity a dojmy ako v čitateľovi, ktorý s nadávkami nemá problém, poprípade ich aj ocení. Možno povedať, že tento typ lexiky je naozaj vypuklým prekladateľským problémom. Čo z toho vyplýva pre prekladateľa? Celú problematiku prekladu vulgarizmov by sme asi uzavreli tým, že nie každá kniha je pre každého. Nie je to totiž o tom, že slovenskí čitatelia neznesú v preklade vulgarizmy, je to o tom, ktorí čitatelia (aj prekladatelia) ich znesú. Práve preto je dôležitá analýza východiskového textu a koncepcia, prekladateľ si musí zvoliť jedného, konkrétneho čitateľa, ktorému text adresuje. Ak totiž textom neosloví masu, to ešte neznamena, že preklad nie je úspešný.

Reflexia rozhodovacieho procesu

Príklad č. 1: *Fifty fucking girls*

O: Your girl catches you cheating. (Well, actually she's your fiancée, but hey, in a bit it *so* won't matter.) She could have caught you with one sucia, she could have caught you with two, but as you're a totally batshit cuero who didn't ever empty his e-mail trash can, she caught you with fifty! Sure, over a six-year period, but still. **Fifty fucking girls?** Goddamn.

P: Tak tebe **jebe**. Stiahol si nohavičky nie jednej, nie dvom, ale rovno päťdesiatim čajám. Jasné, že ti na to tá tvoja prišla, keď si nikdy nevyprázdňuješ kôš v maile. To by si nebol ty, ukážkový cuero, čo nosí rozum v gaťoch. Päťdesiat **skurvených** sucií!

Komentár:

Po analýze celého východiskového textu sme dospeli k záveru, že nie je dôvod vulgarizmy v preklade zjemňovať či vynechávať, keďže by to podľa nás do veľkej miery zmenilo čitateľský zážitok recipienta. Už v kapitole *Analýza východiskového textu* sme spomenuli, že pre text je príznačná práve lexika hovorového štýlu. Autor postavám do úst kladie nadávky, slang či hovorové slová, lebo sa tak snaží o imitáciu bežného jazyka. Postavy patria k mladšej generácii, často spolu komunikujú v súkromí, sú príslušníkmi latinsko-americkej komunity a práve cez jazyk ich autor charakterizuje. V poviedke preto máme dočinenia so sociolektom a zároveň s idiolektom autora, pre ktorého je príznačný práve takýto spôsob písania. Navyše, postavy v poviedke nie sú hrdinovia, najmä Yunion, ktorý chybí ako na páse a práve cez jazyk je v texte dosiahnutá autenticita, autor tak dáva čitateľovi najavo, že postavy sa na nič „nehrajú“ a že sú to obyčajní ľudia. Zároveň sú vulgarizmami často vyjadrené silné emócie alebo sú reakciou na nepriaznivé i priaznivé životné okolnosti.

Ešte predtým než objasníme hore uvedené prekladateľské riešenie, je dôležité povedať alebo skôr pripomenúť, že náš prekladov vulgarizmov a náš prístup odráža naše jazykové preferencie a estetické cítenie. Pri preklade sme sa nestránili výrazov ako *piča*, *kokot*, *jebať*, ale zároveň sme sa pokúsili nájsť rovnováhu. Myslíme si, že ak by sme neustále prekladali *fuck* najvulgárnejšími slovenskými vulgarizmami, bolo by to pre čitateľa rušivé. Navyše sa domnievame, že by sa potom vytratili jednotlivé odtienky emocionálneho prežívania postáv.

Ukážka predstavuje prvý odsek prvej kapitoly. Prvá kapitola má približne dve normostrany, pričom *fuck* sa tu nachádza iba raz, a to práve v podobe *fifty fucking girls*.

Okrem *fuck* je v texte použitý výraz *batshit* (v slovníku uvedený s prívlastkom *vulgar slang*), *shit* (*vulgar*), *Negro* (*offensive*)¹⁶ a *goddamn* (*informal, sometimes offensive*).¹⁷

Naším zámerom bolo už od začiatku čitateľa „pripraviť“ na štýl textu a vyjadrovanie postáv, preto poviedku začíname slovami *Tak tebe jebe*. Intenzitu sme si v tomto prípade „požičali“ zo slovného spojenia *fifty fucking girls* a presunuli ju na výraz *goddamn*. *Fucking* vo východiskovom texte slúži ako intenzifikátor, ktorý podčiarkuje Yuniorov šok (Yunior je hlavnou postavou poviedky a zároveň rozprávačom, ktorý sa prihovára predovšetkým svojmu minulému ja) a pohoršenie nad vlastným správaním.

Samozrejme, nami preferovaná štylizácia a voľba výrazových prostriedkov vychádza z našej interpretácie východiskového textu, keďže sme v ňom zvýraznili to, čo my považujeme za dôležité – intenzitou vulgarizmu upriamujeme pozornosť na vysoké číslo Yuniorových mileníek a na jeho sebakritický pohľad na vlastné správanie.

V tabuľke nižšie uvádzame preklad aj zvyšných vulgárnych či ofenzívnych výrazov v prvej kapitole. Snažili sme sa zachovať výrazovú pestrosť, ale zároveň nadávky príliš nezoslabovať, ale čitateľa nimi zároveň hneď od začiatku nepresýtiť (preto sme sa v prípade *batshit* rozhodli vulgárnosť úplne vynechať, keďže sme usúdili, že vzhľadom na počet použitých expresívnych výrazov v úvodnom odseku by ďalší vulgarizmus mohol oslabiť ich účinok a pôsobiť redundantne.

Originál	Preklad
(Díaz, 2012, s. 173 – 213)	
She could have caught you with one sucia, she could have caught you with two, but as you're a totally batshit cuero who didn't ever empty his e-mail trash can, she caught you with fifty!	To by si nebol ty, ukázkový cuero, čo nosí rozum v gat'och .
Fifty fucking girls?	Päťdesiat skurvených sucií!
For some Negroes that wouldn't mean shit .	Niektorí negri by to mali u riti .

Tabuľka č. 3

Príklad č. 2: *What the fuck*

¹⁶ V tomto prípade však výraz *negro* používa príslušník latinsko-americkej komunity, nejde o hanlivé označenie.

¹⁷ Dostupné na: <<https://www.merriam-webster.com/>>.

O: You come to the door a few times and watch her, wanting to be called in, but she always glares and asks you, **What the fuck** do you want?

P: Obšmietaš sa okolo spálne a pozoruješ ju, chceš, aby ťa zavolala k sebe, no iba po tebe zazrie a vyštekne, Čo, **do piče**, chceš?

Komentár:

V tomto prípade sme sa rozhodli preložiť výraz *what the fuck* ako *do piče*. Podľa Zeleného (1991) ide o vulgarizmus prvého stupňa. Ak sa pozrieme do Slovenského národného korpusu, zistíme, že konštrukcia *what the fuck* nemá jeden ustálený ekvivalent a prekladá sa rôznorodo – napríklad ako *do riti*, *došľaka*, *kurva*, *dopekla*, *doboha* či *dofrasa*. Hoci existuje viacero variantov, v celom korpuse (309 výskytov) bol tento výraz preložený vulgarizmom prvého stupňa iba 2-krát (ide o sloveso *jebať* a jeho odvodeniny) a 26-krát vulgarizmom druhého stupňa (*kurva* a jeho odvodeniny).

Mohlo by sa preto zdať, že nie je dôvod prekladať *what the fuck* jedným z najsilnejších slovenských vulgarizmov, keďže v prekladovej praxi sa častejšie využívajú miernejšie ekvivalenty. Napriek tomu sme zvolili túto formu – a to z dvoch hlavných dôvodov. Po prvé, ako sme už uviedli v predchádzajúcej kapitole, Slovenský národný korpus neodráža prekladové konvencie a normy. Po druhé, stanovili sme si jasné kritériá pre preklad vulgárnej lexiky, ktoré sa teraz snažíme aplikovať na konkrétny text.

Aký je účel a funkcia vulgarizmu *what the fuck* v tomto prípade? Predovšetkým vyjadruje hnev a frustráciu. Ak navyše zohľadníme kontext, zistíme, že medzi postavami pretrváva dlhodobý konflikt. Yuniór istý čas spával so študentkou práva, ktorá sa jedného dňa objavila u neho doma s tvrdením, že je tehotná. Yuniór na to nebol pripravený a spočiatku si myslel, že ide o žart: „*I'm pregnant, she says. At first you don't register it. You joke: And? You asshole. She starts crying. It's probably your stupid fucking kid.*”

Vzťah medzi Yuniórom a študentkou nikdy nestál na pevných základoch – neľúbili sa, iba spolu spávali. Teraz ich osud opäť spojil, no ich komunikácia viazne, hádajú sa a vzájomne si nedôverujú. Autor cez vulgarizmy vykresľuje emocionálny svet postáv: študentka je nahnevaná, frustrovaná, sklamaná a nevie sa stotožniť s tým, že čaká dieťa s mužom, ktorého nemiluje a s ktorým už v minulosti prerušila kontakt. Vulgarizmy zároveň podčiarkujú nefunkčnosť ich komunikácie – nerozprávajú sa, ale hádajú.

Syntagma *What the fuck* v tomto kontexte pôsobí tvrdo a vulgárne, predstavuje vyvrcholenie predchádzajúcich konfliktov. Študentka nedôveruje Yuniórovi a akýkoľvek

pokus o zmierenie či starostlivosť okamžite odmieta. Práve preto sme sa rozhodli preložiť tento výraz ako *do piče* – táto voľba podľa nás adekvátne vystihuje emocionálne rozpoloženie postavy, intenzitu jej emócií a dramatický vrchol hádky.

Aby sme však čitateľa neotupili príliš častým používaním silných vulgarizmov, tie, ktoré postavy použili v predchádzajúcich hádkach, sme postupne stupňovali (bližšie pozri v *Tabuľke č. 3*).

Originál	Preklad
(Díaz, 2012, s. 173 – 213)	
It's probably your stupid fucking kid.	Pravdepodobne je to poondiate decko tvoje.
I fucking <i>hate you</i> , she wails. I <i>hope</i> it's not yours. I <i>hope</i> it is yours and it's born <i>retarded</i> .	Nenávidím ťa, ziape. Dúfam, že to skurvené decko nie je tvoje. Dúfam, že to je tvoje a narodí sa retardované.
I'm not fucking snooping, you say.	Mám to u riti , ohraďíš sa.

Tabuľka č. 4

Príklad č. 3: *fucking towelhead*

O: On the walk home a Jeep roars past; the driver calls you **a fucking towelhead**.

P: Keď sa vraciaš domov, prefrčí okolo teba džíp. Vodič ti vynadá do **skurveného kozojeba**.

Komentár:

V preklade sme sa rozhodli pre kombináciu vulgarizmu prvého (kosojeb) a druhého stupňa (skurvený). Samozrejme, *fucking* sa tak ako *what the fuck* prekladá rôzne, napr. *skurvený*, *kurevský*, *prašivý*, *poondiaty* atď. Opäť sa pozrieme na kontext a vulgarizmus interpretuje.

Yunior po rozchode so snúbenicou, ktorú podviedol, opäť nemá najlepšie obdobie, ale podarí sa mu nájsť priateľku, Naomi (atraktívnu, sympatickú mamičku), lenže vzťah mu opäť nevyjde a opäť si za to môže sám – Naomi s ním totiž nechcela mať pohlavný styk a on bol netrpezlivý. Yunior, samozrejme, upadne do depresie, z ktorej sa dostane až po šiestich mesiacoch a rozhodne sa, že istý čas sa sústreďí iba na seba. Všetky predošlé pasáže v texte sú zamerané na Yuniorov vnútorný svet. Zlom prichádza, keď sa Yunior vracia domov od kamaráta Elvisa a vodič okoloidúceho auta mu vynadá do *fucking towelhead*. Čitateľ to nečaká a možno sa pýta prečo, ako, čo sa stalo. Odrazu je totiž vytrhnutý z vnútorného sveta

postavy do vonkajšieho sveta. V texte sa takto na pozadí rozvíja téma rasizmu, intolerancie, odkrýva sa trochu iná časť Yuniarovho života – života imigranta v Spojených štátoch amerických a zároveň je to ďalšia vec, ktorá Yuniara zráža k zemi.

Uvedený vulgarizmus má čitateľa vyrušiť, preto treba zvážiť aj preklad predchádzajúcich vulgarizmov. Rozhodli sme sa ich stlmiť/zjemniť, ale nie príliš, aby sme nenarušili idiolekt postáv. Chceli sme dosiahnuť podobný účinok na čitateľa – teda ho slovným spojením *fucking towelhead* vyrušiť. Preto sme pri predchádzajúcich vulgarizmoch siahli po vulgarizmoch tretieho stupňa (bližšie pozri Príklad č. 4).

Pri preklade *towelhead* bolo pomerne náročné nájsť ekvivalent. Ako prvé prichádzalo do úvahy *vyjebaná čierna papuľa*, lenže to sa úplne nezhoduje s tým, akú má nadávka funkciu a význam v texte. *Towelhead* vulgárne a urážlivo označuje moslimov¹⁸ a vodič auta ním častuje Yuniara aj napriek tomu, že je Dominikánec, lebo všetky národnostné menšiny hádže do jedného vreca, a tým len podčiarkuje svoju ignoranciu a nenávisť voči ľuďom inej národnosti.

V paralelnom korpuse sa výraz *towelhead* prekladá ako *bastard*, *sviňa*, *uteráková hlava*, *šialenec s uterákom na hlave*. Nič z toho do prekladu nesedelo buď významovo, alebo dĺžkou. Rozhodli sme sa preto opýtať ostatných prekladateľov vo facebookovej skupine *Prekladatelia / tlmočníci / korektori*, ako by daný výraz preložili.¹⁹ Z odpovedí sme vybrali *kozojeb*, ktorý síce autor komentára uvádza v spojení s výrazom *pojebaný*, ale nechceli sme opakovať slovo s rovnakým základom (*pojebaný* a *kozojeb*) hneď po sebe, tak sme siahli po *skurvený*.

Príklad č. 4: *fucking*

O: At first it's OK: you get numbers but nothing you would take home to the fam. But after the early rush, it all dries up. It ain't just a dry spell; it's **fucking** Arrakeen.

P: Spočiatku to ujde: pár čajok ti dá číslo, ale nie sú to žiadne nádejné nevesty. Keď netečie, aspoň kvapká, no potom ti už nekvapne nič. Nie je to iba obdobie sucha, ocitol si sa na **posratej** planéte Duna.

¹⁸ Dostupné na: <<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/towelhead>>.

¹⁹ Prekladatelia napr. uvádzali tieto riešenia: *skurvené/vyjebané Arabiská*; *pojebaný Arabák/moslimák*; *posratého Achmeda/čuramedána*; *poondiaty moslim*. Dostupné na: <<https://www.facebook.com/groups/50917867928/user/100021844223804>>

Komentár: Príklad č. 3 je prepojený s Príkladom č. 2. Pri preklade *fucking* sme nesiahli po najtvrdšom, ale ani najmäkšom vulgarizme z niekoľkých dôvodov. Prvý sme spomenuli pri preklade *fucking towelhead*. Druhý dôvod ozrejmime teraz. Výraz *fucking* v ukážke slúži ako intenzifikujúci výraz, ktorý vyjadruje Yuniarovu frustráciu – samozrejme, opäť je dôležitý kontext a interpretácia. Yuniar sa konečne dá po rozchode so snúbenicou ako-tak dokopy: „*You put away all the old pictures of her, say good-bye to her Wonder Woman features. You go to the barber, shave your head for the first time in forever and cut off your beard.*” Yuniar chce začať odznova, poslal k vode všetky milenky a za minulosťou dá bodku. Po týždni, keď už má pocit, že sa jeho život vrátil do starých koľají, začne randiť. Lenže randenie nejde podľa jeho predstáv. Na začiatku sa mu podarí urobiť dojem na pár báb, ale ani jedna nie je veľmi podľa jeho gusta, napriek tomu sa nevzdáva, je stále na „love“, ale žiadna z báb sa nechytá „*You're out all the time but no one seems to be biting*“. Jeho milostný život je tak na bode mrazu.

Situáciu v texte a intenzitu Yuniarových pocitov si môžeme interpretovať rôzne. Dôležité je k prekladu vulgarizmov pristupovať jednotne a koncepčne. Ako sme už uviedli vyššie, preklad vulgarizmov je do veľkej miery subjektívna záležitosť, na ktorú vplýva mnoho faktorov. Naše estetické stanovisko je v tomto prípade vulgarizmus zjemniť, keďže v texte chceme zachovať istú výrazovú pestrosť a neprekladať všetko adjektívami *skurvený* či *pojebaný*. Zároveň nechceme vulgarizmus príliš zjemniť. Východiskový text je hovorový, konverzačný a vulgarizmy sú zároveň charakterizačným prostriedkom.

V ukážke je síce Yuniar frustrovaný, ale zároveň ide o prvý neúspech (randenie mu nevychádza) po tom, čo sa konečne dostal z depresie a dal sa dokopy. Predpokladáme (a nasvedčuje tomu aj text), že aj keď Yuniarovi randenie nevyšlo, ešte neprepadá zúfalstvu. Zároveň sa to naňho v kapitole nabaľuje postupne: najprv mu nevychádza randenie a žiadna o neho ani len nezakopne, neskôr stretne Naomi, začne s ňou randiť, všetko je super, ale zase v ňom rastie pocit frustrácie, lebo Naomi s ním zatiaľ nechce mať sex a nakoniec si to u nej pokazí, ona ho pošle k vode, Yuniar opäť upadne do depresie a nakoniec prichádza vyvrcholenie v podobe *fucking towelhead*, ktoré sme rozoberali vyššie. Yuniar zároveň prehovára sám k sebe, tón je konverzačný a *fucking* v ukážke (aspoň podľa nás) až tak nevyčnieva, preto sme sa ho rozhodli preložiť ako *posratý*.

V tabuľke nižšie uvádzame príklady, keď sme buď vulgarizmy vynechali, alebo nepoužili úplne najvulgárnejší ekvivalent.

Originál	Preklad
(Díaz, 2012, s. 173 – 213)	
You also keep fucking everything that moves.	A preťahuješ čajocky jedna radosť.
Before you can figure out what the fuck is going on they flip you the bird and peel out.	Potom ti ukážu prostredník, dupnú na plyn a ufujazdia skôr, než kápneš na to prečo.
She turns over the cards. I guess it's what Oates said: Revenge is living well, without you. Fuck Hall and Oates, Elvis says.	Bože, vyser sa na také kecy, radí ti Elvis.
You pass each other a couple of times a week and she's a pleasure to watch, a gazelle really – what economy, what gait, and what an amazing fucking cuerpazo.	Nesie sa ľahko a ladne ako gazela, navyše, cuerpazo má ako bohyňa.

Tabuľka č. 5

Príklad č. 5 *fuck*

O: **Fuck**, he says bitterly, **fuck fuck fuck**.

P: **Do piče**, zvolá rozhorčene. **Do piče skurvenej vyjebanej**.

Komentár: Takto autor otvára šiestu kapitolu (Year 5). Elvis, Yunionov kamarát, podviedol svoju ženu, s ktorou má dcéru. Jeho milenka otehotnela a porodila mu syna. Chodieval za nimi do Dominikánskej republiky, posielam im peniaze, darčeky, bol ich navštíviť a kúpil im šaty, hračky, všetko. Elvis odjakživa túžil po synovi a nemanželské dieťa tak bral doslova ako dar z nebies. Yunion ho však v predošlej kapitole prinútil ísť na testy otcovstva, ktoré vyšli negatívne a v ukážke môžeme vidieť jeho reakciu – je veľmi nahnevaný, sklamaný, rozhorčený a opakované *fuck fuck fuck* tieto emócie ešte viac podčiarkuje. Koniec predošlej kapitoly sa odohráva v nemocnici a dozvedáme sa, že výsledkov textu sa Elvis dočká až o mesiac. Na začiatku šiestej kapitoly si Yunion a pravdepodobne aj čitateľ myslia, že Elvis si nemanželského syna nechá a bude sa o neho starať, aj keby nebol jeho biologickým otcom, preto je Elvisova reakcia tak trochu prekvapením. Vulgarizmus má čitateľa šokovať a jeho preklad by mal naozaj odrážať Elvisove intenzívne pocity. Celý prvý a druhý odsek je naozaj nabitý emóciami a Elvis neskrýva svoj hnev: „*I told the bitch not to call me again. There is some shit that can't be forgiven*” a „*Fuck that lying bitch*”.

V preklade sme nezachovali opakovanie jedného vulgarizmu a nechceli sme kopírovať originál. Naším cieľom bolo vybrať taký ekvivalent, ktorý sa reálne na Slovensku používa. Siahli sme po intenzifikujúcich výrazoch. Slovné spojenie *do piče skurvenej vyjebanej* alebo *do piče skurvenej, do piče vyjebanej* sme našli na mnohých internetových fórach či diskusiách.²⁰ Pri preklade vulgárnej lexiky, ale celkovo hovorového štýlu, sa nám osvedčilo pátrať po ekvivalentoch na internetových fórach, v komentároch na sociálnych sieťach alebo všade tam, kde očakávame, že sa ľudia nebudú vyjadrovať spisovne – takéto zdroje sú často lepšie ako oficiálne príručky či slovníky.

V preklade sa niekoľkokrát vyskytli situácie, keď sa postavy ocitli vo veľmi silnom citovom rozpoložení alebo v neprijemnej či vyhrotenej situácii. Riešili sme to obdobným spôsobom ako preklad *fuck fuck fuck* a siahli sme po veľmi silných či tabu výrazoch (bližšie pozri Tabuľka č. 6).

Originál	Preklad
(Díaz, 2012, s. 173 – 213)	
I hope someone drops a fucking bomb on this city, you rant.	Dúfam, že niekto toto skurvené mesto zbombarduje, pindáš.
The rest of the semester ends up being a super-duper clusterfuck .	Zvyšok školského roka je úplne na kokot .
And what the fuck do you know? Elvis says.	Čo si múdry, do piče? sfúkne ťa Elvis.
Fuck that lying bitch.	Jebem ti na tú skurvenú klamárku.

Tabuľka č. 6

Zhrnutie analýzy

Anglické *fuck* nemá v slovenčine jeden presný ekvivalent. Ide o slovo, ktoré je veľmi variabilné, plní rôzne funkcie, vyjadruje rôzne emócie a jeho použitie sa mení v závislosti od kontextu. V slovenskom preklade sa preto nemožno uspokojiť s jediným riešením – prekladateľ musí v každom prípade zvážiť rôzne možnosti a vybrať takú, ktorá najlepšie vystihuje význam a emocionálny náboj východiskového textu.

²⁰ Birdz.sk Dostupné na: <<https://www.birdz.sk/forum/nejake-typy-na-chytaky-na-zajtra-1-aprila-/69051-tema.html>>; Kalerab.sk Dostupné na: <<https://www.kalerab.sk/forum.php?forumid=141&postid=1065>>; Necyklopedia Dostupné na: <<https://necyklopedia.org/wiki/Meli%C5%A1ko>>.

Pri preklade vulgarizmov je nevyhnutné analyzovať ich funkciu v texte. Výraz *fuck* môže pokrývať naozaj širokú škálu významov. Ak prekladateľ ignoruje túto variabilitu a používa rovnaký alebo pár ekvivalentov vo všetkých prípadoch, riskuje nepresnosť a narušenie štylistickej konzistencie diela. Práve preto je dôležité, aby sa pri preklade nekládol dôraz iba na lexikálnu ekvivalenciu, ale aj na pragmatické a štylistické aspekty textu.

Preklad vulgarizmov je do veľkej miery ovplyvnený subjektívnym vnímaním prekladateľa. Každý prekladateľ disponuje vlastným jazykovým cítením, estetickými preferenciami a hodnotami, čo sa prejavuje v jeho rozhodnutiach. Navyše, v prekladateľskej praxi neexistujú pevné normy, ktoré by určovali, akým spôsobom je vhodné vulgarizmy prekladať, čo môže mať za následok variabilitu prístupov.

V slovenskom jazykovom prostredí abscentuje širší výskum vulgarizmov v preklade. Hoci existujú jednotlivé štúdie a diplomové práce, celkový obraz o prekladateľskej tradícii a zaužívaných stratégiách nie je dostatočne preskúmaný.

Preklad vulgarizmov má priamy dopad na čitateľský zážitok. Vynechanie alebo prílišné zjemnenie expresívnych výrazov môže oslabiť autenticitu textu, zmeniť charakterizáciu postáv a ovplyvniť dynamiku dialógov. Na druhej strane, prílišná vulgarizácia môže pôsobiť rušivo a vzdialiť preklad od pôvodného štýlu diela. Preto je dôležité, aby prekladateľ pristupoval k prekladu vulgarizmov s citlivosťou a uvažoval o tom, ako jeho rozhodnutia ovplyvnia percepciu čitateľa.

Komentovaný preklad je efektívnym nástrojom pre analýzu prekladateľských rozhodnutí. Umožňuje prekladateľovi reflektovať vlastné postupy, zdôvodniť výber riešení a porovnať rôzne prístupy. Okrem toho pomáha identifikovať systematické problémy a otvára priestor pre odbornú diskusiu o preklade expresívnej lexiky.

Pri preklade sme sa snažili zohľadniť štylistické, pragmatické a estetické aspekty východiskového textu. Na základe konkrétnych prekladových riešení sme sa pokúsili osvetliť náš rozhodovací proces pri voľbe ekvivalentov. Snažili sme sa zhodnotiť intenzitu vulgarizmov, ich funkciu v texte a interpretovať emocionálne prežívania postáv. Rozhodli sme sa nezjemňovať vulgárne výrazy, aby sme nezmenili čitateľský zážitok, ale zároveň sme dbali na vyváženosť a variabilitu lexiky. Cielene sme volili silné vulgarizmy tam, kde slúžili na vyjadrenie silných emócií postáv a snažili sme sa o lexikálnu rôznorodosť, aby sa čitateľa nepresýtili monotónnym opakovaním tých istých slov.

Vulgarizmy zároveň neboli vo VT ani v preklade použité samoučelne, ale slúžili na charakterizáciu postáv a vykreslenie prostredia. Naše rozhodnutia sme sa vždy pokúsili oprieť o kontext a teóriu v podobe zásad prekladu vulgarizmov, ale, ako aj vyplýva z nášho článku, preklad vulgarizmov determinujú subjektívne faktory, ako je interpretácia a skúsenostný komplex.

Preklad vulgarizmov si vyžaduje jazykovú flexibilitu a cit pre kontext. Analýza prekladu výrazu *fuck* v poviedke Junota Díaza ukázala, že nejde len o otázku lexikálnej ekvivalencie, ale o hlbší proces rozhodovania, ktorý zahŕňa subjektívne, kultúrne a štýlové faktory. Preto dúfame, že sa nám podarilo jasne ilustrovať našu koncepciu a prístup k prekladu vulgarizmov a prispieť tak do širšej diskusie.

Záver

Naším zámerom bola reflexia rozhodovacieho procesu pri preklade anglického výrazu *fuck* v poviedke *The Cheater's Guide to Love* od Junota Díaza do slovenského jazyka. Zároveň sme chceli našim článkom prispieť do korpusu prác a výskumov, ktoré sa zaoberajú prekladom vulgárnej lexiky, a rozšíriť ho tak o našu perspektívu. Na základe syntézy teórie sme sa pokúsili sformulovať zásady, o ktoré by sa mohli prekladatelia pri preklade vulgárnej lexiky oprieť a ktorých použitie sme sa pokúsili demonštrovať na vybraných príkladoch. Veríme, že sa nám tieto ciele podarilo splniť.

Na záver je asi dôležité zdôrazniť, že v slovenskom jazykovom prostredí chýba väčší výskum vulgárnej lexiky a jej širšie lexikografické spracovanie, z ktorého by nepochybne profitovali aj prekladatelia. Mohli by sme tak získať širší obraz tejto lexiky, dôležité údaje o konvenciách a normách v našej kultúre a odhalili by sme tak čitateľské preferencie, o ktorých momentálne veľa nevieme.

Zdroje

ADAM, Julie. 2002. The four-letter word, ou comment traduire les mots fuck et fucking dans un texte littéraire ? In: *Meta* 43 (2), 2002, s. 236 – 241.

ALMANA, Ali. 2016. *The Routledge Course in Translation Annotation: Arabic-English-Arabic*. London/New York : Routledge.

BEERS FÄGERSTEN, Kristy. 2012. *Who's Swearing Now? The Social Aspects of Conversational Swearing*. Newcastle: Cambridge Scholar Publishing, 2012, 337 s.

- Bendík, Lukáš, a Matej Laš. 2024. *Učebnica interpretácie a kritiky prekladu*. Banská Bystrica : Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2024, 162 s.
- BENDÍK, Lukáš. 2020. Päťdesiat odtieňov sivej alebo úskalia prekladu z druhej ruky. In: *Prekladateľské listy* 9, 2020, s. 173 – 183.
- BENDÍK, Lukáš. 2021. Skúsenostný komplex ako chýbajúci kus skladačky: O neúplnosti prekladovej kritiky. In: *Kritika prekladu* (2), 2021, s. 45 – 64.
- BENDÍK, Lukáš. 2022. Komentovaný preklad ako súčasť didaktiky prekladu. In *Kritika prekladu*, 2022, č. 2, s. 85 – 105.
- BENDÍK, Lukáš. 2023. Preklad expresívnej lexiky v audiovizuálnom diele *The Last of Us*: dabling verzus titulky. In: *Nová filologická revue* 15 (2), 2023, s. 1 – 24.
- BENDÍK, Lukáš. 2024. Šesť idiolektov, jeden seriál: komparatívna analýza prekladu vulgarizmov v seriáli *Yellowjackets*. In: *Nová filologická revue* 16 (1), 2024, s. 140 – 162.
- BÍLÍK, René. 2009. *Interpretácia umeleckého textu*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2009. 156 s. ISBN 978-80-8082-289-7.
- CHRISTIE, Christine. 2013. The Relevance of Taboo Language: An Analysis of the Indexical Values of Swearwords. In: *Journal of Pragmatics* 58, 2012, s. 152 – 169.
- COMPAGNON, Antoine. 2006. *Démon teórie*. Bratislava: Kaligram, 2006. 320 s. ISBN 80-7149-804-1.
- CROZIER, Alan. 1998. Beyond the metaphor. Cursing in Ulster. In: *Maledicta X*, 1988, s. 115 – 125.
- DARTA, Deta Maria Sri. 2020. Misconstructing Characters: A Critical Look at the Translation of the Swearing Words. In: *TEKNOSASTIK* 18 (1), 2020, s. 25 – 32.
- DÍAZ, Junot. 2013. *This is How You Lose Her*. London : Faber & Faber, London, 2013. 208 s. ISBN 978-0-571-29422-0.
- ECO, Umberto. 1995. *Interpretácia a nadinterpretácia*. Bratislava: Archa, 1995. 146 s. ISBN 80-7115-080-0.
- FAIRMAN, Christopher M. 2009. *Fuck. Word taboo and protecting our first amendment liberties*. Illinois: Sphinx Publishing, 2009, 274 s.
- FERNÁNDEZ DOBAO, Ana María. 2006. Linguistic and Cultural Aspects of the Translation of Swearing: The Spanish Version of *Pulp Fiction*. In: *Babel. Revue internationale de la traduction / International Journal of Translation* 52 (3), 2006, s. 222 – 242.

- GARCIA Alvarez, ANA Maria. 2007. Evaluating Students' Translation Process in Specialised Translation: Translation Commentary. In: *The Journal of Specialised Translation* (3), s. 139 – 163.
- GIBOVÁ, Ivana. 2014. Tabuizovaná lexika ako ne/funkčný výrazový prostriedok v umeleckých textoch. In: *9. študentská vedecká konferencia. Zborník plných príspevkov*, 2014, s. 532 – 536.
- GJURCHEVSKA ATANASOVSKA, Katarina, KITANOVSKA-KIMOVSKA, Sonja. 2022. Translating Expressive Language: Some Socio-Cultural Insights. In: *SKASE Journal of Translation and Interpretation* 15 (1), 2022, s. 23 – 32.
- GJURCHEVSKA ATANASOVSKA, Katarina. 2016. Is it a taboo to translate a taboo in a literary text? In: *Teacher. International Journal of Education*, 2016, s. 68 – 78.
- HJORT, Minna. 2009. Swearwords in Subtitles: A Balacing Art. In: *inTRAlinea Special Issue: The Translation of Dialects in Multimedia*. Dostupné na: http://www.intralinea.org/specials/article/Swearwords_in_Subtitles.
- HJORT, Minna. 2015. Vittu and Fuck – Tales from a Literary Coexistence. In: *Miscommunication and Verbal Violence / Du malentendu à la violence verbale / Misskommunikation und verbale Gewalt. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki XCIII*, 2015, s. 319 – 330.
- HJORT, Minna. 2017. Affect, Risk Management and the Translation of Swearing. In: *Rask: international journal for language and communication* (46), 2017, s. 159 – 180.
- HOBBS, Pamela. 2013. Fuck as a Metaphor for Male Sexual Aggression. In: *Gender and Language* 7 (2), 2013, s. 147 – 174.
- HOCHÉL, Braňo. 1988. Tabuizované slová v slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca* 17. Bratislava: Alfa, 1988, s. 179 – 187.
- HOWE, Ryan. 2012. *The Use of Fuck: A Sociolinguistic Approach to the Usage of Fuck in the BNC and Blog Authorship Corpus* [Diplomová práca]. Michigan: Eastern Michigan University, 2012, 49 s.
- HURTADO Albir, Amparo. 2015. The Acquisition of Translation Competence. Competences, Tasks, and Assessment in Translator Training. In: *Meta*. roč. 60, č. 2, s. 256 – 280.
- IBNUS, Nizar. 2021. Strategies and pragmatic equivalence of the word fuck translation in the Wolf of Wall Street movie. In: *JELLT (Journal of English Language and Language Teaching)* 5 (2), s. 64 – 79.

- JAY, Timothy, JANSCHWITZ, Kristin. 2008. The Pragmatics of Swearing. In: *Journal of Politeness Research. Language, Behaviour, Culture* 4 (2), s. 267 – 288.
- JAY, Timothy. 2009. The Utility and Ubiquity of Taboo Words. In: *Perspectives on Psychological* 4 (2), 2009, s. 153 – 161.
- JOHNSON, Pénélope. 2024. *Writing a Translation Commentary*. United Kingdom : Taylor and Francis Ltd, 2024. 232 s. ISBN 978-1-03-222703-0.
- KABÁT, Marián. 2018. Koncepcia v preklade. In *Prekladateľské listy* 7. 2018, s. 44 – 54.
- KOLENČÍKOVÁ, Natália. 2019. Sémanticko-pragmatické aspekty politických nadávok. In: *Varia XXVII Zborník príspevkov z XXVII. Kolokvia mladých jazykovedcov (Banská Bystrica – Šachtičky 21. 11. – 23. 11. 2018)*, 2019, s. 82 – 90.
- KOŠKA, Ján. 2005. Potreba interpretácie. In: *Slovak Review*. 2005, č. 14, s. 144 – 155.
- LEVÝ, Jiří. 1998. *Umění překladu*. Praha : Panorama, 1998, 400 s.
- LIE, Sondre. 2013. *Translate This, Motherfucker! A contrastive study on the subtitling of taboo words* [Diplomová práca]. Oslo: Universitet i Oslo, 2013, 108 s.
- MARIČOVÁ, Dana, SLANČOVÁ, Daniela. 2000. Vulgarizmy v súčasnej (mestskej) komunikácii. In: *Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca*, 2000, s. 194 – 202.
- MARUŠIAK, Jozef. 1997. Pár slov o prekladaní vulgarizmov. In: *Romboid* 33 (2), 1997, s. 37 – 44.
- MCENERY, Anthony, Xiao, Zhanghua. 2004. Swearing in Modern British English: The Case of Fuck in the BNC. In: *Language and Literature: International Journal of Stylistics* 13 (3), 2004, s. 235 – 268.
- MCENERY, Tony. 2006. *Swearing in English: Bad Language, Purity and Power from 1586 to the Present*. London: Routledge, 2006, 304 s.
- MEŠKOVÁ, Ľudmila. 2017. Translation of Vulgarism in Mass Media. In: *XLinguae* 10 (3), 2017, s. 101 – 109.
- MILLWOOD-HARGRAVE, Andrea. 2000. *Delete expletives? Research Undertaken Jointly by the Advertising Standards Authority, British Broadcasting Corporation, Broadcasting Standards Commission and the Independent Television Commission*. Dostupné online:
- MORELL, Pere Quetglas. 2022. *Swearing Adaptation in the Translation of English Monologues into Spanish: The Usage of Fuck* [Záverečná práca]. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2022, 22 s.

- NORD, Ch. 2005. *Text Analysis in Translation : Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Druhé vydanie. Amsterdam – New York, NY, 2005. 274 s. ISBN 90-420-1808-9.
- PISÁRČIKOVÁ, Mária. 1988. Miesto subštandardných slov v slovnej zásoby. In: *Slovenská reč* 53 (3), 1988, s. 140 – 150.
- PLESNÍK, Ľubomír. 2011. Tezaurus estetických výrazových kvalít. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2011. 484 s. ISBN 978-80-8094-924-2.
- POPOVIČ, Anton a kol. 1983. Originál – Preklad. Interpretácia terminológie. Bratislava: Tatran, 1983, 362 s.
- PUJOL, Dídac. 2006. The Translation and Dubbing of ‘Fuck’ into Catalan: The Case of From Dusk till Dawn. In: *The Journal of Specialised Translation* (6), 2006, s. 121 – 133.
- RAČKOVÁ, Lucia, Veselá, Dagmar. 2022. Úskalia pri preklade dysfemizmu con a jeho derivátov z francúzskeho do slovenského jazyka. In: *Jazyk a kultúra*, 2022, s. 33 – 44.
- RAČKOVÁ, Nikoleta. 2019. Analýza prekladu vulgarizmov vo filme Magic Mike. In *Prekladateľské listy* 8. 2019, s. 121 – 130.
- RAJČANOVÁ, Alexandra. 1997. Tabuizovaná lexika v lexikografickom spracovaní. In: *Varia*. VI, 1997, s. 208 – 217.
- ROACHE, Rebecca. 2024. *For F*ck's Sake: Why Swearing Is Shocking, Rude, and Fun*. New York: Oxford University Press, 2024, 207 s.
- SABOLOVÁ, D. ed. 1999. *Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o preklade I*. Bratislava : Ústav svetovej literatúry, SAV 1999.
- SANTAEMILIA, José. 2009. The Translation of Sex-Related Language: The Danger(s) of Self-Censorship(s). In: *TTR* 21 (2), 2009, s. 221 – 252.
- SEWELL, Penelope. 2002. *Translation Commentary: The Art Revisited. A Study of French Texts*. Dublin : Philomel Productions, 299 s. ISBN 1 898685 51 7.
- SHEI, Chris. 2005. Translation commentary: A happy medium between translation curriculum and EAP. In: *System*. roč. 33, č. 2, s. 309 – 325.
- SHIH, Claire Yi-yi. 2018. Translation commentary re-examined in the eyes of translator educators at British universities. In: *The Journal of Specialised Translation*. č. 30, s. 291 – 311.
- SLUŠNÍKOVÁ, V. 2024. Komentovaný preklad diela The Cheaters Guide to Love od Junota Díaza [Bakalárska práca]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2024, s. 66.

ŠPÁNIK, Róbert. 2021. *Diachrónne porovnanie prekladateľských postupov používaných pri preklade expresívnych výrazových prostriedkov do slovenčiny z literatúry pochádzajúcej a anglofónneho prostredia* [Diplomová práca]. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2021, 95 s.

ŠPÁNIK, Róbert. 2022. Preklad vulgarizmov. In: *Prekladateľské listy 11*, 2022, s. 111 – 125.

ŠPLHOVÁ, Zuzana. 2017. Ako možno úspešne prekonať úskalia dabingovej úpravy? In: *Prekladateľské listy 6*, 2017, s. 113 – 128.

VALDEÓN, Roberto A. 2024. The Translation of Swearwords: A Pragmatics Perspective. In: *Journal of Pragmatics 224*, 2024, s. 74 – 79.

VALENTOVÁ, M. – REŽNÁ, M. 2011. *František Miko : Aspekty prekladového textu*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2011. 309 s. ISBN 978-80-558-0010-3.

VILIKOVSKÝ, Ján. 2002. *Překlad jako tvorba*. Praha : Ivo Železný. s. 246.

WILLIAMS, Jenny, CHESTERMAN, Andrew. 2002. *The Map: a beginner's guide to doing research in translation studies*. United Kingdom : St. Jerome, 2002, 156 s. ISBN 1-900650-54-1.

ZELENÝ, Anton. 1991. *Najkratší slovník slovenského jazyka*. Archa, spol. sro, 1991.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

SAV, S.p. Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. 2021. [online]. [cit. 2025-2-10]. Dostupné na: <<https://slovník.juls.savba.sk/>>.

COLLINS DICTIONARY. 2024. [online]. [cit. 2025-2-10]. Dostupné na: <<https://www.collinsdictionary.com/>>.

MERRIAM-WEBSTER DICTIONARY. 2024. [online]. [cit. 2025-2-10]. Dostupné na: <<https://www.merriam-webster.com/>>.

RIEŠENIE PREKLADATEĽSKÝCH PROBLÉMOV V DIELE *BURAN. KIRGIZ WRACA NA KOŇ* OD W. GÓRECKÉHO

Nina Hromadová
hromadova.nina@gmail.com

This paper presents a commented translation of selected passages of the book *Buran. Kirgiz wraca na koň* by Polish author Wojciech Górecki, with regard to translation problems at the level of lexicology and terminology. It focuses on translation challenges arising from culture-specific references, historical and political terms, toponyms, and intertextuality in the transfer from Polish to Slovak. The analysis highlights strategies for preserving meaning, context, and style and the appendix demonstrates solutions of individual translation problem.

Keywords: translation problems, Central Asia, realia, vocabulary, solution, strategy

Informácie o autorovi a jeho diele

Wojciech Górecki sa narodil v roku 1970 v Lodži. Na Varšavskej univerzite vyštudoval žurnalistiku a na Lublinskej katolíckej univerzite Jána Pavla II. zas históriu. Okrem novinárskej činnosti sa venoval aj diplomacii. V rokoch 2002 – 2007 zastával funkciu prvého tajomníka a následne radcu na Poľskej ambasáde v Baku. Okrem toho spolupracuje s niekoľkými poľskými spravodajskými kanálmi, ako napr. Tygodnik Powszechny, Rzeczpospolita alebo Nowa Europa Wschodnia, a pracuje v poľskom Ośredku Studiów Wschodnich (Inštitút východných štúdií), kde sa venuje tematike Turecka, regiónom Južného a Severného Kaukazska a Strednej Ázii (Ośrodek studiów wschodnich 2024). Vo svojich knihách sa venuje najmä zahraničným reportážam práve z týchto oblastí a kniha *Buran. Kirgiz wraca na koň* z roku 2018 nie je výnimkou. Sústreďuje sa v nej najmä na politický a historický vývin, náboženstvo, kultúru či každodenný život v krajinách Južného Kaukazu a Strednej Ázie. Tento článok prezentuje komentovaný preklad vybraných pasáží z uvedeného diela so zreteľom na prekladateľské problémy na terminologickej a lexikálnej úrovni, s ktorými je potrebné sa pri preklade diela vysporiadať. Naším cieľom je nielen priniesť opis postupov riešení na teoretickej báze, ale aj prezentovať naše riešenia na preklade týchto pasáží.

Poľské a (post)sovietske reálie v texte

Veľký vplyv na originálnu kompozíciu textu má aj kultúra, z ktorej autor pochádza. V knihe môžeme nájsť rôzne reálie, odkazy na dejiny či administratívne členenie krajiny. Všetky tieto aspekty sú spravidla považované za nepreložiteľné (Dekanová 2009) a je potrebné s nimi narábať opatrne. Síce pre text nemajú až takú kľúčovú prínosnú hodnotu, ale stále sú súčasťou autorovho štýlu a idiolektu. V origináli tieto aspekty slúžia na lepšie priblíženie opisovaných reálií a situácií čitateľovi. V preklade sme pri riešení konkrétnych problémov využívali najmä poznámky pod čiarou (pozri *Príloha 1*), keďže boli súčasťou požiadaviek na daný preklad. Uvedenú metódu zároveň považujeme za adekvátnu aj z dôvodu, že tento určitý spôsob kreolizácie nám ako prekladateľovi umožňuje „rešpektovať poetiku originálu a jeho slohovú určenosť“ (Popovič 1975, s. 93).

Prvou takouto reáliou je *волчий билет* (trans. volčij билет), resp. v origináli ako *wilczy билет*. Ide o reáliu, ktorá má svoje korene ešte v časoch Sovietskeho zväzu. Dodnes sa používa v mnohých postkomunistických krajinách najmä v prenesenom význame na označenie akéhokoľvek dokumentu či dokladu, ktorý dokáže negatívne ovplyvniť niečiu kariéru či život (*Берець печь* 2023). V slovenskom jazyku presný ekvivalent tejto frázy neexistuje, preto sme ju preložili doslovne a následne vysvetlili v poznámke pod čiarou.

Nasledujúcou problematickou reáliou sú tzv. *czerwone kąciki*. Toto slovné spojenie má tiež korene v časoch Sovietskeho zväzu. Označovalo primárne miestnosti na oddych, kde sa nachádzala propagandistická literatúra, portréty Stalina či Lenina a pod. Vychádza však z pravoslávnej tradície, v ktorej sa najdôležitejší roh, kde stáli ikony a modlilo sa pri ňom, nazýval červený (*Muzeum II Wojny Światowej* 2017). Reália sa rovnako objavovala v mnohých krajinách východného bloku a v niektorých krajinách bývalého ZSSR sa zachovala dodnes. Ide konkrétne o Turkménsko, kde možno podobné „kúty“ stále zahliadnuť – už tam však nenájdete socialistickú literatúru, ale *Ruhnamu*, životopis a myšlienky prvého prezidenta Turkmenistanu Saparmurata Nijazova. Rovnako ako pri predchádzajúcej reálii, ani pri tejto sme nenašli zaužívaný slovenský ekvivalent, preto sme ju preložili doslova ako *červené kútiky* a v poznámke pod čiarou vysvetlili jej pôvod a význam.

Nasledujúcou problematickou postsovietskou reáliou je tzv. *księżycowa gospodarka*, ktorá je typická najmä pre postsovietske Poľsko. Označuje typ hospodárstva založený na prázdnych slovách a nesplniteľných sľuboch (Wiśniewski 2006). Okrem toho, že slúži viacmenej ako tzv. *terminus technicus*, je jeho definícia celkom ťažko dohľadateľná. Pre čitateľa, ktorý sa neorientuje v problémoch sovietskej ekonómie a ekonomickej propagandy, môže

termín predstavovať problém už pri čítaní prvotného diela. Postupovali sme teda nasledovne – pojem sme preložili opisným spôsobom, vychádzajúc z jeho priamej definície ako model ekonómie založený na prázdnych sľuboch a nepredstaviteľných či nesplniteľných cieľoch, a pomocou poznámky pod čiarou sme uviedli jeho originálnu formu spolu s definíciou.

V neposlednom rade sa v knihe nachádzajú aj priame odkazy na poľské dejiny a historické reálie. Jedným z nich sú tzv. *Kresy*, čiže označenie oblastí, ktoré do roku 1939 patrili pod Poľský štát. Nachádzali sa najmä vo východnej časti Poľska približne po hranicu, kde si po napadnutí územie rozdelilo nacistické Nemecko a ZSSR (Śleszyński 2013). Keďže ide o reáliu, ktorá v slovenskom kontexte – či už historickom, alebo lingvistickom – nemá obdobu, rozhodli sme sa ju ponechať v pôvodnej forme, resp. prepísať podľa platných pravidiel transkripcie z poľského jazyka ako *Kresy*. Zároveň sme však mali na pamäti čitateľa a znovu sme sa uchýlili k poznámke pod čiarou, kde sme vysvetlili pôvod a význam názvu.

Podobnou narážkou bolo spomenutie Katynského masakru. V tomto prípade výraz nepoužíva priamo autor, ale človek, s ktorým do knihy robil rozhovor, aby autorovi lepšie priblížil situáciu. V cieľovom texte sme teda nahradili poľský názov za jeho ustálený slovenský preklad. I keď sa môže zdať, že ide o celkom známu historickú udalosť, je celkom možné, že nie všetci s ňou budú oboznámení. Berúc teda ohľad na čitateľa, sme sa rozhodli aj v tomto prípade využiť vysvetlivku v poznámke pod čiarou.

Problematika toponým

Nasledujúcim problémom, s ktorým sa prekladateľ pri práci s dielom stretáva, sú určite toponymá a iná geografická terminológia. Tá sa nachádza už priamo v názve diela – termín *buran* je miestny názov silného (snehového alebo pieskovo-prachového) vetra, ktorý sa vyskytuje na Sibíri a v Strednej Ázii (Slovník cudzích slov, 2005, heslo *buran*).

Ďalej sa v knihe objavujú aj špeciálne mapy vytvorené autorom, na ktorých sú zobrazené všetky miesta spomínané v texte. Ich účelom je lepšia orientácia čitateľa, a preto tvoria neoddeliteľnú súčasť celého diela. Podľa zaužívaných translatologických postupov by sa v tomto prípade mala využívať substitúcia, teda nahradenie pojmu či skôr názvu jeho ustáleným prekladom v cieľovom jazyku (Dekanová 2009). Pri takej netradičnej, ba dokonca exoticknej téme je veľmi vhodné pracovať s paralelnými textami – či už ide o cestopisy, mapy a atlasy, alebo rôzne encyklopédie. Pri preklade máp sme zas využili

formu legendy, teda vytvorili sme dvojjazyčnú tabuľku. Tú sme v dokumente s prekladom zaradili pod danú mapu, keďže podobné záležitosti sa riešia skôr grafickou úpravou, a tak nespádajú pod kompetencie, resp. do pracovnej náplne samotného prekladateľa.

Okrem geografických termínov a názvov sa v knihe nachádza jedno konkrétne miesto, kde sa vyskytuje aj terminológia z oblasti biológie – presnejšie ide o názvy zvierat prezentovaných v múzeu Karakumskej púštnej rezervácie v obci Repetek v Turkménsku. Autor múzeu venuje samostatnú podkapitolu, keďže prezentuje aj niektoré endemické druhy charakteristické najmä pre Turkménsko. V zbierke možno medzi inými nájsť aj miestnu jaštericu, a to druh *Varanus griseus*. Táto časť je pre nás ako prekladateľa zaujímavá a problematická najmä preto, lebo sa nám nepodarilo nájsť žiadnu publikáciu obsahujúcu názov daného druhu. Ten nie je ľahko dostupný ani na internete, i keď v poľskom jazyku existuje. Zo skúsenosti sme dospeli k záveru, že najjednoduchším a najlogickejším riešením bude v preklade uviesť latinský názov *Varanus griseus*.

Problematika reálií

V knihe sa okrem iného nachádza veľké množstvo miestnych reálií, ktoré aj sám autor často vysvetľuje, a pre prekladateľa by mohli byť do istej miery problematické. Ako sme už spomenuli v úvode, týkajú sa historického a politického vývinu daných krajín, náboženstva a vierovyznania, kultúry a každodenného života.

Ako prvému sa budeme venovať každodennému životu – konkrétne oblečeniu, ktoré sa v knihe opisuje a spomína niekoľkokrát. Ide o viaceré názvy tradičných odevov a rôznych štýlov ženských moslimských prikrývk tváre aj celého tela. Názvy a pomenovania moslimských ženských odevov je potrebné substituovať náprotivkami zo slovenskej terminológie (Dekanová 2009), i keď zväčša ide len o transkripciu pôvodných arabských názvov. Pri pomenovaniach miestnych tradičných odevov treba použiť rovnakú metódu. Špeciálnym prípadom je slovo *kalpoky* (orig. *kalpoki*), čo je uzbecký názov pre vyšívané ťubetjky, ktoré v tomto regióne nosia najmä muži (*Тюбетейка – национальный головной убор*, bez dátumu). Keďže sa autor rozhodol toto pomenovanie v texte ponechať len vo forme fonetickej transkripcie, zvolili sme rovnaký postup. Pre jeho špecifickosť a so zreteľom na čitateľa a lepšie porozumenie prekladanému textu sme sa však rozhodli znovu využiť metódu vysvetlivky v poznámke pod čiarou.

Historické reálie

Ďalšia skupina reálií a termínov pochádza z oblasti histórie. Terminológia sa v každej časti knihy mení v závislosti od opisovaných dejín a územia. Je však potrebné podotknúť, že v slovenskom prostredí výrazne absentuje odborná literatúra zaoberajúca sa danou oblasťou a krajinami v nej sa nachádzajúcimi. Pre prekladateľa je tak najjednoduchšie zvoliť metódu kalkovania, teda vypožičania si jednotlivých gramatických štruktúr z východiskového jazyka (Gromová 2009), a v prípade, ak je literatúra o konkrétnej téme dostupná, využiť pri riešení terminologických problémov aj substitučný postup.

Pri politických reáliách sa už však prekladateľské problémy menia. I keď niektoré názvy (najčastejšie rôznych politických strán či dokonca organizácií) je stále potrebné kalkovať, pomenovania určitých štruktúr sú priamo dostupné v slovenskom jazyku, teda najmä v internetovom prostredí. V *Prílohe* v časti venovanej politickému daniu v Gruzínsku sa nachádza niekoľko mien, názov politickej organizácie a dokonca aj strany. Názvy politických štruktúr bolo potrebné kalkovať (zároveň tak postupoval aj autor originálneho textu) a pri menách využiť metódu transkripcie z iných grafických sústav, prípadne nahradiť poľské transkripcie slovenskými zaužívanými ekvivalentmi týchto mien. Okrem toho sa v uvedenej časti spomínajú aj geografické názvy krajín, resp. autonómnych oblastí krajín, a rovnako aj demonymá ich obyvateľov. V takýchto prípadoch je možné nájsť ich v paralelných textoch, resp. v zozname exoným a názvov štátov ponúkaným Úradom geodézie, kartografie a katastra SR.

Autor v knihe spracováva aj isté náboženské, politické či historické reálie regiónu. Pre túto prácu sme však zvolili časť, ktorá je špecifická znovu len pre jednu z krajín v spomínanej oblasti, a to Tadžikistan. V uvedenej časti je opisovaná jedna zo šiitských odnoží, ktorá sa všeobecne považuje za sektu. Rovnako ako pri ostatných reáliách, aj tu je potrebné pôvodnú terminológiu substituovať tou slovenskou.

Problematika transkripcie

Ďalším častým problémom, vyskytujúcim sa v celej knihe, je prepis mien známych osobností, ale aj bežných ľudí, s ktorými robil autor na svojich cestách rozhovory. Pôvodné dielo je v poľskom jazyku, a tak sú v ňom mená z iných grafických sústav prepisované podľa zásad prepisu poľskej normy. Práve preto je nutné prikloniť sa k metóde transkripcie z poľského jazyka, keďže niektoré mená – najmä mená bežných ľudí – nie sú pre prekladateľa dostupné ani v paralelných textoch, ani voľne na internete. Pri menách známych osobností z politiky (napr. bývalý prezident Turkménska Gurbanguly

Berdimuhamedov), literatúry (napr. kirgizský spisovateľ Čingiz Ajtmatov) či histórie (napr. Alexander Macedónsky) je tento problém potrebné riešiť inak. Keďže ide o verejne známe osoby, o ktorých sa píše napr. v novinách a pod., ich mená majú v slovenskom jazyku ustálenú podobu prepisu, čiže ich nie je nutné prepisovať nanovo, ale stačí vyhľadať zaužívaný ekvivalent.

Intertextualita v diele

Nasledujúcim prekladateľským problémom diela je veľmi časté nielen odkazovanie, ale aj priame citovanie na texty iných autorov. Ide o publikácie rôzneho druhu – historické cestopisy, reportáže, umelecká literatúra atď. Štandardne sa v podobných situáciách odporúča nahradenie textu už existujúcim prekladom, ako je ukázané aj priamo v *Prílohe 1* v časti 8. V tomto konkrétnom úryvku sme pracovali so slovenským prekladom diela Čingiza Ajtmatova *Deň dlhší ako ľudský vek* z roku 1980 od prekladateľky Eleny Kriškovej. S ním zároveň súvisí aj ďalší kúsok textu, ktorý opisuje dianie v uvedenej knihe, aj keď ju priamo necituje. Autor v ňom pracuje s názvom kmeňa Žuanov, o ktorých je aj citovaná legenda. Takmer žiadne slovenské zdroje názov kmeňa neuvádzajú a ak aj áno, tak v rôznych podobách. Pri riešení tohto príkladu sme teda dospeli k záveru, že pre recipienta bude najľahšie textu porozumieť, ak budeme pracovať s rovnakým názvom, s akým pracoval aj prekladateľ citovaného diela.

Na druhej strane sa v knihe vyskytujú aj pasáže a odkazy na diela, ktoré do slovenského jazyka preložené neboli. V niektorých situáciách sme tak museli pristupovať k metóde tzv. „prekladu z druhej ruky“ – prekladali sme teda už preložený text do poľského jazyka, resp. preklad prekladu. Niektoré texty, na ktoré autor naráža a cituje ich, je možné dohľadať v originálnej podobe (najčastejšie v anglickom jazyku). Pre nás ako pre prekladateľa aj z anglického jazyka je úryvky možné preložiť z originálneho diela, a tak ich vsadiť do textu.

Problematika prekladu poézie

Posledným problémom, ktorému sa budeme v článku venovať, je preklad poézie. Tento typ prekladu je charakteristický len pre časť knihy o Turkménsku. Ide o autorské básne – presnejšie o intímnu poéziu – kňaza žijúceho v Turkménsku, ktorý bol do krajiny vyslaný na misiu. Ako v knihe píše aj sám W. Górecki, kňaz si počas pobytu v Turkménsku zapisuje svoje pocity, pozorovania, výnimočné aj každodenné situácie. Túto intímnu poéziu

následne W. Górecki vkladá do svojho textu a podčiarkuje ňou rôzne aspekty života v krajine.

Pri preklade uvedenej poézie je dôležitý skôr jej význam ako forma, keďže v básni absentuje akékoľvek pravidelné metrum, rým či rytmus. Formu veršov zároveň nemožno odignorovať. Po hlbšej analýze kompozície básní sme zistili, že sa nezakladá na pravidelnom opakovaní prízvukných a neprízvukných slabík a ani sa nesústreďí na vytváranie rýmu. Je písaná voľným veršom, pričom sa však orientuje na opakujúci sa počet slov vo veršoch. V poslednej časti *Prílohy* sme pri originálnom znení aj pri preklade básne pripísali na koniec každého verša počet slov. Najčastejšie sa opakovali počty päť a osem. Tento spôsob vonkajšej kompozície sme sa snažili zachovať aj pri preklade, majúci na pamäti aj význam a funkciu poézie. Primárne sme sa pri danom probléme sústredili na jej významovú stránku (najčastejšie šlo o doslovný preklad), zároveň sme sa snažili ponechať približne rovnaké počty slov, i keď nie vždy to bolo možné. J. Levý podobný typ prekladu nazýva prekladom verným, teda prekladom, ktorý „*pripúšťa len zámenu jazykového materiálu a ostaté prvky smerujúce k jedinečnosti zachováva ako súčasť koloritu, často (...) na úkor všeobecného významu*“ (Levý 1963, s. 73).

Záver

Článok predstavuje komplexný proces prekladu vybraných pasáží z diela *Buran. Kirgiz wrca na koň.* od Wojciecha Góreckého, ktorý vyčadoval kombináciu lingvistickej presnosti, kultúrnej kompetencie a rešpektu voči autorskému štýlu. Ako sme ukázali na vybraných príkladoch, kľúčové výzvy pri preklade textu súvisia najmä s prenesením kultúrno-historických reálií, špecifickej terminológie, toponým, intertextuálnych odkazov, ako aj s riešením problémov transkripcie z rôznych grafických sústav. Riešenia sme v konkrétnych prípadoch volili v závislosti od kontextu a funkcie prvku v texte. Opisný preklad sa ukázal ako najvhodnejší pri kultúrnej špecifických a historických reáliách, pri ktorých by doslovné znenie neposkytlo slovenskému čitateľovi dostatočný kontext. Na druhej strane, pri toponymách a osobných menách sme uprednostnili transkripciu z pôvodného jazyka, ak neexistoval zaužívaný slovenský tvar. Jednou z najväčších prekážok bola absencia ustálenej slovenskej terminológie v oblastiach súvisiacich s postsovietskym priestorom, najmä v prípade názvov inštitúcií, etnických skupín či administratívnych jednotiek. Pre nedostatok zdrojov v slovenskom jazyku sme často museli siahnuť po materiáloch v iných jazykoch (poľštine, ruštine alebo angličtine) a zároveň sa samostatne rozhodovať v prípadoch, kedy

chýbali jasné usmernenia. Takýto proces si vyžadoval nielen jazykovú precíznosť, ale aj interpretačnú citlivosť a schopnosť udržať vyváženie medzi vernosťou originálu a zrozumiteľnosťou pre čitateľa.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

Slovník cudzích slov. Heslo *buran*. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra [online]. 2005.

Dostupné na:

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=buran&s=exact&c=Tfa4&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sssj&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=beriolak&d=noundb&d=orient&d=locutio&d=obce&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>. [zobrazené 2024-04-15].

DEKANOVÁ, Eva. *Kapitoly z teórie a didaktiky prekladu odborných textov*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009. ISBN 9788080945985.

GROMOVÁ, Edita. *Úvod do translatológie*. Nitra: UKF, 2009. ISBN 9788080946272.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel, 1963.

Muzeum II Wojny Światowej. *Herbata, warcaby, książki i... Ideologia sowiecka. „czerwone kąciki“, czyli propagandowe pokoje socjalne*. Radio Gdańsk, 07.12.2017. [online].

Dostupné na: <https://muzeum1939.pl/herbata-warcaby-ksiazki-i-ideologia-sowiecka-czerwone-kaciki-czyli-propagandowe-pokoje-socjalne/audio/1011.html>. [zobrazené 2024-04-15].

Ośrodek Studiów Wschodnich. *Wojciech Górecki*. [online]. Dostupné na: <https://www.osw.waw.pl/pl/eksperci/wojciech-gorecki>. [zobrazené 2024-04-15].

POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu. Aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. 2. prepr. a rozš. vyd. Bratislava: Tatran, 1975.

ŚLESZYŃSKI, Wojciech. *Kresy Wschodnie, czyli Białoruś Zachodnia. Historia, współczesność, pamięć*. Wyd. 1. Łomianki: Wydawnictwo LTW, 2013, s. 168. ISBN 978-83-7565-271-0.

WIŚNIEWSKI, Michał. Księżycowa gospodarka. Príspevok na diskusnom fóre ProZ.com, 6. máj 2006. Dostupné online: <https://www.proz.com/kudoz/polish-to-english/economics/1343117-ksi%C4%99%C5%BCycowa-gospodarka.html>. [zobrazené 2024-04-15].

БЕРЕЧЬ РЕЧЬ. Почему «волчий билет» именно волчий? И что так называли раньше [online]. Dzen.ru, jún 2023. Dostupné na: https://dzen.ru/a/ZJLOSC_k_QiPib6F [zobrazené 2024-04-15].

Тюбетейка — национальный головной убор. [online]. Dostupné na: <https://canaan.travel/ru/blog/skullcaps>. [zobrazené 2024-04-15].

PRÍLOHA 1. UKÁŽKY Z PREKLADU DIELA *BURAN. KIRGIZ SA VRACIA DO SEDLA*

Konkrétne reálie

Originál:

Najprościej ściągnąć uczniów i studentów, nie protestują, bo boją się wylecieć, i zawsze są pod ręką, na dodatek porządnie wyglądają, więc nie wstyd ich pokazać (studenci ubierają się obowiązkowo w czarne garnitury, białe koszule, krawaty i tiubietiejki, a studentki w czerwone sukienki z haftem i tiubietiejki, i muszą mieć dwa warkocze – w ostateczności doczepiane, za dzinsy jest **wilczy bilet**).

(...)

W szkołach, urzędach i przedsiębiorstwach urządzono kąciki *Ruchnamy*, wzorowane na komunistycznych „**czerwonych kącikach**“.

(...)

Budowano na hura, byle jak. Od trzydziestu do siedemdziesięciu procent wody z kanałów szło w piach albo parowało. Dla **księżycowej gospodarki** koszty nie grały roli. Pracę opłacano w sowieckich rublach, a eksport plonów przynosił dolary. Wielkie budowy załatwiały też problem bezrobocia.

(...)

W azerbejdżańskiej wyobraźni Szusza i Karabach zajmują miejsce odpowiadające polskiemu **Kresom**.

(...)

Taksówkarz, z którym jechałem kiedyś znad Issyk-kulu do Biszkeku, mówił mi o tamtych wypadkach, jakby sam je pamiętał:

– Kirgizi z północnego brzegu umówili się z naszymi z południowego, że sygnałem będą płonące ogniska. Niestety, wybuchł pożar i tamci z południowego ruszyli do boju za wcześnie, zanim północ zdążyła się zebrać. Nie chcąc zostawiać braci, północ wzięła, co miała pod ręką: myśliwskie strzelby, berdanki, jakieś samopaly. Kozacy strzelali do nas jak do kaczek. To był nasz **Katyń** – opowiadał z przejęciem.

Navrhované riešenia:

Najjednoduchšie je zohnať žiakov a študentov, tí neprotestujú, lebo sa boja vyhodenia, a vždy sú po ruke, navyše dobre vyzerajú, nemajú sa za čo hanbiť (študenti sa povinne obliekajú do čiernych oblekov, bielych košiel, dávajú si kravaty

a ťubetejky, študentky nosia červené sukne s výšivkou a ťubetejky a k tomu musia mať dva vrkoče, koniec koncov stále platí **vlčí lístok** za džínsy).

(...)

Deň vydania knihy (12. septembra) sa stal štátnym sviatkom. V školách, podnikoch a na úradoch zriadili kúty Ruhnamy podľa vzoru komunistických „**červených kútov**“.

(...)

(...)

Tridsať až sedemdesiat percent vody z kanálov sa vyparilo alebo sa vpilo do piesku. Pre **ekonomiku prázdnych sľubov** ceny nehrali žiadnu úlohu. Za prácu sa platilo v sovietskych rubľoch a export prinášal doláre. Veľké budovy tiež uľahčovali problémy s nezamestnanosťou.

(...)

V predstavivosti Azerbajdžanu Šuša a Karabach rozlohou predstavujú územie približne rovnako veľké ako poľské **Kresy**.

(...)

Taxikár, s ktorým som kedysi šiel od Issyk-kuľu do Biškeku, mi o tých nehodách rozprával, akoby si ich sám pamätal:

„Kirgizi zo severného brehu sa dohodli s našimi z južného, že signálom budú horiace ohniská. Bohužiaľ, vybuchol požiar a tí z južného brehu sa dali do boja skôr, ako sa sever stihol zhromaždiť. Nechceli nechať bratov napospas, tak sever bral, čo mali pod rukou – poľovnícke pušky a pušky Berdan, nejaké samopaly. Kozáci do nás strieľali ako do kačiek. Bol to náš **Katynský masaker**,“ emotívne rozprával.

Toponymá - Tadžikistan

Obr. č. 1: Tadžikistan

PL	SK	PL	SK	PL	SK
Chiny	Čína	Anzob	Anzob	Górksobadachszanski wilajet autonomiczny	Horský Badašchanský autonómny vilájet
Taszkent	Taškent	Duszanbe	Dušanbe	Akbajtal	Prechod, priesmyk Akbajtal
Samarkanda	Samarkand	Kurgan-Tiube	Bochtar (do 2018 Kurgan-Ťube)	Kyzyl-art	Prechod, priesmyk Kyzyl-art
Osz	Oš	Kulab	Kulob	Chalton	Chaltonský vilájet
Chodžent	Chodžent	Chorog	Chorog	Wilajet centralny	Centrálne spravované okresy
Zafarobod	Zafarobod	Murgab	Murgab	Sogd	Sogdijský vilájet
Pandžakent	Pendžikent	Pamir	Pamír	Dolina Jagnobu	Jagnobská dolina

Tabuľka č.1: Toponymá

Terminológia - Turkmenistan - Júl 2007

Originál:

W muzeum przy rezerwacie mają kolekcję waranów szarych – wielkich, tłustych jaszczurek nazywanych krokodylami pustyni. Koczowniczy Turkmeni cenili ich sąsiedztwo, bo gady te pożerają jadowite węże i skorpiony, polują także na owady. Chciałem obejrzeć warany, karakale i miejscowe gazy, zwane dzejranami – ale nie z tego. Okazało się, że potrzebne jest zezwolenie, które można dostać, podobno od ręki, w ministerstwie: pięćset kilometrów jazdy do Aszchabadu, a potem pięćset z powrotem. Gdybyśmy podróżowali w drugą stronę – i zawczasu wiedzieli o zezwoleniu – może by się udało. Warany zobaczę kilka lat później, w aszchabadzkim muzeum.

Navrhované riešenie

V múzeu pri rezervácii majú zbierku varanov druhu *Varanus griseus* – veľkých, tučných jašteríc, zvaných aj krokodílmí púšte. Kočovní Turkméni si vážili ich susedstvo, lebo tieto plazy sa živia jedovatými hadmi a škorpionmi, a taktiež poľujú na hmyz. Chcel som si pozrieť výstavu varanov, rysov karakalov aj miestnych gaziel, zvaných dzejran, no nič z toho nebolo. Ukázalo sa, že na vstup je potrebné povolenie, ktoré možno dostať do ruky na ministerstve – päťsto kilometrov jazdy do Ašchabadu a rovnaká vzdialenosť naspäť. Keby sme šli druhou stranou – a včas sa o povolení dozvedeli – možno by sa nám to podarilo. Varany si obzriem o niekoľko rokov neskôr, v ašchabadskom múzeu.

Prepis mien - Kirgizstan - 5

Originál:

– Czytasz i nie wiesz, płakać czy się śmiać. – Erkin Mambietowa rozkłada na stole zawartość owiniętej w celofan teczki: wycinki, kserokopie, dokumenty. Wynika z nich, że jej ojciec Mambiet Kurenkijew został oskarżony o działalność w nielegalnej Partii Socjal-Turańskiej. Z jej polecenia miał szmuglować opium do Chin, a za uzyskane pieniądze kupować broń i prowadzić antyradziecką agitację. Trojka NKWD Kirgiskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej skazała go za to na śmierć [3]. Wyrok wykonano 18 października 1938 roku. – Jaka agitacja, jaki Socjal-Turan? – kręci głową. – Tatuś był niepiśmienny, zamiast podpisu stawiał trzy

krzyżyki. Gdzie mu było do pracy partyjnej? I jaki przemysł? W chwili śmierci miał sześćdziesiąt siedem lat, a przełęcz na drodze do Chin mają po cztery tysiące metrów. Czy oni naprawdę wierzyli, że sześćdziesięciolatek może biegać po górach? Decyzję trojki anulowano wkrótce po śmierci Stalina – stwierdzono, że oskarżenia nie zostały udowodnione. A na kilka dni przed rozpadem ZSR Mambiet Kurenkijewa pośmiertnie zrehabilitowano. Okazało się, że Partia Socjal-Turańska nigdy nie istniała.

Navrhované riešenie:

„Čítaš to a nevieš, či sa máš smiať, či plakať.“ Erkin Mambetova rozkladá po stole obsah priečinka zabaleného v celofáne – výstrižky, kópie, dokumenty. Vyplýva z nich, že jej otec Mambet Kurenkiev bol obžalovaný z činnosti v nelegálnej sociálno-turanistickej strane. Na jej príkaz mal pašovať do Číny ópium a za získané peniaze nakupovať zbrane a vykonávať protisovietskú agitáciu. *Trojka*^[3] NKVD Kirgizskej sovietskej socialistickej republiky ho za to odsúdila na smrť. Rozsudok vykonali 18. októbra 1938. „Aká agitácia, aký Sociálny Turanizmus?“ krúti hlavou. „Ocko bol analfabet, miesto podpisu písal tri krížiky. Aká stranícka práca? A aké pašovanie? V deň smrti mal šesťdesiat sedem rokov a priesmyky na ceste do Číny majú cez štyritisíc metrov. Naozaj verili, že šesťdesiatnik by mohol behať po horách?“

Rozhodnutie *trojky* anulovali krátko po smrti Stalina – potvrdilo sa, že obvinenia neboli dôvodné. A na niekoľko dní pred rozpadom ZSSR Mambeta Kurenkievova posmrtné rehabilitovali. Ukázalo sa, že sociálno-turanistická strana nikdy neexistovala.

Oblečenie - Uzbekistan - Mahalla

Originál:

Niezniszczona w trzęsieniu dzielnica, leżąca za medresą Kukeltasz i bazarem Czorsu, tchnęła u Janty Orientem: „Kręte, wąskie, strome uliczki mają charakter i wschodni, i południowy, wschodni poprzez turbany, tiubietiejki, kałpoki, poprzez barwiste chałaty przechodniów i wreszcie parandzę i czadry, zasłony na twarzach kobiet, południowy tam, gdzie zza glinianych ślepych ścian nie przegląda nawet zieleń drzew, gdzie je zalewa z góry i wypełnia bez śladu cienia pałaca białość upału”. Podczas trzęsienia w tej dzielnicy „belki

i ściany ledwie się wzdrygnęły, zrzuciły kilka warstw kurzu i znów zastygły w bezruchu” (to już Colin Thubron).

Dziś nie zobaczymy tu parandży ani czadoru (lekka narzuta okrywająca ciało), zostały chałaty i tiubietejki. I nie odrodziła się zniszczona przez bolszewików kultura kupiecka. „Zakaz wolnego handlu zadał życiu tutejszemu głęboki, nieuleczalny cios” – napisał Janta. Uzbeckie bazyry przypominają dziś zwykłe supermarkety.

Navrhované riešenie:

Štvrť nezničená pri zemetrasení, ktorá leží medzi medresou Kukeltaš a bazárom Čorsu, podľa Jantu vonia orientom: „Kľukaté, strmé, úzke uličky majú východný aj severný zhlľad. Východný pre turbany a ťubetjky, kalpoky, pre farebné chałaty okoloidúcich a aj parandže a čádre, závoje na tvárach žien. Južný zhlľad prevažuje najmä tam, kde spoza hlinených stien bez okien nevykukuje ani zeleň stromov, kde ulice zalieva a bez stopy tieňa vyplňa spaľujúca bielosť horúčavy.“ Počas zemetrasenia sa v tomto okrese „steny a trámy ledva držali, otriasli zo seba niekoľko vrstiev dymu a znovu bez náznaku pohybu zastali na mieste.“ (To už píše Colin Thubron.)

Dnes tu už ani parandžu ani čádor (ľahká prikrývka na telo) neuvidíte, zostali len chałaty a ťubetjky. „Zákaz slobodného obchodu vrazil miestnemu životu hlboký, bolestivý úder,“ napísal Janta. Uzbecké bazáry dnes pripomínajú skôr zvyčajné supermarkety.

Historické udalosti a osobitosti - Tadžikistan - Historické múzeum Sogdijského vilájetu v Chodžente

Originál:

W VI wieku przed naszą erą ziemię obecnego Tadżykistanu weszły w skład staroperskiego imperium Achemenidów. Większą ich część zajmowała kraina zwana Sogdianą. Sogdyjczycy słynęli z żyłki do handlu, a język sogdyjski – również należący do grupy irańskiej – przez wieki dominował na Jedwabnym Szlaku. Na południe od Sogdiany rozciągała się Baktria.

Kres Achemenidom położył Aleksander. W roku 330 zdobył stołeczne Persepolis, a wkrótce potem, myśląc już o kampanii indyjskiej, zawładnął po ciężkich walkach Sogdianą i Baktrią. Jednym z założonych przez niego miast była Aleksandria Eschate, czyli Kresowa (w wersji łacińskiej – Alexandria Ultima), z której rozwinął

się Chodžent. To dlatego w chodżenckim muzeum Macedończyk honorowany jest na równi z pobitymi przez siebie Persami.

Po śmierci Aleksandra władzę w tej części Azji Centralnej utrzymały początkowo dynastie pochodzące od Greków (Królestwo Greko-Baktryjskie), ale z czasem górę wziął miejscowy żywioł indoirński. Wraz z kolejnymi falami osadnictwa powstały tam nowe królestwa, a w pierwszych wiekach naszej ery odrodziła się Sogdiana. Równocześnie zaczęły napływać z Ałtaju ludy tureckie, które w końcu zdominują perskojęzycznych sąsiadów.

Na początku VIII wieku region podbili Arabowie. Chociaż ich panowanie nie było długie, islam, który ze sobą przynieśli, wypenił wszystkie inne religie: zaratusztrianizm, buddyzm, manicheizm i chrześcijański nestorianizm.

Navrhované riešenie:

V šiestom storočí pred našim letopočtom sa územie dnešného Tadžikistanu dostalo pod nadvládu Achajmenovskej ríše. Väčšinu územia zaberala krajina s názvom Sogdiana. Sogdijovia boli známi svojím obchodným umením a ich jazyk – ktorý taktiež patrí do iránskej skupiny – celé storočia dominoval Hodvábnej ceste. Na juh od neho ležalo Grécko-baktrijské kráľovstvo.

Základy Achajmenovcov položil Alexander Veľký. V roku 330 dobyl hlavné mesto Perzepolis a krátko potom, keď rozmýšľal nad indickou výpravou, zasadol po ťažkých bojoch so Sogdianou aj na trón Grécko-baktrijského kráľovstva. Jedným z miest, ktoré založil, bola aj Alexandria Eschaté, teda Základná (v latinskej verzii – Alexandria Ultima), z ktorej vznikol Chodžent. Práve preto je v Chodžentskom múzeu Alexander Macedónsky vyzdvihovalý na rovnakú úroveň ako Peržania, ktorých tu porazil.

Po jeho smrti si na tomto území udržali vládu najprv dynastie Grécko-baktrijského kráľovstva, no časom sa jej ujal miestny indoiránsky živel. S postupnými vlnami osídľovania tu vznikali nové kráľovstvá a v prvých storočiach nášho letopočtu sa zrodila Sogdiana. Zároveň sem od Altaja začali prenikať turkické etniká, ktoré v konečnom dôsledku prevážili svojich perzských susedov.

Na začiatku ôsmeho storočia región dobyli Arabi. Aj keď ich vláda netrvala dlho, islam, ktorý so sebou priniesli, prevládal všetky ostatné

náboženstvá – zoroastrizmus, budhizmus, manicheizmus či kresťanské nestoriánstvo.

Politické udalosti a vývoj - Pamäte Kaukazu - Človek, ktorý nezabránil vojne

Originál:

W 2013 roku Abchaz mógł zostać prezydentem Gruzji.

Krajem od kilku miesięcy rządziła koalicja Gruzińskie Marzenie, która pokonała Zjednoczony Ruch Narodowy Micheila Saakaszwilego. Funkcję premiera pełnił twórca Marzenia, miliardier Bidzina Iwaniszwili. To on rozdawał karty. Prezydentem był wciąż Saakaszwili, ale kończyła mu się druga kadencja, a na trzecią już nie mógł kandydować. Było jasne, że zbliżające się wybory wygra ten, kogo wskaże Iwaniszwili.

Miliardier pomyślał o Anczabadzem. Wspomniął o tym dziennikarzom. Reakcje nie były złe, ale wybór padł w końcu na młodszego o dwadzieścia lat Giorgiego Margwelaszwilego.

Anczabadze przyjął to ze spokojem. Całe życie zajmował się polityką, ale nigdy nie był politykiem. Może i lepiej, że nie musiał wchodzić na starość w nową rolę. Bardziej żałował, że latem 1992 roku nie porozmawiał z Szewardnadzem.

Wtedy długo z tym zwlekał. Miał nadzieję, że Szewardnadze, który cenił jego ojca, wezwie go sam. Giorgi chciał mu wytłumaczyć, o co naprawdę chodzi Abchazom. Podpowiedzieć, jak z nimi rozmawiać. Ostrzec. Widział, że szef państwa nie dostaje pełnej informacji. Ale zaproszenie nie przychodziło.

Na przełomie lipca i sierpnia Giorgi pojechał do Suchumi. Zabrał ekipę tbiliskiej telewizji. Liczył, że uczciwy reportaż złagodzi napięcia, zmniejszy uprzedzenia. Na miejscu zrozumiał, że pokój wisi na włosku. Nie było na co czekać.

Po powrocie pobiegł do sekretarza Rady Państwa Wachtanga Goguadzego. Tylko do niego – i to był pierwszy błąd. Znał kilku innych współpracowników Pierwszego, mógł prosić o pomoc wszystkich. Tym bardziej że Goguadze, profesor filozofii, nie lubił pośpiechu. Na dodatek Giorgi nie powiedział mu, o czym dokładnie chce rozmawiać, rzucił tylko, że o Abchazji. I to był drugi błąd.

Navrhované riešenie:

V roku 2013 sa prezidentom Gruzínska takmer stal Abcházec.

Štát vtedy riadila koalícia Gruzínsky sen, ktorá prekonala Zjednotené národné hnutie Micheila Saakašviliho. Vo funkcii premiéra bol vtedy zakladateľ Sna, miliardár Bidzina Ivanišvili. On rozdával karty. Prezidentom bol stále Saakašvili, ale končilo sa mu druhé obdobie a natretie už kandidovať nemohol. Všetkým bolo jasné, že nasledujúce voľby vyhrá ten, koho určí Ivanišvili.

Miliardár najprv rozmýšľal o Ančabadzem, hovoril o tom aj s novinármi. Reakcie neboli zlé, no nakoniec vybral o dvadsať rokov mladšieho Grigoioho Margvekašviliho.

Ančabadze túto informáciu prijal s pokojom. Celý život sa zaujímal o politiku, no politikom nikdy nebol. Možno to aj bolo dobre, na staré kolená si nemusel zvykať na novú rolu. Viac ľutoval to, že v roku 1992 sa neporozprával s Ševardnadzem.

Dlho sa tomu vyhýbal. Mal nádej, že Ševardnadze, ktorý si vážil jeho otca, ho sám pozve. Giorgi mu chcel vysvetliť, o čo naozaj ide Abcházcom. Poradiť mu, ako sa s nimi rozprávať. Varovať ho. Videl, že hlava štátu nedostáva úplné informácie. No pozvánka neprichádzala.

Na prelome júla a augusta sa Giorgi vydal do Suchumi. Vzal so sebou tím z tbiliskej televízie. Počítal s tým, že reportáž plná rešpektu pomôže zmenšiť napätie a predsudky. No na mieste pochopil, že pokoj visí na vlásku. Nečakal už na nič.

Po návrate bežal k sekretárovi Rady národa Vachtanga Goguadzeho. Šiel len k nemu – to bola prvá chyba. Pozval veľa spolupracovníkov prezidenta, všetkých mohol požiadať o pomoc. Hlavne preto, lebo Goguadze ako profesor filozofie nemal rád zhon. Navyše mu Giorgi dobre nevysvetlil, o čom sa chcel rozprávať, spomenul len, že o Abcházsku. A to bola chyba číslo dva.

Náboženstvo - Tadžikistan - Historicko-vlastivedné múzeum v Chorogu

Originál:

Większość pamirskich górali to ismailici, a dokładniej – ismailici-nizaryci. Ismailizm jest jedną z gałęzi islamu szyickiego. Szyici uważają, że prawowitym następcą proroka Mahometa i pierwszym imamem był Ali, mąż jego córki Fatimy, obdarzony Boską Światłością i Łaską. Potem przywództwo wspólnoty przechodziło na kolejnych imamów – potomków Alego.

Ismailici oddzielili się od reszty szyitów z powodu sporu o dziedzictwo po szóstym imamie – uznali mianowicie prawa jego syna Ismaila, a następnie Ismailowych

potomków (pozostali szyici uważają, że scheda przeszła w ręce brata Ismaila, po którym nastąpiło jeszcze pięciu imamów. Ostatni z nich, Mahdi, zaginął w 941 roku, ale szyici wierzą, że w ukryciu nadal żyje i ujawni się na końcu czasów).

Nizaryci, którzy dominują wśród wyznawców ismailizmu, wyodrębnili się jako wspólnota na przełomie XI i XII wieku. Tym, co poróżniło ich z innymi ismailitami, była znowu sprawa sukcesji. Szybko stali się lokalną potęgą. Rządca dwudziestego imama, Hasan ibn Sabbah, znany jako Starzec z Gór, utworzył w północnym Iranie nizaryckie państewko ze stolicą w twierdzy Alamut. Ludzie Starca, nazywani asasynami, zdobyli sławę przebiegłych skrytobójców, bliskowschodnich braci japońskich ninja.

Po zdobyciu Alamutu przez Mongołów wielu ismailitów-nizarytów uciekło na wschód, w kierunku Indii, gdzie mieszkali już ich współwyznawcy. Od 1957 roku nizaryckim przywódcą i czterdziestym dziewiątym imamem jest książę Karim Aga Chan IV, obywatel brytyjski, urodzony w Szwajcarii i mieszkający we Francji. Przed nim, w latach 1885–1957, imamem był jego dziadek, Sułtan Muhammad Szach Aga Chan III, który pełnił także krótko funkcję przewodniczącego Ligi Narodów.

Doktryna ismailicka jest zawiła i ezoteryczna, pełną zna tylko krąg wtajemniczonych. Pierwsi badacze dostrzegli w niej mieszaninę islamu i buddyzmu, bo prości wyznawcy wierzyli w wędrowki dusz, których człowiek miał mieć trzy albo cztery. Potem doszukano się elementów neoplatońskich i gnostyckich. Osią jest nauka o kolejnych wcieleniach Boga, który objawił się jak dotąd w osobach sześciu proroków: Adama, Noego, Abrahama, Mojżesza, Jezusa oraz Mahometa. Ważną rolę odgrywa koncepcja nieograniczonej wolnej woli.

Navrhované riešenie:

Väčšina pamírskych horalov vyznáva ismá'ílíju, konkrétnejšie nizárí. Ismá'ílíja je odvetvím ší'itskeho islamu. Ší'iti zastávajú názor, že právoplatným nástupcom proroka Mohameda a prvým imámom bol Alí, muž jeho dcéry Fátimy, obdarený Božským Svetlom a Láskou. Potom vedenie spoločenstva prechádzalo na nasledujúcich imámov – potomkov Alího.

Prúd ismá'ílíje sa oddelil od zvyšku ší'itov pre spor o dedičstvo po šiestom imámovi – menovite uznali práva jeho syna Ismaila a následne aj jeho potomkov. (Ostatní ší'iti veria, že dedičstvo prešlo na Ismailovho brata, po ktorom nasledovalo

d'alších päť imámov. Posledný z nich, Mahdí, zmizol v roku 941, ale ší'iti veria, že stále žije v úkryte a zjaví sa na konci vekov.)

Nizárióvia, dominantna ismá'ílje, sa oddelili ako spoločenstvo na prelome 11. a 12. storočia. Znovu ich od zvyšku odlišovala otázka následníctva. Rýchlo sa stali miestnou silou. Vládca a dvadsiaty imám, Hasana-ibn-Sabbáha, známy aj ako Starec z hôr, založil v severnom Iráne nizáriitský štátik s hlavným mestom v pevnosti Alamut. Stúpenci Starca, nazývaní aj Asasíni, získali povest' zákerných zabijakov, blízkovýchodní bratia japonských nindžov.

Po tom, ako Mongoli dobyli pevnosť Alamut, veľa nizárióv utieklo na východ smerom do Indie, kde prebývali ich spoluveriaci. Od roku 1957 je ich vodcom a štyridsiatym deviatym imámom šľachtic Aga Chán IV., vlastným menom Karim al-Husayni, britský občan, ktorý sa narodil v Švajčiarsku a býva vo Francúzsku. Pred ním, v rokoch 1885 – 1957, bol imámom jeho starý otec Sultán Muhammad Šáh, Aga Chán III., ktorý krátko zastával funkciu predsedu Ligy národov.

Doktrína ismá'ílje je zložitá a ezoterická, celú ju pozná len úzky okruh zasvätených. Prví výskumníci si v nej všimli kombináciu islamu a budhizmu, pretože jednoduchý ľud veril v pút' duše, ktoré mal človek mať tri alebo štyri. Základom je učenie o postupných inkarnáciách Boha, ktorý sa doteraz zjavil v podobe šiestich prorokov – Adama, Noého, Abraháma (Ibrahíma), Músu (Mojžiša), Ísu (Ježiša) a Mohameda. Dôležitú úlohu zohráva aj koncepcia slobodnej vôle.

Intertextualita - Kirgizstan - 6

Originál:

Mankurt „nie vedel – pisał Ajtmatow – kim jest, z jakiego pochodzi rodu i plemienia, nie wiedział, jak ma na imię, nie czuł się nawet istotą ludzką. Pozbawiony świadomości własnego «ja», mankurt z gospodarczego punktu widzenia miał wiele ogromnych zalet. Nie był niczym więcej niż niemym stworzeniem i dlatego był bezgranicznie uległy i niegroźny. Nigdy nie myślał o ucieczce. Dla każdego właściciela niewolników najstraszniejszą rzeczą jest ich powstanie. Każdy niewolnik jest potencjalnym buntownikiem. Mankurt stanowił tu jedyny w swoim rodzaju wyjątek – z gruntu obca mu była jakakolwiek chęć buntu czy nieposłuszeństwa. Nie znał takich uczuć i myśli. I dlatego nie trzeba go było pilnować, trzymać przy nim strażników, a tym bardziej podejrzewać o jakieś ukryte

zamysły. Mankurt, jak pies, uznawał wyłącznie swego pana. Z nikim nie nawiązywał żadnych kontaktów. Wszystkie jego myśli sprowadzały się do zaspokojenia głodu. Innych trosk nie znał. Natomiast każde powierzone mu zadanie wykonywał ze ślepym posłuszeństwem, gorliwie, do końca”.

W powieści Dzień dłuższy niż stulecie matka odnajduje syna zamienionego w mankurta:

„Usiedli na ziemi.

– Poznajesz mnie? – zapytała matka.

Mankurt przecząco pokręcił głową.

– Jak ci na imię? – zapytała.

– Mankurt – odpowiedział.

– To teraz tak cię nazywają. A czy pamiętasz swoje poprzednie imię? Przypomnij sobie, jak się nazywasz naprawdę. Pastuch milczał. Matka widziała, że usiłował sobie przypomnieć, u nasady nosa z wysiłku wystąpiły mu wielkie krople potu, oczy przesłoniła drgająca mgielka. Ale wydawało się, że stanęła przed nim głucha, nieprzenikniona ściana, przez którą myśl jego nie była w stanie się przebić”.

Utwór, napisany w konwencji fantasy i dlatego strawny dla cenzury, był oskarżeniem sowieckiego totalitaryzmu. Żuańżuanowie to przecież Sowietci, którym mało było podbić i zniewolić narody – żądali nie tylko posłuszeństwa, ale także miłości. Domagali się ofiary Pawlika Morozowa, sowieckiego pioniera, który dla nowych panów wyrzekł się rodziny. My wszyscy, mówił między wierszami Ajtmatow, jesteśmy mankurtami, nieznającymi własnej przeszłości i tradycji i oddającymi się bez sprzeciwu w obce ręce. Przeciwnieństwem homines fabri, czyli ludzi czynu, kowali swojego losu.

Sowietom nie wystarczyła kontrola nad ciałem, chcieli kontrolować dusze. „O ile łatwiej – pisał Ajtmatow – jeńcowi ściąć głowę albo wyrządzić mu jakąś krzywdę, chcąc go zastraszyć, niż odebrać mu pamięć, zniszczyć jego rozum, wyrwać korzenie tego, co tkwi w nim do ostatniego tchu jako jedyna pociecha, coś, co odchodzi razem z nim i co jest niedostępne dla innych. Ale koczownicze plemię Żuańżuanów, które wyniosło ze swojej okrytej mrokiem historii tradycje najokrutniejszego barbarzyństwa, targnęło się również i na tę największą dla człowieka świętość”.

Navrhované riešenie:

„Mankurt nevedel, kým je,“ píše Ajtmatov, „z akého rodu a kmeňa pochádza, nepoznal svoje meno, dokonca sa necítil ani ako ľudská bytosť. Pozbavený vedomosti o vlastnom ‚ja‘ mal makurt veľmi veľa výhod z pohľadu hospodárstva. Nebol ničím iným ako nemým stvorením, a preto bol úplne poddajný a neškodný. Mankurt bol v tomto prípade jedinečnou výnimkou – bola mu cudzia v podstate akákoľvek túžba po vzbure alebo neposlušnosti. Nechcel na také veci ani len pomyslieť. Preto naňho nebolo potrebné príliš dohliadať, držať nad ním stráž, a o to viac ho podozrievať z akýchkoľvek postranných úmyslov. Makurt, ako pes, uctieval jedine svojho pána. S nikým nenadväzoval žiadne kontakty. Všetky jeho myšlienky sa točili výhrade okolo utišenia hladu. Iné obavy nepoznal. Miesto toho slepo a poslušne vykonal každú úlohu, ktorú ste mu zadali, horlivo a do konca.“

V románe *Deň dlhší ako ľudský vek* matka nachádza svojho syna premeneného na mankurta:

A sadli si na zem.

„Nepoznávaš ma?“ spýtala sa matka.

Makurt záporne pokrútil hlavou.

„A ako sa voláš?“

„Mankurt,“ odpovedal.

„To ťa len teraz tak volajú. Vari sa nepamätáš, ako si sa pred tým volal? Rozpomeň sa na svoje naozajstné meno“

Mankurt mlčal. Matka videla, že usiluje rozpamätať, lebo medzi obočie mu od námahy vystúpili veľké kvapky potu a oči sa zatiahli chvejúcou sa hmlovinou. Ale pred ním sa zrejme týčila súvislá, nepreniknuteľná stena a on ju nebol schopný preklenúť.

Dielo, napísané v rámci noriem žánru fantasy, a teda vydané bez cenzúry, bolo stelesnením sovietskeho totalitarizmu. Žuanovia predstavovali Sovietov, ktorým sa málilo dobytie a podvolenie národov – žiadali nie len poslušnosť, ale aj lásku. Domáhal sa obete Pavlika Morozovova, sovietskeho pioniera, ktorý sa pre svojich nových pánov zriekol rodiny. My všetci, písal medzi riadkami Ajtmatov, sme mankurtni, ktorí nepoznajú vlastnú minulosť, tradície, a bezvýhradne zverili svoje životy do rúk cudzích. Ich náprotivkom je *homines fabri*, teda človek-stvoriteľ, ktorý buduje svoj vlastný osud.

Sovietom nestačila kontrola nad telom, chceli kontrolovať dušu. „*O čo ľahšie,*“ píše Ajtmatov, „*je sŕať zajatcovi hlavu alebo ho bársako kruto postrašiť než ho zbaviť pamäti, porušiť mu rozum, vytrhnúť korene toho, čo zotráva v človeku do posledného dychu, ostávajúc jeho jedinou hrivnou, ktorá odchádza spolu s ním a patrí výlučne jemu. Ale kočovní Žuani, ktorí zanechali vo svojej temnej histórii najkrutejší príklad barbarstva, siahli aj na túto najvnútornejšiu podstatu človeka.*“

Poézia - Turkmenistan - Júl 2007

Originál:

Konferencia zakončila sa prijícaním odezvy do jubilata. Tu verzie jazykové znôv niečo sa rôžnia. V anglickej je mowa o „wystąpieniu” i „Prezydencie”, w rosyjskiej – o „liście dziękczynnym” i „Wielkim Prezydencie”. Do kanonicznego wariantu turkmeńskiego bliżej jest wersji rosyjskiej.

O jednym z podobnych wydarzeń – zapewne nie była to konferencja, tylko jakieś święto – ojciec Madej opowiedział w wierszu:

Prezydent jednego z krajów azjatyckich słab 5
wychodząc szybkim krokiem z meczetu 5
już w drzwiach rzucił w moją stronę pytanie 8
a jak tam sprawy między Mahometem a Jezusem 8
nigdy w życiu nie przypuszczałem 5
że sam prezydent mógłby mnie kiedyś o to zapytać 8
i gdy jeszcze nie zdążyłem ochłonać z wrażenia 8
usłyszawszy tak niespodziewane pytanie 4
spostrzegłszy, że dostojnik nie zwalnia kroku 6
nieśmiałym uśmiechem 2
usiłowałem poprzedzić pierwsze słowo odpowiedzi 5
którą już miałem na języku 5

* * *

prezydent jednak już zdążył 4
przestąpić próg 2

Navrhované riešenie:

Konferencia sa skončila prečítaním odpovede jubilanta. Aj tu medzi jazykmi vzniká viacero verzií. Anglická verzia hovorí o „vystúpení“ a „Prezidentovi“, ruská zas o „ďakovnom liste“ a „Veľkom Prezidentovi“. Kanonická turkménska verzia sa viac blíži ruskému variantu.

O jednom z podobných vyjadrení – určite to nebola konferencia, ale nejaký iný sviatok – otec Madej napísal tieto verše:

Prezident jedného z ázijských štátov 5
Vychádza rýchlym krokom z mešity 5
Už vo dverách na mňa hodil otázku 7
„Ako je to medzi Mohamedom a Ježišom?“ 8
Nikdy v živote som nepripustil, 5
že prezident by sa mohol niečo také spýtať 8
a kým som sa spamätával z prvotného dojmu 8
po vypočutí tejto otázky 4
postrehol som, že dôstojník nepoľavuje tempo 6
nesmelým úsmevom 2
som sa usiloval predniesť prvé slovo odpovede 7
ktorú som už-už mal na jazyku 7

Prezident už jednak stihol 4
Prejsť prah 2

II. ČASŤ

STÁŽE

STÁŽE V EURÓPSKOM PARLAMENTE

Rudolf Horňák – vedúci slovenského prekladateľského oddelenia, Európsky parlament

rudolf.hornak@europarl.europa.eu

Európsky parlament poskytuje v rámci svojho generálneho sekretariátu rôzne možnosti stáží. Viac informácií o nich nájdete na stránke <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/work-with-us/traineeships>

Keywords: stáž, Európsky parlament, prihláška, výberové kritériá, náplň práce

Úvod

Slovenské prekladateľské oddelenie Európskeho parlamentu pravidelne prijíma stážistov v rámci programu Schumanova stáž. Stáž trvá päť mesiacov, uskutočňuje sa v Luxemburgu a je platená (v čase písania tohto textu bol príspevok pre stážistov vo výške 1 648 EUR mesačne).

Prihlášky na stáž je možné podať dvakrát do roka:

- od 1. do 31. mája (obdobie stáže od 1. októbra do 28./29. februára);
- od 1. do 31. októbra (obdobie stáže od 1. marca do 31. júla).

Kandidáti musia splniť niekoľko základných kritérií:

- mať minimálne 18 rokov;
- byť štátnymi príslušníkmi členského štátu Európskej únie alebo prístupujúcej/kandidátskej krajiny (môže sa ponúknuť aj veľmi obmedzený počet stáží pre štátnych príslušníkov iných krajín);
- byť držiteľmi univerzitného diplomu (minimálne bakalár);
- mať dôkladnú znalosť jedného z úradných jazykov EÚ a veľmi dobrú znalosť druhého jazyka;
- poskytnúť platný výpis z registra trestov;
- počas viac ako dvoch po sebe nasledujúcich mesiacov nepracovali ani sa nezúčastnili akéhokoľvek iného druhu stáže v inštitúcii, orgáne alebo agentúre EÚ;

- šesť mesiacov pred začiatkom stáže neuskutočnili študijnú návštevu na sekretariáte Európskeho parlamentu.

Súčasťou kandidatúry musí byť aj životopis a motivačný list. Odporúča sa taktiež uviesť kontakt na osobu, ktorá môže poskytnúť referencie pre kandidáta.

Detailné informácie ohľadom podávania prihlášok nájdete na tomto odkaze:

<https://ep-stages.gestmax.eu/website/application-informations>

Stáž na slovenskom prekladateľskom oddelení vám poskytne prehľad o aktivitách Európskeho parlamentu a práci prekladateľov a odborníkov na jazyky a interkultúrnosť. Oboznámite sa tu s fungovaním mnohojazyčnosti v praxi.

Počas prvého mesiaca stáže si vyskúšate všetky potrebné prekladateľské nástroje a aplikácie, ktoré začnete využívať pri prekladoch administratívnych a legislatívnych textov Európskeho parlamentu. Nevyžaduje sa žiadna predchádzajúca znalosť týchto nástrojov, absolvujete totiž prednášky a semináre, počas ktorých si ich osvojíte. Navyše, každý stážista má k dispozícii skúseného kolegu, mentora, a to počas celej dĺžky stáže. Úlohou mentora je pomáhať stážistom so zaúčaním, konzultovať s nimi štylistické, terminologické a jazykové otázky, revidovať nimi preložené texty a byť nápomocný v akýchkoľvek iných otázkach súvisiacich s výkonom stáže.

Slovenské prekladateľské oddelenie je už niekoľko rokov zapojené aj do prekladov titulkov k videám a filmom a do prekladov a nahrávania podcastov. Aj toto sú oblasti, s ktorými sa u nás oboznámite.

Súčasťou programu stáže je tiež služobná cesta do Bruselu a do Štrasburgu, kde budete mať možnosť stretnúť sa s europoslancami a sledovať debaty Európskeho parlamentu v pléne.

Život stážistov z rôznych jazykových oddelení Európskeho parlamentu v Luxemburgu je veľmi aktívny, často si medzi sebou organizujú výlety a aktivity po pracovnej dobe a počas víkendov, vrátane jazykových kurzov. Preto neváhajte a prihláste sa k nám na stáž do Európskeho parlamentu!

III. ČASŤ

DISKUSIE

Z LAVÍC DO PRAXE

V tomto bloku sme vyspovedali tri študentky, menovite Dominiku Bugáňovú, Viktóriu Slušníkovú, a Miroslavu Hajdučákovú, o tom, ako sa im už počas bakalárskeho či magisterského štúdia podarilo získať prekladateľskú alebo tlmočnicku prax.

DOMINIKA BUGÁŇOVÁ

1. Prečo si si vybrala práve štúdium prekladu a tlmočenia? Čo ťa motivovalo?

To je jednoduché, vždy som milovala anglický jazyk a čítala veľa kníh. Keď som končila strednú školu, bolo pre mňa prirodzené, pobrať sa týmto smerom. Avšak, mala som aj šťastie. Šťastie na skvelých učiteľov, ktorí ma motivovali k tomu, aby som si zvolila to najlepšie. Učiteľky anglického jazyka mi odporúčali práve štúdium prekladateľstva a tlmočenia. A tak som dnes tu, v poslednom ročníku.

2. Ako si vnímala účasť na Univerziáde a Akademickom Prešove ty? Môže byť účasť v súťažiach prvým krokom do praxe? Odporučila by si ich študentstvu?

Odporučila by som účasť? Určite áno! Je vždy dobré vyskúšať si ako to chodí v „reálnom svete“. Opustiť komfort univerzitných lavíc a zaprekladať si aj tam vonku. Aj keby to neviedlo k výhre, tak je dôležité zúčastniť sa a vyskúšať si to na vlastnej koži. Okrem toho, dostanete spätnú väzbu od skúsených odborníkov a tá je naozaj dôležitá.

3. Hovorila si mi, že si sa po súťažiach ozvala mnohým vydavateľstvám, no nedostala si odpovede. Toto zažíva naozaj mnoho z nás. Ako si sa s ignoráciou či odmietnutím vyrovnala ty a čo by si v tejto veci odporúčala nám ostatným?

Nebudem klamať, že som sa necítila zúfalo. Každý z nás by chcel, aby to šlo jednoducho. Každý by chcel dostať príležitosť ukázať, čo v ňom je. Dôležité je nikdy sa nevzdávať. Aj preto je dôležitá účasť v súťažiach, vyšlete tým signál, že máte naozaj záujem prekladať. Angažujte sa v dianí Univerzity, zúčastňujte sa akcií, choďte na podujatia, súťaže, knižné

festivaly, prekladateľské festivaly a pod. Zapojte sa a nečakajte kým vám dobré veci spadnú samé k nohám. To je moja rada.

4. K prvému prekladu ti dopomohol vyučujúci svojim odporúčaním, čo naozaj dáva dôraz na dôležitosť sociálneho kapitálu. Aká bola celá cesta k prvému prekladu?

O umelecký preklad som sa začala viac zaujímať práve na prekladovom seminári. Dovtedy som o preklade len počúvala a nemala som až také skúsenosti, len s nejakými krátkymi textami. Akonáhle som sa do toho naozaj ponorila, stala sa z toho vášeň. Prihlásila som sa do súťaží a začala som sa viac rozhliadať vo svete prekladu. Vedela som, že by som raz chcela vidieť svoje meno napísané v knihe. Po neúspechu s kontaktovaním jednotlivých vydavateľstiev som sa obrátila na pána doktora Kubuša, ktorý ma prekladový seminár vyučoval. Krátko potom ma odporučil na ponuku, ktorá sa k nemu dostala. Som mu nesmierne vďačná. Poslala som skúšobný preklad a dnes si plním sen. Je dôležité nemať strach, pýtať sa. či poprosiť o pomoc. Za to nikdy nič nedáte, len získate.

5. Teraz prekladáš zbierku hororových poviedok. Je to žáner, po ktorom si túžila? Ako sa to prekladá a aké sú najväčšie problémy?

Ako čitateľku ma vždy viac bavil fantasy žáner, alebo nejaká stará dobrá romantika. Keď som rozmýšľala nad prvým prekladom, asi mi úplne hneď nenapadol horor. Nikdy som takéto knihy ani len nečítala, takže som v týchto vodách úplný nováčik. Musím však povedať, že si to naozaj užívam. Keďže je to pre mňa zatiaľ niečo neprebádané, stále sa učím novým veciam. A čo viac, pri horore je človek stále v pozore a nikdy sa nenudí. Prekladám staré dielo, tak z roku 1870. Najväčším problémom je preto slovná zásoba. Je to naozajstný prekladateľský oriešok. Niektoré dni trávim zápasením s tým „správnym výrazom“ a iné dni zas hľadám staré názvy konských záprahov či príručky k stavbe domov. Každý deň je prekvapením.

6. Zažila si pri prechode do praxe nejaké prekvapivé momenty?

Netvrdila by som, že ma niečo až tak veľmi prekvapilo. Bola som pripravená, že prechod do praxe nebude jednoduchý. Vždy musíme počítať s tým, že sa môže stať čokoľvek. Dôležité je, ako sa s tým popasujeme.

7. Je niečo, na čo t'a univerzita a štúdium prekladu a tlmočenia nepripravilo alebo nepripravilo dostatočne?

Nemôžem sa sťažovať, pretože dnes viem, že môj výber bol správny a bez univerzity by som nebola tam, kde som.

8. Často sa stretávam s názorom, že sa chce študentstvo sústrediť na štúdium a prax čiže prácu si necháva až na potom. Ty si však dôkazom toho, že sa dá zvládať štúdium, stáže aj brigády. Ako si manažuješ čas? Prečo si sa do toho pustila už teraz?

Ak mám byť úprimná, niekedy je ťažké nezbláznit' sa. Nemám žiadne tajomstvo manažovania času, skrátka robím veci najlepšie, ako viem. Navyše, je krásne robiť to, čo vás baví. Začala som teraz, pretože už včera bolo neskoro. Ak po niečom naozaj túžite, nebojte sa a choďte si za tým. Čím skôr, tým lepšie.

9. Pod'me si ešte zasnívaj' do budúcnosti - pokiaľ ide o kariéru a prácu, kde sa vidíš o 10 rokov?

Doma mám knižnicu s asi 2000 knihami. Dúfam, že raz bude na jednej z tých políc, kniha (alebo pár kníh) aj s mojim menom.

1. Prečo si si vybrala práve štúdium prekladu a tlmočenia? Čo ťa motivovalo?

Keď som bola malá, chcela som byť spisovateľkou. Najprv som si doma „otvorila“ kníhkupectvo, v ktorom som sestre „predávala“ vlastné knižky – krátke príbehy ručne napísané na papieri a zopnuté spinkami. Neskôr, na základnej škole, som začala písať román, resp. romány (raz to bolo fantasy, inokedy sci-fi, hrala som sa aj s hororovou tematikou či romantikou), a myslela som si, že ním oslovím nejaké vydavateľstvo, ktoré ho nakoniec vydá. Vtedy som ešte nevedela, že vydať knihu vôbec nie je také ľahké. Tiež ma odjakživa bavila angličtina a celkom mi išla. K prekladu ma však neťahali jazyky. Pre mňa bol preklad odjakživa umenie – umenie, ktorému som sa chcela venovať. Chcela som tvoriť, písať, čítať. Keď som potom na strednej škole zistila, že sa dá študovať prekladateľstvo a tlmočníctvo, bolo rozhodnuté. Preklad mal totiž najbližšie k písaniu kníh a zároveň som vedela, že sa s ním uplatním na trhu práce. Bol to kompromis. Ja som a vždy som aj bola veľmi praktická. Nie som rojko a nenosím ružové okuliare. Chcem robiť to, čo ma baví, ale zároveň viem, že z niečoho musím aj žiť.

2. Súťaže si sa zúčastnila ešte ako študentka bakalárskeho štúdia. Je teda zjavné, že si sa v preklade našla a chcela si ísť *all in*. Čo ti dali tieto skúsenosti? Zúčastniš sa opäť aj tento rok alebo už stačilo?

Za veľmi prínosnú považujem práve kritiku, ktorá sa súťažiacim dostane na prekladateľských súťažiach. Ja som sa dvakrát zúčastnila na Prekladateľskej univerziáde a jedenkrát na Akademickom Prešove. Na mojej prvej Univerziáde sa mi dostalo naozaj tvrdej kritiky. Nemyslela som si, že mám zlú slovenčinu. Keď si totiž spomeniem na svoje prvé preklady, nebola to po gramatickej a štylistickej stránke katastrofa, práve naopak, ale na Univerziáde som pohorela práve na rodnej reči (a nielen ja, ale aj ostatní súťažiaci). Napriek tomu som sa nevzdala – i keď ten rok bol celkovo pre mňa veľmi ťažký, keďže som bojovala s prekladateľským blokom – a zapracovala som na slovenčine. Ručne som každé ráno prepisovala *Pravidlá slovenského pravopisu* a tiež rôzne texty, najmä beletriu, aby som si precvičila štylistiku, a nakoniec sa mi podarilo na Univerziáde obsadiť prvé miesto. Keď nemáte dobrú slovenčinu, nemôžete mať ani dobré prekladateľské riešenie. Darmo budete mať skvelý originál a jedinečného autora, keď potom výsledným textom nepresvedčíte

čitateľa, teda porotu. Dobrá štylistika a slovenčina je základom prekladateľskej práce, bez nej sa nepohnete.

Pokiaľ ide o to, či sa zúčastním aj tento rok, tak odpoveď znie *možno*. Momentálne som začala prekladať jednu poviedku od Lovecrafta, ktorá možno skončí v obálke na ceste do Prešova, ale nebudem to siliť, keďže mám rozpísaný článok, možno budem pracovať na ďalšom, tiež vo voľnom čase píšem eseje, zároveň pracujem pre prekladateľskú agentúru, prekladám pre internetový magazín a chcem mať čas aj na osobný život a dobré knihy.

3. Keďže som čítala tvoju esej v *Kritike prekladu*, už teraz sa teším na eseje pre STVR. Prečo a ako si sa pustila do takýchto projektov? Čo je cieľom týchto esejí a kde berieš inšpiráciu?

Esej, ktorá vyšla v *Kritike prekladu*, mala byť pôvodne odborným článkom. Ja som chcela a aj chcem pokračovať po magisterskom štúdiu na doktorandské. O týchto plánoch vedel aj Lukáš Bendík, preto mi povedal, aby som napísala nejaký článok napr. do *Kritiky prekladu* alebo *Prekladateľských listov*. Ja som ten článok aj začala písať, ale nakoniec z toho vznikla esej s názvom *Anatómia translačného procesu*.

Je veľmi ťažké povedať, odkiaľ beriem inšpiráciu. Niekedy mi stačí iba jedno slovo a od toho sa už ďalej odvíjajú nejaké asociácie a myšlienky, ktoré sa následne pretavia do uceleného textu. Inokedy je mi inšpiráciou rytmus viet, zvuk alebo forma slov, podľa ktorých následne tvorím atmosféru celého textu. Celý ten tvorivý proces je naozaj veľmi ťažké popísať slovami.

Po tom, ako som napísala svoju prvú esej, som asi o pol roka dostala ponuku od Gabriela Kulbáka z STVR. Myslím si, že vtedy oslovil všetkých účastníkov Akademického Prešova, lebo potreboval príspevky do relácie. Keď mi od neho prišiel mail, neváhala som ani chvíľu a napísala som esej, ktorá bola opäť o preklade a volala sa *O preklade alebo odborníci na textové biomasy*. Asi sa pýtate prečo zase preklad, keď môžem písať naozaj o čomkoľvek. Odpoveď je jednoduchá. Ja som chcela svetu (alebo aspoň tomu slovenskému svetu) povedať niečo viac o práci prekladateľa. Zároveň píšem o tom, čo poznám, čo mi je blízke, a mne je blízky preklad. Momentálne pre STVR píšem ďalšiu esej s pracovným názvom *Manifest prekladateľky* a v šuplíku mám ešte jednu s menom *Požiaráč autorov*. Písanie esejí však nie je ľahké. Človek nad pár stranami strávi aj niekoľko dní – niekedy sa

zasekne, niekedy píše ako drak a inokedy zase nemá inšpiráciu, napriek tomu by som sa toho nevzdala a aspoň takto si zatiaľ plním spisovateľský sen.

4. Kedy môžeme očakávať tvoj prvý knižný preklad? Alebo bude tvoje prvé dielo vlastná tvorba?

Nechcem predbiehať ani priveľa prezrádzať, ale jedno vám môžem povedať určite: cesta k umeleckému prekladu je trnistá. Trvalo mi viac než pol roka, kým som z nejakého vydavateľstva dostala odpoveď, ktorá nebola zamietavá. Na Slovensku podľa mňa neexistuje vydavateľstvo, ktorému som nenapísala. A až po pol roku mi z jedného prišla odpoveď, že im mám poslať životopis, a z druhého mail, že so mnou počítajú, ale bude to trvať niekoľko mesiacov a mám byť trpezlivá. Myslím si, že ich nakoniec presvedčila ukážka z môjho prekladu, ktorú som im vložila priamo do mailu a začínala asi takto: *Tak tebe jebe.*

Čo týmto všetkým chcem vlastne povedať? Ak sa chcete venovať umeleckému prekladu a vyhrali ste nejakú súťaž, ešte to automaticky neznamená, že sa o vás vydavateľstvá pobijú. Samozrejme, nevzdávajte sa, nenechajte sa odbiť a napíšte im mail, z ktorého padnú na zadok.

5. Pracuješ aj s odbornými textami v Translate a popularizačnými textami v Zaujímavom svete. Baví ťa aj táto práca? Ako ťa to obohacuje? Vidíš sa skôr ako odborná či umelecká prekladateľka, alebo to bude mix?

V Translate pracujem najmä s odbornými textami, ale sem-tam sa vyskytnú aj nejaké preklady marketingových textov. Mojou úlohou je v Translate kontrolovať obsah aj formu výsledného produktu. Nepracujem však na pozícii korektorky či redaktorky. To je niečo iné, i keď aj moja práca si vyžaduje veľmi pozorné oko a precíznosť. Ja kontrolujem, či obsah prekladu zodpovedá originálu, či sedia dátumy, čísla, adresy, mená, v mojej jazykovej kombinácii kontrolujem aj pravopis, gramatiku a štylistiku. Rovnako dôležitá je aj formálna úprava, v texte nesmú byť žiadne dvojité medzery a formátovanie by malo zodpovedať originálu. Aj keď človek priamo neprekladá, prácu s textami považujem za veľmi obohacujúcu, lebo som v každodennom kontakte s anglickou a slovenskou odbornou slovnou zásobou, slovnými spojeniami, zároveň vidím, aké texty, za koľko a ako sa prekladajú. Na človeka sa to postupom času nalepí.

Pre Zaujímavý svet zase vytváram popularizačné články. Nejde úplne o klasický preklad. Podľa Levého by sme mali prekladať ideovo-estetický obsah originálu, v tomto prípade však väčšinou prevezmem iba ten ideový a estetický modelujem tak, aby bol článok a najmä nadpis pre čitateľa pútavý. Zároveň výsledný produkt je vždy oveľa kratší ako originál, keďže tieto články chcú čitateľom sprostredkovať informácie rýchlo. Okrem toho, zámerom odosielateľa nie je primárne odovzdať informáciu, ale prinútiť čitateľa článok otvoriť. Vďaka tejto práci si rozširujem slovnú zásobu, trénujem analýzu textu, rozvíjam svoje kreatívne zručnosti a musím uvedomelo pracovať s cieľovým čitateľom.

Napriek tomu, že ma práca v Translate aj pre Zaujímavý svet veľmi baví, skôr sa vidím ako umelecká prekladateľka, i keď si viem predstaviť, že by som svoj budúci príjem mala aj z písania popularizačných článkov alebo copywritingu. Tiež by som možno chcela učiť na vysokej škole, ale uvidíme, ako sa to nakoniec vyvinie.

6. Zažila si pri prechode do praxe nejaké prekvapivé momenty? Je niečo, na čo t'a univerzita a štúdium prekladu a tlmočenia nepripravilo alebo nepripravilo dostatočne?

Ja som asi nebola prekvapená, som typ človeka, ktorý si nestavia vzdušné zámky. A k štúdiu a príprave poviem iba toľko, že s mnohými predmetmi som bola spokojná a veľa som sa na nich naučila, ale vyskytli sa aj predmety (a nebolo ich málo), s ktorými som spokojná vôbec nebola. To isté platí aj o prístupe vyučujúcich. Riešila som to po svojom a išla som si vlastnou cestou. Posledné tri roky najviac času venujem samoštúdiu toho, čo *ja* považujem za dôležité, nie toho, čo kážu infolisty, resp. čo s nami preberajú niektorí vyučujúci. Ja som už od začiatku vedela, čo chcem robiť a išla som si za tým.

7. Často sa stretávam s názorom, že sa chce študentstvo sústrediť na štúdium a prax čiže prácu si necháva až na potom. Ty si však dôkazom toho, že sa dá zvládať štúdium, stáže aj brigády. Ako si manažuješ čas? Prečo si sa do toho pustila už teraz?

Poviem to tak, že ak sa chce niekto v prekladateľstve či tlmočníctve uchytiť, mal by si svoj životopis či portfólio budovať už počas štúdia, lebo po skončení školy už bude neskoro alebo to bude oveľa náročnejšie. Ja som vedela, že chcem pracovať s textami a prekladať, preto som sa snažila chytiť príležitostí, ktoré sa mi naskytli. Samozrejme, nepúšťajte sa do niečoho, čo vás nebaví a svoj čas radšej investujte do niečoho zmysluplného pre vás.

Pokiaľ ide o manažovanie času, tak kľúčom je využiť celý deň na maximum, zároveň musíte vedieť, počas ktorej časti dňa ste najproduktívnejší, a nájsť si vlastný spôsob, ktorý funguje. Ja som veľmi organizovaný typ človeka, mám všetko naplánované, držím sa pevného časového harmonogramu a snažím sa neprokrastinovať. Naozaj platí staré známe *Všetko sa dá, keď človek chce.*

8. Podme si ešte zasnívať do budúcnosti - pokiaľ ide o kariéru a prácu, kde sa vidíš o 10 rokov?

Vidím sa ako umelecká prekladateľka a doktorandka, ale ťažko povedať, aké má so mnou vesmír plány. Zatiaľ to vyzerá tak, ale nič nie je ešte na sto percent rozhodnuté, že Banskej Bystrici dám na istý čas zbohom, aj keď to tu milujem.

1. Prečo si si vybrala práve štúdium prekladu a tlmočenia? Čo ťa motivovalo?

Som učebnicový príklad knihomoľky, ktorej snom bolo prekladať knihy. Tlmočenie som brala ako povinnú jazdu, ktorou si musím prejsť, ak chcem jedného dňa prekladať. No, a v konečnom dôsledku som si zamilovala práve tlmočenie a umelecký preklad som na teraz odložila na poličku.

2. Z tvojich skúseností predpokladám, že sa viac zameriavaš na tlmočenie a odborný preklad, no dala by si šancu aj umeleckému prekladu? Ťahá ťa to týmto smerom a môžeme očakávať aj tvoje meno v prihláškach na niektorú prekladateľskú súťaž?

Verím, že si ma to jedného dňa nájde a svoj pôvodný sen si splním. Umelecký preklad ma vždy lákal, takže nevyklúčujem, že sa raz pustím aj týmto smerom. A možno sa moje meno v prekladateľskej súťaži objaví skôr, než by som čakala.

3. Ako si sa dostala k svojim tlmočnickým zákazkám?

Škola... Najprv som sa chopila príležitosti tlmočiť ako dobrovoľníčka. Páčilo sa mi, že tým, že niekomu pomôžem, sa niečo nové aj naučím. Vtedy som si nahovárala, že to aspoň vyskúšam, uvidím, ako mi to pôjde a zároveň budú delegáti brať ohľad na to, že som iba začiatovníčka. No, a tam som si povedala, že tlmočenie je bomba. Keď nám vyučujúci v rámci praxe ponúkli nejaké tlmočenie, väčšinou som sa ochotne prihlásila. A vďaka kontaktom medzi spolužiakmi, ale aj mimo školy, sa mi následne ozvali aj delegáti, ktorí na mňa dostali kontakt alebo si ma do kabíny pozvala spolužiačka.

4. Mala si príležitosť tlmočiť rôzne témy, online i naživo, kratšie aj týždňové podujatia. Čo podľa teba najviac vplýva na náročnosť tlmočenia? Mávaš aj trému?

Je veľa premenných, ktoré ovplyvnia náročnosť tlmočenia – téma, príprava, rečníci, kolega v kabíne... Keď porovnam moje prvé týždňové tlmočenie s tým, na ktorom som bola nedávno, ten rozdiel je obrovský. Na prvom som tlmočila od raňajok po večeru (dokonca aj pre recepcných a čašníkov), sprevádzala som delegátov v teréne, vo voľnom čase som pre

nich prekladala knihy, prezentácie a rôzne brožúry, bolo to naozaj fyzicky náročné. Naopak nedávno som mala každý deň doobeda voľno, takže som si okrem tlmočenia užila aj tradičné turistické potulky mestom a podobne. Určite je ale dôležitá príprava, tá hrá hlavnú úlohu. Keď viem, o čom rozprávam, vždy to ide ľahšie.

K tréme... Toto slovo má podľa mňa trochu negatívny nádych. Podľa mňa cítim adrenalín. Je to niečo, čo ma poháňa vpred, motivuje ma, aby som sa poriadne pripravila a odvieďla dobrú robotu. Vďaka nemu si po tlmočení poviem – bolo to super, chcem to zažiť znovu. Som proste *adrenaline junkie*, len v trošku inom športe.

5. Obligátna otázka - baví ťa viac preklad či tlmočenie? Aké pozitíva prináša práca v transcreate?

Neviem si vybrať. Ako som už spomínala, tlmočenie uspokojuje moju potrebu po adrenalíne a preklad je naopak pokojným elementom v mojom živote. Pravdepodobne to súvisí práve s transcreate. Keď prídem do kancelárie, aj po tom najťažšom dni, je mi akosi ľahšie. Možno je to atmosférou, ľuďmi alebo prekladom samým o sebe, ale myslím si, že je to ich kombináciou – je to taký koktejl dobrej nálady. Okrem toho sa tu ale neustále učím. Keď si neviem dať rady s nejakým prekladateľským orieškom, mám sa na koho obrátiť.

6. Zažila si pri prechode do praxe nejaké prekvapivé momenty? Je niečo, na čo ťa univerzita a štúdium prekladu a tlmočenia nepripravilo alebo nepripravilo dostatočne?

Ja si myslím, že štúdium nám naozaj poskytlo pevné základy. V škole som sa dozvedela o veľa veciach – od prekladateľských a tlmočnických stratégií, nástrojov CAT až po dôležitosť sieťovania. No až v praxi som sa naučila a stále sa učím, ako tie veci využiť.

7. Často sa stretávam s názorom, že sa chce študentstvo sústrediť na štúdium a prax čiže prácu si necháva až na potom. Ty si však dôkazom toho, že sa dá zvládať štúdium, stáže aj brigády. Ako si manažuješ čas? Prečo si sa do toho pustila už teraz?

Ja som sa vždy rada venovala popri škole aj iným činnostiam, chodila som na krúžky, hrala na organe... Keď som išla na výšku, akosi som sa nudila, mala som dobrý rozvrh a s kamoškami som sa mala stretnúť až večer. Tak som si povedala, že si nájdem nejakú brigádu a začala som učiť angličtinu a pomaly sa k tomu pridalo aj tlmočenie a preklad. Okrem toho, myslím

si, že patrím k tým šťastlivcom, ktorých baví cesta, na ktorú som sa vydala. Nemala som teda na čo čakať. Potrebovala som len dobrý diár a pero.

8. Pod'me si ešte zasnívať do budúcnosti - pokiaľ ide o kariéru a prácu, kde sa vidíš o 10 rokov?

Ja chcem byť taká chobotnica – rada by som mala jedno chápadlo pri preklade, jedno pri tlmočení, jedno pri učení angličtiny a v jednom by som držala dobrú kávu a oddychovala. Už len dúfať a aktívne pracovať na tom, aby sa to stalo realitou.

PREKLADATEĽSKÝ BLOK

V prekladateľskom bloku sme sa rozprávali s Veronikou Majerovou a Zuzanou Stankovitou, ktoré sú prekladateľkami v občianskom združení literárnych prekladateľiek a prekladateľov, redaktoriek a redaktorov – DoSlov a Andrejom Zahorákom z Katedry translatológie FF UKF.

1. **Keďže máme publikum plné študentstva, prvá otázka nemôže byť iná. Aká bola vaša cesta k prekladu? Ako sa dnes môžu študenti a študentky dostať k prekladu beletrie?**

Veronika: Prvý preklad som dostala tak, že môj vysokoškolský profesor, Dr. Kubuš, dostal ponuku od vydavateľstva Fortuna Libri a nemohol ju vziať. Spravila som skúšobný preklad, vydavateľstvu sa páčil, ale nakoniec sme sa nedohodli časovo. O pol roka neskôr však mali v ponuke ďalšiu knihu, a tam už sme sa dohodli. Bola to kniha *Dcéry strážcu majáka* od Jean E. Pendziwol. Potom som pre nich robila ďalší preklad a medzičasom ma kolegyňa Zuzka Angelovičová odporučila do Tatranu na preklad knihy *Sila mentorov*. Čiže študentom určite odporúčam nadväzovať kontakty v prekladateľskej komunite.

Zuzana: Mňa si preklady beletrie našli samé pred asi 13 rokmi, keďže som dlho bola jedinou slovenskou prekladateľkou, ktorá ovláda islandčinu. Keď Sloart hľadal prekladateľa pre román *Ratolesť* islandskej spisovateľky Auður Avy Ólafsdóttir, docentka Katka Motyková odporučila mňa ako svoju bývalú študentku. S umeleckým prekladom som vtedy nemala žiadnu skúsenosť, ale ponuka ma zaujala a rozhodla som sa túto výzvu prijať.

Andrej: Moja cesta bola pomerne jasná, ale nebudem klamať, aj náročná. Od študentských čias som vedel, že sa chcem venovať umeleckému prekladu. Debutoval som časopiseckým prekladom ešte za čias Revue svetovej literatúry. Pamätám si, že som chodieval na rôzne literárne (resp. aj prekladové) podujatia, letné školy, workshopy, aby som nadväzoval kontakty s profesijne staršími kolegami a kolegyňami, redaktormi a redaktorkami, ľuďmi z vydavateľstiev. Práve to zdôrazňujem aj súčasnému študentstvu – musí byť aktívne, snaživé, k dispozícii má veľa skvelých a podnetných podujatí, treba sa zapájať, skrátka – dať

o sebe vedieť. Človeku totiž nič nepadne z nebies. Moja osobná skúsenosť je taká, že za umeleckým prekladom stojí veľa vytrvalosti a tvrdej práce. V rámci svojho prvého knižného prekladu som robil skúšobný preklad (ktorého sa netreba báť), vydavateľstvo bolo spokojné, a umeleckému prekladu z nemčiny a ruštiny sa profesionálne venujem od roku 2016. Spolupracujem s viacerými slovenskými vydavateľstvami, v mojom preklade doposiaľ vyšlo 14 knižných titulov, práca ma naplňa, občas stresuje, občas hnevá, občas raduje. To je život. Ale aby som sa vrátil späť k otázke – ak študent/-ka vie, že by sa chcel/-a venovať umeleckému prekladu, treba začať už počas vysokoškolského štúdia, ideálne napríklad publikovaním prekladu v časopise, ktorý môže byť ďalším odrazovým mostíkom. A budem sa opakovať – treba byť aktívny a chodiť po (prekladateľskom) svete s otvorenými očami.

2. Veronika, si prekladateľka umeleckých textov, odborných textov, tlmočíš súkromne aj pre európske inštitúcie. Daj nám tip, ako si dobre zmanažovať čas!

Veľa plánujem – každú knihu (a celkovo každý prekladový projekt) si vopred rozpočítam, aby som vedela, koľko musím urobiť každý pracovný deň, aby som to v pohode stíhala. Nechávam si, samozrejme, čas na kontrolu textu po sebe a nejaký týždeň-dva na nepredvídané okolnosti, lebo tie prídu vždy. Potom nastupuje krízový manažment.

3. Už od začiatku ste si mohli vyberať autora a knihu na preklad? Alebo to prišlo s počtom preložených titulov?

Veronika: Prvé tituly som si veľmi nevyberala, ale ako som písala v prvej otázke, úplne prvú ponuku som nemohla vziať z časových dôvodov. S počtom preložených titulov už človek naozaj má väčšiu páku vyberať si a myslím, že by aj mal, lebo prekladať knihu, ktorá vám až tak nepadne, je utrpenie. Hovorím z vlastnej skúsenosti.

Zuzana: Doposiaľ som vždy prekladala tituly, ktoré mi vydavatia ponúkli. Našťastie, vo veľkej väčšine prípadov išlo o tituly, ktoré zaujali aj mňa samotnú, takže som sa ich s radosťou ujala. Zároveň som sa prekladom vždy venovala vedľa hlavnej pracovnej činnosti, takže ma vydavatia vždy stihli predbehnúť s novou ponukou na preklad. V súčasnosti dokážem prekladateľskej činnosti venovať viac času, a tak som sa dostala aj k tomu, aby som navrhla zopár titulov, ktoré ma zaujali, a myslím, že by sa mohli páčiť aj čitateľom a obohatiť prekladovú literatúru na Slovensku. Zatiaľ sa mi podarilo presadiť v Artfore jednak starší román od Jóna Kalmana Stefánssona a jednak zbierku poviedok od

Maríe Elísabet Bragadóttir, veľmi talentovanej mladej autorky, ktorá hneď svojou prvotinou zožala na Islande obrovský úspech u kritikov i čitateľov.

Andrej: Úplne od začiatku to nebolo, ale v súčasnosti si už môžem vyberať. Paradoxne, viac umeleckých prekladov odmietnem než prijem. Je to spôsobené náročnosťou práce a aj časovým hľadiskom – tristostranovú knihu človek nepreloží za mesiac a ani za dva (okrem prekladateľskej činnosti pôsobím ako pedagóg na univerzite). Keď ma zaujme nejaký autor, ktorého dielo ešte nebolo preložené do slovenčiny, a vidím v ňom potenciál, ponúknem ho vydavateľstvu. Stretávam sa so striedavým úspechom.

4. Zuzana, Island vás očaril natoľko, že ste tam namiesto 10 mesiacov strávili 7 rokov a začali ste sa mu venovať aj akademicky. Čím vás toto miesto natoľko očarilo?

Island ma očaril hneď niekoľkonásobne. Je to úchvatná krajina, najmä čo sa týka prírody – lávové polia, vodopády, ľadovce, vybuchujúce sopky, búrlivé more. To sa len tak niekde nevidí, a pre človeka zo strednej Európy je príchod na Island, akoby ste sa ocitli na inej planéte. Na svoj pôvodne 10-mesačný študijný pobyt som pricestovala v roku 2008, tesne pred finančnou krízou, a teda predtým, než na Islande nastal turistický boom, čo určite posilnilo jedinečný dojem z krajiny ľadu a ohňa. Učaroval mi samozrejme aj jazyk, ktorý mi ako germanistke bol blízky, ale zároveň ťažšie preniknuteľný – a tým pádom zaujímavý – pre tradične pomerne konzervatívny a puristický prístup k jazykovej politike. Na rozdiel od iných jazykov majú totiž Islandčania vo veľkej miere tendenciu vytvárať neologizmy namiesto preberania cudzích slov. V neposlednom rade sa mi zapáčil život v islandskej spoločnosti. S 350-tisíc obyvateľmi ide o naozaj maličkú krajinu, dokonca aj v hlavnom meste sa ľudia navzájom často poznajú, a zrejme preto majú k veciam odlišný prístup, než na aký som bola zvyknutá zo Slovenska. Kým u nás je byrokracia pomerne komplikovaná a pre občana neprístupná, na Islande sa všeličo dá zariadiť, stačí sa spýtať. Ľudia sú zväčša pozitívni a uvoľnení, islandským mottom je „Þetta reddast“ čiže „To sa vyrieši“. Má to samozrejme aj tienistú stránku, ktorou je rodinkárstvo a občas nepripravenosť až chaos, ale pre mňa vždy prevažovali pozitíva.

5. Všetci sa venujete rôznym iným činnostiam ako prekladu beletrie. Keby to tak nebolo, dokázali by ste sa tým užiť? Prečo je honorár za knižný preklad taký nízky?

Veronika: Určite nie na tej úrovni ako teraz a určite by som musela brať viac kníh a prekladať ich rýchlejšie. Otázka, prečo je honorár za knižný preklad taký nízky, by vydala aj na celú knihu. Ščasti je to neochotou najväčších vydavateľov výrazne posunúť sadzby, ale podľa mňa do veľkej miery aj tým, že sa prekladatelia boja pýtať za svoju prácu viac. Pritom všetci vieme, že sadzby za umelecký preklad sa nepohli desaťročia. Z mojej skúsenosti vždy, keď som si vypýtala vyššiu sadzbu, aj som ju dostala. Mnohí však radšej pristanú na to, čo im vydavateľstvo ponúkne, prípadne to berú ako vedľajší príjem a nemajú záujem bojovať o lepšie podmienky. Viem, že aj ja sa v tomto musím ešte zlepšiť.

Zuzana: Ťažko sa mi odhaduje, či by som sa vedela prekladom beletrie uživiť, keďže okrem samotných honorárov za preklad je relevantný aj dopyt. Drvivá väčšina prekladovej literatúry, ktorá vychádza, je z angličtiny. Najmä pri menších jazykoch je dopyt pochopiteľne nižší, takže osobne ma odrádza aj značná neistota v prísune práce. Čo sa týka honorárov, myslím si, že dôležitým faktorom je ešte stále pomerne veľká izolovanosť prekladateľov. Často netušíme, aké honoráre dostávajú naši kolegovia, a každý z nás vyjednáva sám za seba. Bojíme sa vyžiadať si viac, lebo ponuku nemáme s čím porovnať a tak akceptujeme, čo nám vydavateľ ponúkne s vysvetlením, že vyššie určite ísť nemôže. Preto sú veľmi dôležité stavovské organizácie, ako je napríklad DoSlov pre literárnych prekladateľov a prekladateľky, ktoré nám vytvárajú priestor, kde sa môžeme združovať a vymieňať si informácie a skúsenosti.

Andrej: To je veľmi ťažká otázka. Nemyslím si, že by som sa dokázal uživiť iba prekladom beletrie, a zároveň jedným dychom dodávam, že by som to ani nechcel. Je to krásna, ale nesmierne vyčerpávajúca činnosť. Neviem si preto predstaviť, že by som prekladal knihy ako na bežiacom páse, a že by som si zároveň zachoval akú-takú fyzickú aj duševnú pohodu. Samozrejme, je to môj subjektívny názor. A čo sa týka honorárov, bohužiaľ musím konštatovať, že preklad beletrie je podhodnotená činnosť. Za tie roky už mám sumu, pod ktorú neprekladám, ale aj napriek tomu si myslím, že kvalitný preklad umeleckého textu je hodný iných peňazí.

6. **Andrej, keďže ste aj akademik aj umelecký prekladateľ, ovplyvňuje vaša akademická kariéra vaše preklady? Pristupujete k prekladaniu umeleckých textov viac teoreticky?**

Je skvelé aplikovať vo vlastných prekladoch teoretické vedomosti týkajúce sa posunov, ekvivalencie či výrazových zmien v preklade. Myslím si, že keď má človek prekladateľské vzdelanie (a disponuje teoretickými vedomosťami z oblasti translatológie), v prekladateľskej praxi si lepšie dokáže uvedomiť mnohé veci, špecifiká textu, osobitosti východiskovej či cieľovej kultúry, zvažuje možné (i nemožné) transferové postupy a stratégie. Ide to vždy ruka v ruke.

7. Ktorý preklad bol pre vás najnáročnejší?

Veronika: *Čierne diery* od Jeffa Forshawa a Briana Coxa. Je to veľmi hlbkový ponor do teórie čiernych dier s dôrazom na slovo teória, keďže takmer všetko vychádza len z matematických rovníc. Prvú fotografiu čiernej diery sme získali len pred piatimi rokmi. Text je veľmi abstraktný a ťažko sa dá predstaviť, preto aj preklad dal zabráť. Už čoskoro ho nájdete v kníhkupectvách a môžete si vyskúšať, ako vám to pôjde s predstavivosťou.

Zuzana: Pri preklade beletrie som vlastne skočila rovno do hlbkej vody. Hneď prvý román bol umelecky a štylisticky náročný a v tomto trende som aj pokračovala, takže vlastne neviem vybrať jeden preklad, ktorý by bol náročnejší než ostatné.

Andrej: Donedávna by som povedal, že to bol román *Čo okom nevidíš* od súčasnej nemeckej autorky Mariany Leky. Nádherný melodický text s posolstvom, „líznutý“ magickým realizmom, s krásnymi autorskými metaforami. Momentálne však dokončujem preklad novely *Smrť v Benátkach* od Thomasa Manna a až teraz som si naplno dokázal uvedomiť jedinečnosť tvorby nositeľa Nobelovej ceny za literatúru z roku 1929. Je to skvelé, a zároveň na preklad pekelné náročné dielo.

8. Andrej, vy ste prekladali úspešný román nielen pre dospelých s názvom *Čik*, čím je preklad knihy primárne pre mládež špecifický?

Román *Čik* od Wolfganga Herrndorfa odporúčam prečítať všetkým, nie iba dospelým čitateľstvu. Spracováva nesmierne dôležité témy, akými sú prijatie inakosti, tolerancia, dôležitosť priateľstva a rodiny. Každý čitateľ si v podstate nájde v diele to svoje. A čo sa týka špecifik, ktoré ma potrápili, ale zároveň som si ich užil, určite to bol „mladický“ slang – zachovať význam i výraz, usilovať sa, aby bolo vyjadrovanie hlavných hrdinov – tínedžerov – autentické. Mnohé pasáže v origináli boli vtipné a ironické, skrátka také, aké bežne začujete na ulici pri rozhovore tínedžerov. Na prvý pohľad si môžete povedať, že ich preklad nie je náročný, ale opak je pravdou. Mojm cieľom bolo vyčarovať

rovnaký úsmev u čitateľa originálu aj čitateľa slovenského prekladu. V texte sa vyskytlo aj niekoľko slovných hračiek. Dlho som nad nimi dumal, pomohla aj tvorivá pauza, tak verím, že čitateľstvu sa moje prekladateľské riešenia budú páčiť.

9. Veronika, mňa osobne najviac zaujímajú tvoje preklady o vesmíre. Dostala si dokonca aj prémii ceny Mateja Bela práve za preklad knihy Vesmír. Ako si sa k tejto téme dostala? Čo je na tom najťažšie? Spolupracuješ s odborníkmi z praxe?

Ponuku na preklad prvej knihy *Planéty* som dostala od vydavateľstva Tatran a rada hovorím, že som nikdy nič neprijala tak rýchlo. Astronómia ma veľmi bavila od deviateho ročníka na ZŠ, keď sme na fyzike konečne preberali niečo zaujímavé. Je to fascinujúca a často až vzrušujúca práca, keďže prekladám o najnovších poznatkoch o vesmíre a živote ako takom. To je zároveň to najťažšie – keďže ide o úplne nové poznatky, často nemajú slovenské ekvivalenty. Hoci máme výborných astronómov aj na Slovensku, počtom a podmienkami sa určite nemôžu vyrovnáť anglofónnym vedcom, ktorí prichádzajú s väčšinou nových poznatkov. Spolupracujem s odborníkmi, bez toho by to určite nešlo, na prvých dvoch knihách som spolupracovala s Michaelou Musilovou, slovenskou astrobiologičkou, ktorá pracuje aj pre NASA. Pri *Vesmíre a Čiernych dierach* bol môj konzultant Roman Nagy z Katedry astronómie Univerzity Komenského. S oboma sa spolupracovalo výborne a verím, že to nebolo naposledy.

10. Na čom momentálne pracujete?

Veronika: Práve dokončujem preklad knihy *Ja, čo som nepoznala mužov* od Jacqueline Harpman. Ide o veľmi nevšedné dystopické rozprávanie o dievčati, ktoré žije v kletke spolu so štyridsiatimi inými ženami. Žiadna z nich si nespomína, prečo tam sú ani ako sa tam dostali. Jedného dňa sa im z kletky podarí dostať, ale nie je to taká záchrana, ako dúfali. Autorka v diele rozoberá, čo vlastne znamená byť človekom, čo z nás robí spoločnosť. Rozhodne je to príbeh ako žiaden iný!

Zuzana: Momentálne prekladám jeden zo starších románov Jóna Kalmana Stefánsson z roku 2001 s názvom *Všeličo o sekvojovcoch a čase*, ktorý vyjde v Artfore na jeseň tohto roka. Ide o pomerne útlú knižočku, kde sa rozprávač vracia do spomienok na leto, ktoré ako desaťročný strávil u starých rodičov v nórskej Stavangeri. Román je plný chlapčenských

dobrodružstiev, kamarátstva, detskej fantázie, ale venuje sa aj typicky kalmanovským témam ako sú neúprosne plynutie času, pomínelosť a strata blízkych.

Andrej: Ako som už spomenul, pracujem na preklade novely *Smrť v Benátkach* od Thomasa Manna. Keďže na mojom pracovnom stole sa kopia prázdne šálky od kávy a čaju, je jasné, že termín odovzdania sa neadržateľne blíži.

11. Zuzana, z vašich prekladov som čítala Jóna Kalmana Stefánssona a zamilovala som sa na prvú vetu. Kto počúval poslednú časť nášho podcastu, vie, že s Vandou sme doslova posadnuté. V čom je preklad jeho kníh špecifický?

Jón Kalman často používa veľmi dlhé vety, ktoré neraz zaberú niekoľko riadkov. Rád využíva opakovania určitých fráz či zvrátov naprieč celým textom, čo je dôležité usledovať. Jeho romány sú vždy pevne ukotvené v islandských reáliách, najmä prírode, či už ide o opisy krajiny, počasie, alebo vtáky a ryby. Zároveň rád využíva svoje vskutku rozmanité pracovné skúsenosti, napríklad z práce na statku či v továrni na spracovanie rýb, spolu so špecifickou slovnou zásobou, ktorá občas predstavuje značnú výzvu, keďže sama s podobnými činnosťami nemám žiadnu skúsenosť a neraz sa musím pýtať, čo presne si mám pod niečím predstaviť.

12. Je na islandskej literatúre niečo špecifické? Ja som si všimla, že v nej silno cítiť rodinu a väzby, ale to môžem byť ovplyvnená Stefánssonom. No vy sa rodinným ságam venujete aj v prekladoch. Je to teda niečo, čo vystihuje islandskú literatúru?

Pre Island'anov je skutočne veľmi dôležitá genealógia. V islandských rodových ságach z 13. storočia zohráva významnú úlohu, keďže tieto texty nepredstavujú len literatúru v našom modernom ponímaní, ale fungujú aj ako nástroje kultúrnej pamäte. Genealógia však zostala relevantná dodnes, existuje napríklad online databáza s názvom Kniha Island'anov, kde si každý Island'an môže dohľadať svoj rodinný vzťah s iným človekom, či už súčasným alebo historickým. Tento záujem istotne súvisí s tým, aká je islandská spoločnosť malá, a premieta sa samozrejme aj do literatúry. Diela sa neraz venujú niekoľkým generáciám, prípadne tematizujú rodinné väzby, medzigeneračné vzťahy či traumy. Ďalším špecifikom, ktoré by som spomenula, je výrazná prítomnosť islandského folklóru, nielen ako priamej inšpirácie pre centrálnu dejovú líniu, ale aj vo forme zbežných zmienok napríklad o tzv. skrytých

ľud'och (elfoch), ktorí vraj prebývajú v určitých skalách, kam občas vlákajú človeka, ktorý sa už nevráti, alebo vymenia ľudské batol'a za svoje.

13. Andrej, vy máte aj bookstagramerský profil. Ako to všetko stíhate? Koľko kníh prečítate za mesiac?

Pamätám si, že som dlho premýšľal, či si mám založiť takýto profil, či vôbec niekoho budú zaujímať moje knižné odporúčania a názor na prečítané knihy. Bol som milo prekvapený, že touto cestou som spoznal dosť veľa ľudí – knihomoľov a knihomoliek, s niektorými sa dokonca stretávame. Je skvelé, keď sa podarí zhmotniť instantnú realitu. A ako to stíham? V tomto smere na seba nevyvíjam tlak. Raz prečítam za mesiac aj tri, štyri knihy, inokedy niekoľko mesiacov nič, pretože robím na preklade a večer som rád, že nevidím text a písmená.

14. Veronika, vieš nám povedať viac o svojich lamách?

Jedného dňa sme náhodne v jednom obchodnom reťazci s nábytkom zbadali úžasnú huňatú lamu (bola to zarážka na dvere), tak sme ju hneď kúpili, lebo lamy sú super. Potom môj manžel googlil, že lamy mávajú depresie, ak sú po jednom, tak sme sa vrátili a kúpili ešte ďalšie tri.

15. Čo by ste poradili začínajúcim prekladateľom a prekladateľkám?

Veronika: Zaujímajte sa o prekladateľskú komunitu, chodievajte na akcie, prihláste sa do profesijných združení. Získavajte akékoľvek skúsenosti s prekladom a tlmočením, aké viete, pokojne aj dobrovoľnícke. Skvelý nápad je aj prihlásiť sa do súťaží, ako napríklad Prekladateľská univerziáda, alebo prispieť do translatologických časopisov.

Zuzana: Začínajúcim prekladateľom a prekladateľkám by som určite poradila prihlásiť sa do relevantných stavovských organizácií, nielen kvôli združovaniu, ale aj pre možnosť zúčastňovať sa rôznych workshopov. Taktiež by som odporučila zistiť si, aké možnosti podpory existujú pre jazyk, z ktorého prekladajú. Mnohé krajiny aktívne podporujú šírenie svojej literatúry v zahraničí a často sú k dispozícii rôzne štipendiá či granty aj pre prekladateľov, napríklad na stáže či vytvorenie ukážky.

Andrej: Chod'te si za svojím cieľom, čo najskôr zbierajte skúsenosti a nezabudnite – ten/tá, ktorý/ktorá sa bude chcieť venovať umeleckému prekladu, sa mu aj bude venovať!

AUDIOVIZUÁLNY BLOK

V audiovizuálnom bloku sme sa rozprávali s Luciou Halovou, ktorá je redaktorkou časopisu Verzia, Matejom Lašom z Katedry anglistiky a amerikanistiky FF UMB a Lukášom Bendikom z Katedry anglistiky a amerikanistiky FF UMB.

1. **Lucia, ako hodnotíš používanie vulgarizmov v slovenskom preklade a rozdielny prekladateľský postup pri preklade vulgarizmov v titulkoch a v dabingu filmu *Deadpool & Wolverine*?**

Lucia: Film som si pustila s dabingom a svojimi titulkami, aby som mohla porovnať naše preklady. Čo sa týka vulgarizmov, v dabingu ich bolo viac ako v titulkoch, čo pripisujem najmä časovým a priestorovým obmedzeniam titulku. Ak mám voliť medzi vulgarizmom alebo prenesením obsahu výpovede, samozrejme, volím obsah.

2. **Matej, sú dabingoví režiséri pri používaní vulgarizmov vernejší originálu než prekladatelia? (Citát z tvojho príspevku: „*Ja som nebol ten, čo pretláčal taký počet vulgarizmov.*“)**

Matej: Nemá to nič s profesiami, ale jednotlivými osobnosťami. Takisto tu nejde o vernosť originálu v pravom slova zmysle. Často vnímame ekvivalenciu ako nejaké porovnávanie jednotiek a núl. Nám však ide o celý film a potom o jednotlivé scény a ako tie fungujú v cieľovom jazyku. V tom prípade, a teraz nepreháňam, je v zásade jedno, čo v pôvodnej dialógovej listine je. Chcete preniesť emóciu, funkciu, no nie prekladaním slovíčok. Jednotka prekladu je celý text.

V tomto prípade Strapo²¹, režisér dabingu, pretláčal viac vulgarizmov pre jeho individuálnu poetiku. Plus jedna vec je, ako vyznie dialógová listina, keď ju čítame, a keď ju už nahrajú herci. V konečnom dôsledku musí práve na nich režisér ad-hoc reagovať.

3. **Lukáš, vo svojom príspevku si poukazoval na to, že pri preklade audiovizuálnych diel do slovenčiny dochádza často k výpustkám či nivelizácii**

²¹ Ján „Strapo“ Strapec, dabingový producent a hudobník.

vulgarizmov z dôvodu rôzneho skúsenostného komplexu prekladateľov, ktorých vo svojom príspevku aj cituješ: „*Vulgarizmy sa mi zdajú nevhodné*“ alebo „*až tak mi to tam nesedí*“. Dalo by sa preto povedať, že vulgarizmy v slovenskom dabingu zachraňujú režiséri a dabingoví producenti?

Lukáš: Áno aj nie. V prvom rade treba povedať, že vo svojom príspevku som hovoril o preklade vulgarizmov na streamovacích platformách (SP). Keď budeme vychádzať z tvrdých dát, tak áno, slovenský dabing na SP je jednoznačne vulgárnejší ako titulky. Stačí sa pozrieť trebárs už len na základný rozdiel vo frekvencii používania tzv. tabu výrazov ako *kokot*, *piča* či *jebať*. Kým v korpuse slovenských titulkov (n=4969) sa tieto výrazy objavili iba v necelých 4 % prípadov (162), v paralelnom korpuse slovenských titulkov a slovenského dabingu zaznamenávame pri týchto výrazoch oproti titulkom až 817 % nárast. Z rýdzo kvantitatívneho hľadiska je potom zrejmé, že titulky na SP hrubým vulgarizmom stále do veľkej miery odolávajú, ale v niektorých prípadoch za to často môže autocenzúra. v televíznom dabingu sa s vulgarizmami až tak často nestretneme, ale k tomu sa môžem vyjadriť neskôr.

4. Lucia, môže si prekladateľ dovoliť hodnotiť text z osobného hľadiska, teda či mu tam nejaký vulgarizmus „sedí“ alebo nie? Citujem z príspevku L. Bendíka: „*K postavám mi to až tak nesedí*,“ - prekladateľ Vranovský, „*zdajú sa mi [vulgarizmy] nevhodné*,“ - prekladateľka Elsaigh.

Lucia: Prekladateľ je autorom textu v cieľovom jazyku a logicky doň vkladá svoj pohľad na svet, svoje jazykové cítenie. Pri preklade robíme veľa rozhodnutí a toto môže byť jedno z nich. Kým prekladá človek, vždy do textu vloží seba, aj keby sa akokoľvek snažil zostať objektívny.

5. Matej, tá istá otázka - môže si prekladateľ dovoliť hodnotiť text z osobného hľadiska, teda či mu tam nejaký vulgarizmus „sedí“ alebo nie?

Matej: A ako inak k tomu asi prekladateľ môže pristúpiť? Je tam miera subjektivity, ktorej sa nedá zbaviť. To sa predsa netýka len vulgarizmov, ale celého prekladateľského procesu. V rámci dabingového štúdia je ešte výhoda, že sa môžete poradiť s celým tímom a dohodnúť sa na prístupe. Áno, prekladateľ je človek a opäť sa vrátim k odpovedi z prvej otázky. Je mi v zásade jedno, či tam ten vulgarizmus pôvodne je alebo nie (vzhľadom na vulgárnosť celého filmu), ak sa to tam podľa mňa hodí a tím to odobrí, tak to tam dám. Je to rovnaké, ako keď

redaktori menia preklad bez pohľadu na originál, čím zmenia aj originál, lebo jednoducho ten výsledný produkt podľa svojho najlepšieho vedomia zlepšujú pre slovenského čitateľa na základe svojho jazykového citu. Originál nás nemôže zväzovať.

6. Otázka pre Lukáša: Nie každé *fuck* sa v slovenčine hodí preložiť - ak niekde na výrazovej expresivite uberieme, inde by sme mali pridať.²² Na čo si dávať pozor pri takomto „dorovnávaní“?

Lukáš: Prekladateľ by sa v tomto prípade nemal spreneveriť funkcii vulgarizmov. Ak majú vulgarizmy charakterizačnú funkciu a dotvárajú aj tému diela, rozhodne ich treba v nejakej miere zachovať. V opačnom prípade by došlo k zásadnému posunu v rovine makroštruktúry diela a k zmene (jazykovej) identity tej-ktorej postavy. Ak je však pre filmovú alebo seriálovú postavu typická hrubosť vyjadrovania a používanie vulgárnej lexiky, nevidím problém v tom, aby sa s expresivitou narábalo tak, ako to urobil Matej v dabingu. Deadpool je známy svojím idiolektom a v zásade ho stačí zachovať na úrovni celého diela. Povedzme, že v dabingu sa vulgarizmus hodil aj tam, kde v origináli nie je. Fajn, tak na jednom mieste pridám a na ďalšom to vykompenzujem. Tým, ktorí uvažujú o preklade na úrovni slova alebo vety, z toho niekedy stavajú vlasy dupkom, to je pochopiteľné. Myslím si však, že takýto dorovnávací postup je úplne adekvátny, pretože prekladateľ nijakým zásadným spôsobom nezmenil štylistický reliéf textu a nepridal do prekladu desiatky a desiatky ďalších vulgarizmov, ktoré by vo výsledku už neboli funkčné a pôsobili by silene.

Zároveň tvorcovia slovenského znenia považovali za dôležité divákovi hneď na začiatku filmu dať signál, ako bude dabing vyzeráť, čo tiež schvaľujem. Ten počiatočný stupeň expresivity je totiž oveľa dôležitejší, ako sa môže zdať. Ak by v prvej hodine filmu v replikách odznelo hlavne *dočerta*, *došľaka*, *doriti*, *strč sa*, *hajzel*, *blbec*, sem tam nejaké *sračky*, možno aj to citoslovce *kurva* či adjektívum *skurvený*, veľmi ťažko by sa postavám zrazu dávali do úst aj tvrdšie nadávky. Nepôsobilo by to autenticky a diváka by mohlo miašť, prečo sa zrazu tá-ktorá postava vyjadruje tak vulgárne, keď doteraz používala relatívne umiernené výrazy, ktoré sú viac expresívne a hovorové než vulgárne a spoločensky maximálne nevhodné.

²² M. Laš vo svojom príspevku uviedol, že originál má okolo 220 vulgarizmov, zatiaľ čo jeho preklad 192. Povedal, že to, čo niekde ubral, inde pridal, napríklad: „*Marvel is so dumb*“ preložil ako „*Marvelu pekne jebe*“.

7. **Matej, podľa čoho sa ty ako prekladateľ rozhoduješ, ktoré časti zosilniť? Dá sa toto zosilnenie potom aj prestreliť? Napríklad Deadpoolov výraz „Dammit“ bol zosilnený na „Kurva“ vtedy, keď sa rozprával s nadriadenou osobou.**

Matej: Dôležité je mať všetko odargumentované. V prípade s *Dammit* hovoríš, že Wade sa tam snaží držať na uzde. No tú scénu môžem stále rovnako interpretovať aj v slovenčine, akurát si poviem, že áno, snaží sa udržať na uzde, ale jednoducho mu ujde, lebo stále je to Wade. Kypí to v ňom.

Pokiaľ ide o prvý príklad, išlo o úvod filmu, kde sme v dabingu chceli dať najavo, že sa nebojíme ísť do najhrubších vulgarizmov, aby sa divák akoby mohol na to okamžite naladiť a pripraviť.

Rozhodoval som sa podľa viacerých faktorov. Musíte brať ohľad na funkciu vulgarizmov v celom filme a v jednotlivých scénach. Takisto prijímate audiovizuálne vnemy, ako to tá postava povie, ako sa pri tom tvári, čo pritom prípadne robí. Ďalej vnímate aj charaktery jednotlivých postáv a ich rozpoloženie v rámci filmu. Celý film je k tomu veľmi prepálený aj po dejovej linke, snaží sa šokovať, čomu dopomáhajú aj spomínané vulgarizmy, takže ich plné využitie súvisí s ich hlavnou funkciou – šokovať a pobaviť. Takisto je dôležité aj ich rozdelenie, niekde ich už môže byť veľa, je to potom príliš únavné a strácajú šokovú funkciu, tak z nich upustíte a vrátite sa k nim neskôr.

8. **Lukáš, je rozdiel medzi používaním vulgarizmov v titulkoch a v dabingu spôsobený vplyvom režiséra dabingu alebo sú naozaj prekladatelia titulkov len konzervatívnejší v ich používaní?**

Lukáš: Dabingových režisérov, ktorí vyrábajú slovenské znenie pre kiná či SP, nie je až tak veľa. Ak máme informácie o tom, kto pracuje na výrobe dabingu a zároveň poznáme jeho výrazové preferencie, môžeme do istej miery anticipovať, akú úroveň expresivity ten-ktorý režisér zvolí. Nemyslím si však, že za nasadením vulgarizmov v dabingu treba za každú cenu hľadať jazykový exhibicionizmus alebo snahu šokovať. Preklad vulgárnej lexiky je záležitosť, pri ktorej sa azda najviac uplatňuje subjekt prekladateľa a jeho skúsenostný komplex. Určite by som diskusiu o nadávkach v dabingu neredukoval na to, že všetci dabingoví režiséri, ktorí pripravujú dabing pre stream, budú teraz *en bloc* upravovať preklad dabingovej listiny tak, aby obsahovala vysoký počet najvulgárnejších výrazov.

Jedným dychom treba dodať, že z kvantitatívneho hľadiska je na SP oveľa viac oficiálnych slovenských titulkov ako dabingu. Stačí sa pozrieť na platformu SkyShowtime,

kde má približne 90 % všetkého audiovizuálneho obsahu minimálne slovenské titulky, zatiaľ čo dabing je dostupný len pri vybraných tituloch. No a keď sa v titulkoch nenadáva, tak potom vulgárnejší dabing diváka určite zaskočí. Domnievam sa, že pes je zakopaný najmä v tom, že my ako diváci nie sme na vulgarizmy v dabingu zvyknutí. V telke to nikdy v takejto miere nebolo. A aj napriek tomu, že dané výrazy diváci dobre poznajú a mnohí ich používajú aj v neformálnej komunikácii vo svojej sociálnej bubline, aj tak ich to zrejme trochu zaskočí, prekvapí, niektorých možno aj pobúri, a istí čas si na vulgarizmy vo filmoch a seriáloch budú zvykať. Ale to je v poriadku.

9. Matej, čo tvoj prípad? Odhadom aký pomer vulgarizmov si preložil ty a koľko ich tam pridal dabingový režisér?

Matej: Pamätám si, že pri hrubom preklade som mal vulgarizmov viac. Potom som po sebe opravoval a niekde som ich zjemnil. No a úpravca a režisér v jednej osobe ich zasa po mne zopár pridal. Nemám to presne kvantifikované, ale nebál by som sa povedať, že okolo 20 % tých najhrubších vulgarizmov je Strapove rozhodnutie.

10. Lucia, akými inými spôsobmi než vulgarizmami sa môže v preklade realizovať výrazová expresivita a aká dôležitá je konzistentnosť expresivity postáv?

Lucia: Ak sa rozhodneme v preklade používať vulgarizmy, treba im prispôbiť jazyk postavy, to znamená, že celkovo sa bude vyjadrovať hovorovejšie, expresívnejšie. Na vykreslenie emócie, rozpoloženia postavy či jej sociálneho postavenia nestačí vložiť do vety hrubý vulgarizmus a inak využiť iba neutrálny jazyk („väzenie“ namiesto „basa“ a pod.) Naopak, treba načrieť do subštandardných výrazov a pohrať sa s jazykom celkovo, nielen na úrovni vulgarizmov.

11. Lukáš, ako vplývajú súčasné legislatívne obmedzenia na vulgarizmy v titulkoch a v dabingu?

Lukáš: Televízne vysielanie upravuje pomerne prísna legislatívna, konkrétne Zákon č. 264/2022 Z. z. o mediálnych službách, konkrétne § 62 o ochrane maloletých, podľa ktorého môžu hrubé nadávky zaznieť v televízii iba v audiovizuálnych dielach odvysielaných po 22. hodine. Ak televízie toto nariadenie porušia, hrozí im nemalá pokuta od Rady pre mediálne služby. Aj z tohto dôvodu sa mnohé slovenské televízie nepúšťajú do výroby dabingu, ktorý sa vyznačuje brutalitou, erotickosťou, *gore* estetikou a mimoriadne expresívnym jazykom. Takýto titul by musel byť odvysielaný mimo hlavného vysielacieho

času, s čím súvisí nižšia sledovanosť a rentabilita takejto investície, čo v rozhovoroch potvrdili aj šéfovia dabingových štúdií. Mnohí diváci však o výrobe dabingu či existencii Rady pre mediálne služby nevedia, preto na internete často narazíme na dojmologické tvrdenia typu „*Slovenské dabingy sú príšerné a niekto by ich mal zakázať*“, prípadne „*nechápem, ako to niekto môže pozerat' v slovenčine, ten preklad je otras*“. Osobne si myslím, že v tomto smere by sa zišla nejaká osveta. Možno by sa diváci mali konečne začať zaujímať o to, prečo sa v televíznom vysielaní nenadáva tak, ako by sa malo, a možno si potom tie strojené a skostnatené televízne dabingy nevyžerie prekladateľ, ktorému legislatíva zväzuje ruky.

Na obsah na streame sa predmetný zákon v tomto smere nevzťahuje, o čom sa môže presvedčiť každý, kto si pozrie tituly ako *Rod draka*, *Eufória*, *The Last of Us*, *Tučniak*, *The Idol*, *Peacemaker*, *Evil Dead Rise*, *Deadpool a Wolverine*, *Menu*, *Hra o tróny* či mnohé ďalšie.

Toľko v skratke k dabingu. Pokiaľ ide o titulky, tam by prekladatelia mali mať tiež voľnú ruku. Mnohé distribučné spoločnosti, ktoré si objednávajú preklady, titulkárov inštruujú tak, aby vulgarizmy v titulkoch prekladali verne a necenzurovali ich. V zásade to isté hovorí aj štylistická príručka Netflixu pre prekladateľov do slovenčiny: „*Dialogue must never be censored. Expletives should be rendered as faithfully as possible.*“²³ Vo výskume som však identifikoval naozaj zásadné, ba dokonca priepastné rozdiely medzi expresivitou v titulkoch a v dabingu. Najintenzívnejšie vnímam ten fakt, že aj medzi titulkármi tých istých žánrov či dokonca toho istého seriálu sú obrovské rozdiely vo frekvencii a sile použitých vulgarizmov. Aj preto je vysoko pravdepodobné (a sčasti sa mi to už aj potvrdilo), že pri preklade vulgarizmov sa manifestuje najmä osobnosť prekladateľa a jeho hodnotové nastavenie.

12. **Od januára 2024 platí vyhláška ministerstva číslo 328/2023 Z. z., ktorá upravuje doteraz stanovený zákon 40/2015 Z. z. § 14 o audiovizii. Deti a mladiství si už teda nemôžu v kine pozrieť film hodnotený ako 18+ ani v sprievode dospeléj osoby. Je toto jeden z dôvodov, prečo si pri tvorbe slovenského dabingu k filmu *Deadpool & Wolverine* nemuseli vulgarizmy tak nivelizovať?**

²³ <https://partnerhelp.netflixstudios.com/hc/en-us/articles/115002812588-Slovak-Timed-Text-Style-Guide>

Matej: Nemá to s tým absolútne nič spoločné. Aj keby ten zákon nebol, tak to preložíme rovnako, vôbec sme to nebrali do úvahy. Čo sme však do úvahy brali bolo, že film sa propagoval od začiatku ako r-kový film²⁴, navyše prvý mládeži neprístupný film Marvelu od Disney, takže aj Disney chcelo dokázať, že u nich prejde naozaj všetko. Aj preto sme sa nebáli pritvrdiť.

13. Lucia, mala si pre preklade titulkov pokyn držať sa marvelovskej terminológie? („Avengeri“ vs. „Pomstitelia“, Happy ako meno atď.) Ak nie, ako si postupovala?

Lucia: Áno, pri práci na týchto filmoch mám prístup do databázy Disney, kde sú zadané preklady postáv/názvov/fráz z rôznych filmov. Takže sa držím týchto prekladov. A keď sa robia k filmu titulky aj dabing, vždy spolu komunikujeme, aby sme zladili preklad terminológie (v tomto filme to bol napr. rozčasovač), hoci práve pri názve Avengeri a Pomstitelia sa rozchádzame už dlhšie, ale neviem, ako k tomu došlo.

14. Mala si pri svojej práci nejaké [vizuálne/prekladové] obmedzenia? Vyplynuli z toho nejaké posuny?

Lucia: Vizuálne obmedzenia sú pri preklade filmov vždy, keďže obraz je rôzne limitovaný veľkosťou okienka, v ktorom sa prehráva, nižšou kvalitou, rôznymi grafickými prvkami, ktoré idú cez obraz a podobne. Občas z toho môžu vyplynúť mierne posuny, keď postavy hovoria o niečom, čo nie je jasne vidieť a treba si domýšľať. Myslím, že pri tomto filme nič také nenastalo. alebo si aspoň na nič nespomínam. Ale občas prídu filmy, kde je celý obraz čierny a vidieť iba ústa hovoriacej postavy v krúžku. To býva naozaj výzva. Z komunikácie s dabingovým štúdiom viem, že ku mne sa dostáva vždy neskoršia, „finálnejšia“ verzia, v ktorej už býva menej nejasností v replikách a podobne.

15. Matej, podobná otázka pre teba: Spôsobili ti prísne pracovné podmienky pri tvojej prekladateľskej práci problémy? Odhalil si spätne nejaké posuny, ktoré tieto obmedzenia spôsobili?

Matej: Posuny asi nie, ono sa to vychytalo ešte pred poslednými verziami videa, ale je pravda, že tá verzia, s ktorou som pracoval ja, bola značne problematická a uchádzal mi v nej kontext. Keď máte rád film, máte napozierané, tak si viete pomôcť aj citom pre film. Viete

²⁴ R-rated: z ang. restricted, teda iba 17+, resp. v sprievode rodiča.

napr. odhadnúť, že na niektorých miestach niečo nesedí alebo cítite, že v kontexte to bude dávať iný zmysel – vtedy sa jednoducho k replikám dá poznámka pre úpravcu, nech sa scéna overí ešte pri ďalších verziách videa, že tam jednoducho niečo nehrá a šípim zmeny alebo doplnenie kontextu (také komentáre som tam jednoznačne mal). Dôležité je si vyvinúť cit pre scenár, trojaktovú štruktúru, vedieť, čo s čím ako má súvisieť a potom vidíte, kde niečo nesedí alebo dokonca viete, že tu ešte asi bude nejaké ADR (dopĺňanie replík v postprodukcii), treba si na to dať pozor.

Jedným dychom dodávam, že kontrola je v procese dabingu viacstupňová a oproti titulkárom je to v tomto jednoduchší proces, nie ste na to sami, vždy je tam niekto, kto vidí niečo, čo vy nie. Je tam pár replík, ktoré by som dnes dal inak (napr. namiesto prekladu „*Rest in pieces*“, ktorý sme dali „*Neodpočívaj v pokoji*“, by som už dnes dal „*Nech ti je zem ťažká*“, aj vďaka tomu, že som neskôr videl, ako scéna s riadnym videom vyzerá), ale nejde o nič zásadné.

16. Lukáš, vo svojom výskume si dokázal, že pri preklade vulgarizmov v titulkoch je najčastejším prekladateľským riešením práve výpustka. Prečo je to tak?

Lukáš: Existujú dva hlavné dôvody. Tým prvým je titulkársky časopriestor. Titulár je pri preklade limitovaný počtom znakov a tiež dĺžkou trvania toho-ktorého titulku, čo značne sťažuje jeho možnosti a núti ho využívať kondenzačné stratégie. Vulgarizmy sú potom jeden z tých výrazových prostriedkov, ktoré sa často okrem zjemňovania úplne vypúšťajú, a to najmä z technických dôvodov. Ono je to vlastne aj celkom logické. Ak mám k dispozícii obmedzený počet znakov, radšej uprednostním dôležitejšiu významovú jednotku a nebudem riskovať, že kvôli slovu ako skurvený (8 znakov) spôsobí, že titulok na obraze len preblikne a divák ho nestihne prečítať. Túto stratu vo výrazovej rovine však potom môžeme vykompenzovať na inom mieste. Jedným dychom však treba dodať, že nie všetky výpustky sú zdôvodniteľné technickými obmedzeniami titulkov. Z mojich zistení, ale aj zo zahraničných výskumov vyplýva, že zhruba 32 – 45 % výpustiek možno zdôvodniť technickými obmedzeniami.

V recepcii audiovizuálneho diela potom zohráva rozhodujúcu úlohu aj (auto)cenzúra. V niektorých konzervatívnejších krajinách sú vulgarizmy a iné tabuizované výrazy naozaj tabu, takže v preklade sa často nahrádzajú menej expresívnymi ekvivalentmi, prípadne sa úplne vypúšťajú. Ide v zásade o akúsi normu, ktorá zhora tlačí na preklad. Ukazuje sa však, že vulgarizmy sa často do titulkov nedostanú preto, lebo prechádzajú cez hodnotovo-

morálny filter prekladateľa. Tým sa vlastne vraciame k tomu, čo si spomenul v prvej otázke, a teda že preklad vulgarizmov je značne podmienený skúsenostným komplexom prekladateľa, jeho hodnotovým nastavením, ale aj idiolektovými preferenciami. Mnohí prekladatelia majú k používaniu vulgarizmov výhrady – osobné, ideologické, náboženské. Všetky výhrady sa potom premietajú aj do prekladu a manifestujú sa ako tendencia vulgarizmy vypúšťať alebo plošne a markantne zjemňovať. A neprejavuje sa to len tak, že do prekladu sa nedostanú tabu výrazy, ale ani len výrazy odvodené od slova kurva, čo sa vlastne potvrdilo aj v mojich výskumoch.

S takýmto nápadným prekresľovaním štylistického terénu diela nemožno súhlasiť. Vulgarizmy sú výrazové prostriedky, ktoré dotvárajú štýl diela a majú účinkotvornú hodnotu. Necharakterizujú len postavu, jej idiolekt a identitu, ale aj prostredie, atmosféru. Zároveň sa využívajú ako prostriedky humoru, verbálnej agresie, hnevu, ale aj radosti, údivu či rečového kontrastu. Sú to prostriedky, ktoré reflektujú živú reč. Preto ak v preklade dôjde k ich nápadnému zjemňovaniu či vypúšťaniu, výsledkom nebude len výrazový posun, ale aj posun v makroštruktúre diela, ktorým sa mení identita danej postavy. Vo výsledku tak vo vedomí diváka vznikne odlišný obraz o postave, ktorá sa v origináli vyjadruje hrubo, slangovo a hovorovo, no v preklade viac inklinuje k menej expresívnemu, ba dokonca slušnému vyjadrovaniu a obmedzí sa na výrazy ako dofrasa či sakra. Dalo by sa povedať, že divák už sleduje úplne iný film, čo v podstate docentka Perez načrtla už vo svojej piatkovej prednáške o inkluzívnych titulkoch – ak sa v titulkoch pre nepočujúceho diváka objavuje cenzúra výrazov, ktoré slovníky označujú ako spoločensky neprípustné a neslušné, tak cieľový nepočujúci divák vlastne pozerá úplne iný film ako ten, kto má k dispozícii originál a počuje všetky významové, výrazové a emocionálno-pragmatické odtienky, ktoré dotvárajú divácky zážitok. Lebo cieľom akéhokoľvek literárneho či audiovizuálneho diela je vyvolať u cieľového recipienta nejaký zážitok, na ktorom sa spolupodieľajú aj vulgarizmy ako organická súčasť živého jazyka.

V neposlednom rade by som chcel dodať, že o preklade titulkov by som neuvažoval tak, že ide len o popis toho, čo sa deje na obrazovke a čo odznie v pôvodných dialógoch. Titulky sú rozhraním medzi audiovizuálnym dielom a divákom, ktoré by malo sprostredkovať nielen slová, ale v rámci možností aj emócie či rečovú charakteristiku postáv. Pre tých, ktorí nerozumejú východiskovému jazyku, predstavujú titulky veľmi dôležitú súčasť celkového zážitku z filmu alebo seriálu, a to aj napriek ich priestorovým a časovým obmedzeniam. Celé je to potom najmä o hľadaní kompromisu a balansovaní medzi

významovo-výrazovými vlastnosťami originálu, zdravou mierou použitia vulgarizmov a snahe vyhovieť technickým požiadavkám titulkov.

17. Matej, zamýšľal si sa nad tým, ako prekladateľa pri preklade vulgarizmov ovplyvňuje vlastný skúsenostný komplex, konkrétne aj v tvojom prípade?

Matej: Nejak explicitne som sa nad tým nezamýšľal. Bavili sme sa o nich so Strapom, dohodli sme sa, že môžeme ísť naplno a ja som to rešpektoval. Aj keď ich sám nejak výrazne v osobnom živote nepoužívam, rozumiem ich funkciu a chápem, načo tam sú.

18. Lucia, rovnaká otázka. Ovplyvňuje ťa pri preklade vulgarizmov tvoj vlastný skúsenostný komplex?

Lucia: Samozrejme, že ovplyvňuje. Kedysi som sa potešila každému vulgarizmu v diele či v preklade, dnes mi už trochu prekážajú, lebo sú všade, a to určite ovplyvní aj moju prácu. Mám pocit, že v angličtine sa f-word už používa ako vata a prekladateľ musí vedieť odhadnúť, nakoľko vulgárne ho má preložiť, alebo či ho dokonca úplne vynechať. V slovenskom dabingu jedného seriálu sa *Fuck you* plošne prekladalo ako *Pojeb sa*, hoci to veľakrát vôbec nedávalo zmysel a hodilo by sa iné expresívne vyjadrenie prispôbené danej situácii a teda oveľa prirodzenejšie v cieľovom jazyku, napríklad *Vypadni*, *Drž hubu*, *Ser na to*, *Daj mi pokoj* a podobne. Rovnako sa nerozlišovalo medzi spoločenským či príbuzenským vzťahom postáv v danej scéne a celkovo takýto vulgárny jazyk pôsobil úplne neprirodzene a kazil zážitok zo seriálu. Čím, samozrejme, nechcem povedať, že vulgarizmy by v ňom nemali svoje oprávnené miesto.

19. Lukáš, používa podľa teba dabing filmu *Deadpool & Wolverine* vulgarizmy efektívne? Využíva iba vulgarizmy alebo aj iné expresívne slová? A je lepší ako titulky?

Lukáš: Lepší na základe čoho? Lepší podľa koho? Ak by sme chceli túto otázku zodpovedať naozaj fundovane a rigorózne, museli by sme si najprv zadať kritériá, ktoré by ten lepší preklad mal spĺňať. Mohli by sme, samozrejme, viesť siahodlhé debaty o tom, nakoľko je jedna alebo druhá forma prekladu adekvátnejšia z hľadiska významovej a výrazovej ekvivalencie, ako sa Matejovi Lašovi a Lucii Halovej podarilo preložiť vtipy, slovné hry, ako si poradili s popkultúrnymi referenciami, či inklinovali viac k voľnosti alebo vernosti, či použili vulgarizmy funkčne, ktorý preklad viac pobavil diváka a podobne. Mohli by sme tiež zrealizovať recepcnú štúdiu, v rámci ktorej by diváci vyjadrili svoje preferencie

a postoje k titulkom a dabingu. Na konci dňa by sme pomocou kvalitatívno-quantitatívnej analýzy na základe vopred zadefinovaných kritérií a dotazníkového prieskumu dopracovali k odpovedi, ktorá by nebola založená na domnienkach. Mojm primárnym cieľom však nie je hodnotiť, či sú vulgarizmy preložené správne alebo nie, či to režisér s prekladateľom náhodou neprepískli, alebo či sa prekladu titulkov nemal radšej ujať niekto, kto nebude filtrovať hrubé nadávky cez svoj hodnotový rámec. Názor by si mal v prvom rade urobiť cieľový recipient, pre ktorého je preklad určený. Ja sa však určite viac stotožňujem s dabingovým prekladom, ktorý je funkčný a mimoriadne vtipný. Dokonca si myslím, že slovenský dabing originál v mnohom prekonal. Diváci v kine sa smiali, na dabing som počul mnoho pochvalných ohlasov a čítal som desiatky diváckych recenzií po kadejakých fórach, ktoré tento počin chválili do nebies. Tým som dúfam zodpovedal aj to, či boli vulgarizmy použité efektívne, resp. funkčne. Samozrejme, tak v dabingu, ako aj v preklade sa objavuje široká paleta expresívnych vulgarizmov. Rozhodne to nie je tak, že každé *fuck* a *fucking* by bolo preložené hrubou nadávkou. To by už pravdepodobne odradilo aj tých najzarytejších zástancov toho, aby v dabingu nebola žiadna cenzúra.

20. Matej, mal si nejakú spätnú väzbu k tomu, aký postoj zaujal slovenský divák po pozretí filmu *Deadpool & Wolverine* v slovenskom dabingu?

Matej: Vo všeobecnosti som mal pocit, že diváci boli milo prekvapení. Sledoval som len nejaké reakcie na čsfď a na dabingfore, kde sa väčšina zhodla, že dabing je vtipný a nebojí sa byť vulgárny, čo vnímali pozitívne. Niektorí sa sťažovali na výber hlasov, resp. ich nedodržanie z prvých dvoch filmov, ale do toho prekladateľ nijakým spôsobom nezasahuje. Divácky bol film na Slovensku úspešný, išlo o deviaty najnavštevovanejší film za rok 2024, navštívilo ho vyše 160 000 divákov. Samozrejme, neviem povedať, ktorí z nich boli na dabingu a ktorí na titulkoch.

Divácke otázky:

1. Lucia, existujú štylistické príručky streamovacích platforiem, ktoré by predpisovali spôsob používania vulgarizmov v preklade?

Lucia: Príručky existujú nielen pre streamovacie platformy, ale neviem, či sa v nich píše priamo o vulgarizmoch, ale určite sa v nich píše, že preklad treba prispôbiť cieľovej skupine a vekovému obmedzeniu. Toto upozornenie mi príde s každým zadaním filmu aj s údajom o vekovom obmedzení, ak ho film má.

2. Lukáš, čo ťa priviedlo k translatologickému výskumu vulgarizmov?

Lukáš: Začiatkom roka 2023 sa ku mne dostal zostrih scén so slovenským dabingom k seriálu *The Last of Us*. Samozrejme, v danom zostrihu zazneli úplne všetky šŕavnaté výrazy, ktoré mohli pohoršiť niektorých divákov. Rozhodol som sa teda pozrieť si tento seriál v slovenskom dabingu a akousi náhodou som mal zapnuté aj slovenské titulky. Už v prvej epizóde som si všimol dosť zásadné rozdiely. V titulkoch bolo *debil*, v dabingu *idiot prijebaný*. V titulkoch si divák prečíta *moji chlapi ťa zbili*, v dabingu počuje ale *tí chlapi ťa dojebali*. A takýchto príkladov boli naozaj desiatky:²⁵ *tak fajn, doriti – dobre, jebať; ... a ako vidíte, odpoveď strč sa nechápal – ...a on vetu chod' do piče nepochopil; nepokašli to – skús to nedojebať; paráda – popiči!; no doriti – čo ti jebe?* V skratke: kým v slovenskom dabingu divák počuje všetky možné nadávky od výmyslu sveta (a rozhodne ich nie je málo), tak v titulkoch si divák prečíta maximálne tak odvodeniny od slova kurva, srať a riť. Nič viac. Okamžite som teda spozornel a rozhodol som sa v rámci možností komplexne a objektívne zmapovať nielen rozdiely medzi dvoma prekladmi, ale aj to, čo mohlo mať za následok takéto drastické výkyvy v expresivite. No a potom sa mi to celé vymklo spod kontroly. Z prvého korpusu, v ktorom bol jeden seriál a 200 analyzovaných segmentov, je teraz rozsiahly korpus, v ktorom mám 67 audiovizuálnych diel a bezmála 7000 analyzovaných segmentov. A to som vlastne stále iba na začiatku.

Čím viac som sa tejto téme venoval, tým viac ma fascinovala. Prekvapilo ma napríklad aj to, že v slovenskom akademickom priestore sa tejto problematike vzhľadom na očividnú rezervovanosť jazykovedcov a translatológov venovalo strašne málo pozornosti a donedávna sme mohli štúdie venované skúmaniu vulgarizmov a tabuizovanej lexiky rátať v jednotkách.

Tiež sa žiada podčiarknuť to, že spôsob, akým diváci konzumujú audiovizuálny obsah, sa od príchodu SP na slovenský trh radikálne zmenil. Filmy či seriály s oficiálnym slovenským prekladom neboli nikdy dostupnejšie a translatologický výskum s touto novou situáciou nateraz nestíha držať krok. Máme tu stovky nových prekladov – dokonca aj ku kultovým titulom, ktoré na Slovensku preložené nikdy neboli – ale o ich kvalite a spôsobe prekladu jednotlivých prekladateľských problémov vrátane vulgarizmov nemáme skoro žiadne informácie.

²⁵ Príklady sú uvádzané v poradí: titulky – dabingový preklad.

Pre toho, koho zaujíma výskum na priesečníku deskriptívnej translatológie, kritiky prekladu, sociológie prekladu a sociolingvistiky, môže byť táto téma mimoriadne podnetná, pretože otvára hneď niekoľko výskumných línií. Výskum tejto roviny jazyka vnímam predovšetkým ako bránu k porozumeniu. Myslím si, že širšie uchopený výskum prekladu vulgarizmov môže odhaliť množstvo informácií nielen o prekladateľoch, skúsenostnom komplexe či idiolektových preferenciách, ale aj o cenzúre, autocenzúre, vývoji jazykových noriem či iných trendoch v spoločnosti a kultúre. Zároveň je podľa mňa veľmi dôležité mapovať recepčný horizont a zamerať sa na to, čo na vulgarizmy v prekladoch hovoria samotní čitatelia a diváci, ktorým sú preklady primárne určené. Často sa totiž prekladatelia a teoretici oháňajú tým, že v našom prostredí existuje akási tendencia vulgarizmy zjemňovať, že slovenský recipient je konzervatívny a vulgarizmy by ho nedajbože pohoršili. Je to ale naozaj tak?

Akú veľkú úlohu hrá pri recepcii a preklade vulgarizmov generačná priepasť medzi starými a mladými? Čo faktory ako hodnotová orientácia, výchova, prostredie, kde človek vyrastá, ktoré môžu mať zásadný vplyv na vnímanie a/alebo spochybňovanie hodnôt, ktoré akceptuje a podvedome prijíma veľká časť spoločnosti? Aké hodnoty sa vlastne spochybňujú? Kto vyznáva aké hodnoty? Ako vôbec používatelia jazyka naprieč rôznymi generáciami, z rôznych sociálnych vrstiev, s rôznym vzdelaním a hodnotovým systémom vnímajú používanie nadávok v kultúrnych artefaktoch, teda v literatúre a v multimediálnom obsahu? Ako často ich vôbec sami používajú v súkromnej neoficiálnej komunikácii? Aká je miera využívania vulgarizmov v prekladovej literatúre a lokalizovanom audiovizuálnom obsahu z diachrónneho a synchronného hľadiska? Aké stratégie prevládajú pri transfere vulgárnej lexiky? Má zosilňovanie či oslabovanie vulgárnosti markantný vplyv na makroštruktúru diela (charakterizácia postáv, jazykovú identitu, étos, atmosféru diela)? Kto a čo môže byť objektívnym arbitrom v otázkach obscénnosti a podľa akého metra by sa mala merať správnosť, prirodzenosť či vhodnosť jazyka?

Aj keď odpovede na nastolené otázky nie je ľahké hľadať, jedno je jasné: vlak je naštartovaný a je len otázkou času, kedy niekto zodvihne hodenú rukavicu a pokúsi sa ich fundovane a v rámci možností vyčerpávajúco zodpovedať metódami zakotvenými v kvantitatívno-kvalitatívnej metodológii.

BLOK ZDRUŽENÍ

V bloku prekladateľských a tlmočnických sme sa rozprávali so Slavom Sochorom z vydavateľstva Literárna bašta, Pavlom Švedom zo Slovenskej asociácie prekladateľov a tlmočníkov a Lindou Magáthovou z DoSlovu.²⁶

1. Čo bolo hlavným impulzom na založenie vášho združenia/iniciatívy?

Myšlienka zorganizovať festival literárneho prekladu TRANZ vznikla niekoľko rokov pred jeho prvým ročníkom. Na jednej strane bol konkrétny impulz od mojej kolegyne Paulíny Čuhovej, ktorá podobné podujatia navštevuje pravidelne v nemecky hovoriacich krajinách, a potom aj moje precitnutie, keď som pri práci vydavateľa v Literárnej bašte zistil, koľko aktívnych prekladateľov a prekladateľiek žije v Banskej Bystrici a vytvárajú tu – takpovediac – neviditeľnú komunitu. Už na začiatku sme celkom prirodzene oslovili aj Barbaru Sigmundovú z občianskeho združenia DoSlov. Zhodli sme sa, že Banská Bystrica môže byť dobrým miestom pre prekladateľské podujatie s nadregionálnym rozmerom.

2. Ako by ste opísali význam komunity prekladateľov/iek a tlmočníkov/čiek?

Literárni prekladatelia a prekladateľky sú mojimi najbližšími spolupracovníkmi a spolupracovníčkami. Do veľkej miery definujú a formujú tvár nášho edičného plánu, spolu hľadáme a vyberáme knihy, potom sa o nich veľa rozprávame a keď už uzrú svetlo sveta, som rád, že ich môžeme spoločne aj prezentovať a posúvať medzi slovenské čitateľstvo. Aj festival TRANZ osobne organizujem s rešpektom voči ich práci, na ktorú by som si trúfol len sotva, pretože si žiada veľmi špecifické sústredenie a schopnosť napojiť sa na umelecký text niekoho iného, takpovediac - byť v prekladateľskom tranze.

3. Festival TRANZ priniesol nový priestor pre umelecký preklad. Aké boli reakcie na prvý ročník?

Mnohé sa dá naplánovať a premyslieť, ale až v ostrej praxi si dokážeme rezonanciu týchto nápadov naozaj odskúšať. Festival si počas prvých dvoch ročníkov našiel predovšetkým

²⁶ Svoje odpovede zaslal iba Slavo Sochor, preto uvádzame len tie. – pozn. zost.

široké publikum medzi prekladateľkami a prekladateľmi, ktorí prirodzene dotvárajú jeho atmosféru. Široká verejnosť, teda laické publikum, môže mať miestami dojem, že ide tak trochu o zjazd prekladateľského zväzu, ale opak je pravdou. Preto veľmi chceme, aby na festival prichádzalo čoraz viac milovníkov a milovníčok prekladovej literatúry, pretože aj profesionálne publikum náš festival navštevuje kvôli osobnému zanieteniu pre knihy a literatúru.

4. Máte už nejaké zákulisné informácie o nasledujúcom ročníku? Na čo sa môžeme tešiť?

Na treťom ročníku festivalu v máji 2025 pripravujeme opäť bohatý program zložený z prekladateľských prezentácií, stretnutí so zahraničnými autorstvami, knižného trhu a tiež programu pre odbornú komunitu. Aj jedna z našich nových aktivít, na ktorú som najviac zvedavý, je určená skôr pre profesionálov a profesionálky. Ide o novú platformu pre prezentáciu nádejných prekladateľských projektov PREKLADISKO, do ktorej sa môžu zaregistrovať začínajúci aj zavedení prekladatelia a prekladateľky. Odborná porota vyberie v prvom kole zo všetkých prihlásených 5 – 7 projektov, ktoré budú naživo predstavené na festivale TRANZ pred renomovanými vydavateľstvami. Ako radi hovoríme, možno motyka vystrelí a niektoré z týchto nápadov sa podarí aj zrealizovať.

5. Nakoľko je Literárna bašta zameraná na prekladovú literatúru a podľa čoho si vyberáte knihy na preklad a prekladateľov/ky? Ako sa k vám môže dostať šikovné študentstvo?

Napriek tomu, že vydávame aj pôvodnú slovenskú tvorbu, dovoľm si tvrdiť, že ťažiskom nášho edičného plánu spočíva najmä v prekladoch súčasnej svetovej beletrie. Radi v umeleckom písaní objavujeme nové impulzy, ktoré dokážu čitateľstvo zodvihnúť zo stoličky, aj preto má naša značka podtitul *vydavateľstvo živej literatúry*. Napriek tomu, že spolupracujeme s mnohými zavedenými tvorcami a tvorkyňami, vždy sme otvorení dobrým námetom a ponukám, nech prídu od hocikoho. Neraz sme dali šancu nielen debutovým románom, ale aj debutujúcim prekladateľom a prekladateľkám. Rozhodujúca a dôležitá je kniha alebo dobrý nápad, a to zdôrazňujeme aj v rámci spomínaného projektu PREKLADISKO, pretože dobrých prekladateľov a prekladateľiek bude vždy viac.

6. Ako vnímate význam literárneho prekladu pre slovenskú kultúru a literárnu scénu? Môže súčasný stav kultúry ohroziť túto oblasť a nás ako profesionálov/ky?

Súčasný stav, ktorý do veľkej miery zapríčiňuje aktuálne vedenie Ministerstva kultúry, môžeme pokojne nazvať kultúrnou destabilizáciou alebo ničením. Dnes sa dotýka už všetkých segmentov umeleckej tvorby. Prekladatelia a prekladateľky boli a vždy budú mostami medzi jednotlivými kultúrami a vedú ruka v ruke s inými profesiami dôležitú misiu.

7. V súčasnosti čelí kultúra mnohým útokom a zmenám, ako napríklad ohrozenie Fondu na podporu umenia či odvolanie riaditeľa Slovenského literárneho centra. Aké zmeny to prinesie vašim činnostiam a čo s tým môžeme robiť? Vie proti tomu bojovať aj študentstvo?

Je zrejme zbytočné hovoriť o konkrétnych dopadoch na nás, pretože situácia sa týka všetkých druhov umenia veľmi rovnako. Či už je to ohrozenie financovania edičných projektov a podujatí, ničenie dobrej medzinárodnej povesti a tak ďalej. Aktuálne musí kultúrna i akademická obec jednoznačne prejaviť spoločný odmietavý postoj a protest voči konaniu Ministerstva kultúry. Ak sa to dnes náhodou ešte niekoho netýka, zajtra sa to môže veľmi ľahko zmeniť. Aj z pozície študentstva sa dá ľahko vyjadriť podpora formou účasti na protestných zhromaždeniach alebo podpisom petícií.

8. Ako vnímate postavenie prekladateľov/iek a tlmočníkov/čok na Slovensku v porovnaní s inými krajinami?

Zo svojej pozície sa touto otázkou v poslednej dobe dosť zaoberám, čo je pochopiteľné, keďže spoluorganizujem festival literárneho prekladu a tiež prekladovú literatúru vydávame. V skratke, postavenie slovenských umeleckých prekladateľov/iek sa pomaly mení k lepšiemu, ale slovo pomaly je zásadné, hoci aj v okolitých krajinách bojujú s podobnými problémami. Osobne vnímam veľkú previazanosť a závilosť našich profesií. Napokon, ak na Slovensku dlhé roky nerástli ceny kníh, ako by mohli hocikomu narásť autorské honoráre? Nie je to však iba boj o finančné ohodnotenie. Od minulého roka v rámci festivalových aktivít TRANZu aj témou podmienok férovej spolupráce pri vydávaní prekladov umeleckej literatúry. Možno už čoskoro z našej diskusie vzíde aj návrh kódexu, ktorý zdefiniuje, čo je v poriadku, a čo je za hranicou udržateľnosti i profesnej etiky – ako na strane prekladateľskej, tak na vydavateľskej.

9. Prečo by sa podľa vás mali budúci prekladatelia/ky a tlmočníci/čky aktivizovať už počas štúdia?

Tu je na mieste aj protiotázka, či a ako študenti a študentky týchto odborov vnímajú postavenie svojej budúcej profesie a kde sa v ňom vidia. Ak sa naozaj chcú spolupodieľať na formovaní profesnej komunity, a hovorím teraz predovšetkým za oblasť umeleckej literatúry, existuje veľa príležitostí, kde sa môžu realizovať. Ak sa však niekto pýta prečo by tak mal robiť, pochybujem, že by sa vôbec dostal k tejto poslednej otázke tohto rozhovoru.

BLOK ROZHOVOROV

V bloku rozhovorov sme sa rozprávali s Martinom Djovčošom z Katedry anglistiky a amerikanistiky FF UMB, Janou Šuverovou, ktorá prekladá v Európskom parlamente a publicistom Samuelom Marcom.

MARTIN DJOVČOŠ

1. Čo je nové v USA?

Neviem, ako na toto odpovedať. Nové je to, čo nie je staré (-:). A to, čo chápeme ako staré, sa líši v závislosti od toho, čo o Amerike vieme a ako hlboko ju študujeme. Často máme predstavu o Amerike tvorenú cez filmy a predstavy o New Yorku, Los Angeles, Silicon Valley, Chicagu, Harvarde, MIT a podobne. Mimochodom, mnohé stereotypy platia (prišerne veľké kávy, pizza do ruky, študentské bratstvá a sesterstvá a podobne), ale mnohé nie. Stačí vykuknúť za múry bubliny (v mojom prípade univerzita v Ann Arbor) a dostaneme úplne iný obraz. Ja som si donedávna myslel, že my na Slovensku sme polarizovaní (čo aj sme), ale v porovnaní s Amerikou, teda časťou, ktorú som ja navštívil a skúmal (od Clevelandu po Chicago), pôsobíme ako najlepší kamoši, čo sa sem tam pobijú a vynadajú si. Zrejme najnovšie je, že voľby vyhral Trump. Zase. A nebolo to až také prekvapenie a také tesné. Bohužiaľ. Mal som to šťastie, že som tam bol počas volieb a zažil som tú atmosféru, teda v prípade môjho univerzitného mesta skôr napätie. Ale o Trumpovi sa mi už nechce hovoriť. Matej Laš napísal do novín komentár (v čase odpovedania na tieto otázky ešte nevyšiel), ktorý dokonale vystihuje túto osobu. Citujem: „Trump je hypoobjekt. Niečo s takými prízemnými a nízkymi dôvodmi na konanie, že tomu odmietame veriť a máme potrebu jeho konaniu dodávať nejakú logiku a hľadať zmysel, prípadne premietat' si doň vlastné videnie sveta. Ideológiu nemá absolútne nijakú, čo je ľahšie ako nejakú mať, keďže zrazu nepotrebuje udržiavať myslenie a konanie v nejakých rámcoch.“ Jeho sa mi teda riešiť nechce. Dôvody, ktoré však viedli k jeho opätovnému zvoleniu, však za pozornosť stoja, lebo nám hovoria veľa aj o Európe. To je však zrejme na inú a oveľa dlhšiu debatu.

2. Aké sú rozdiely medzi študentským životom na Slovensku a v USA?

Mám pocit, že tie sú zásadné. Študenti oveľa viac žijú s univerzitou, sú na ňu hrdí a sú jej integrálnou súčasťou. V meste, kde som žil ja, je najväčší futbalový (americký futbal) štadión v Spojených štátoch. A keď hrá univerzitný tím, svet sa zastaví. Volá sa to Game Day. Všetci riešia len zápas, všade sa pije, tancuje, raduje a všetci sledujú zápas. Ja tento šport veľmi nemám rád, nebaví ma (zrejme preto, že neovládam pravidlá), ale začal som to sledovať, lebo šlo o vynikajúcu tému na „small talky“ pri pokladni v potravinách. Dokonca som si kúpil aj mikinu a šiltovku s veľkým ikonickým žltým *M*, aby som lepšie zapadol. U nás by mi ani vo sne nenapadlo kúpiť si mikinu s logom UMB, UK či UKF. A je mi to ľúto. Študenti a študentky sa združujú v bratstvách a sesterstvách a žijú oveľa komunitnejšie ako naši študenti. Tam sa získava sociálny kapitál. Z väčšiny absolventov totiž budú významní a úspešní ľudia a určite budú spolupracovať. K ich univerzitným spolkom mám výhrady, samozrejme, ale má to niečo do seba. Badateľný je hlavne rozdiel medzi bakalárskym a magisterským štúdiom. Bakalárske je často a pre mnohých hlavne o večierkoch a zábave, pričom magisterské je už vážna vec. A je to mimoriadne drahé. Študenti teda za svoje peniaze čakajú kvalitnú prípravu, učitelia sa im maximálne venujú. Pýtate sa ale na študentský život, však? Nuž, ja som si myslel, že naši študenti sa vedia baviť a poriadne to roztočiť, ale keď som videl tie párty v bratstvách a sesterstvách, tak som zmenil názor. Býval som totiž v strede kampusu a všade okolo boli študentské domy a internáty. Od štvrtka do nedele sa nedalo spať. V jednom kuse hudba, krik a zábava. Nechápem, kde na to berú energiu. Že nonstop. Neskôr som už chodil na víkendy mimo mesta, do prírody na chaty, výlety a tak, lebo sa to nedalo vydržať.

3. Aký je prístup k praxi a teórii v USA? Ako je to v porovnaní so slovenským školstvom?

Nemám pocit, že sa to tam nejako zásadne rozlišuje. Všetko tvorí jeden celok. Napríklad v prírodovedeckom múzeu, kde majú krásnu expozíciu pravekých tvorov vrátane dinosaurov, pracujú študenti a sprevádzajú hostí. Priamo v múzeu je presklené laboratórium, kde si návštevníci môžu pozrieť, ako učitelia so študentmi pracujú na fosíliách, projektoch a tak. A to nie je Deň otvorených dverí. Je to prosto normálna učebňa, laboratórium, kde majú hodiny. Študenti humanitných odborov zase stále organizujú protesty, debaty a podobne, teda robia to, o čom sa učia. Neviem to presne popísať, ale mám pocit, že je to oveľa prepojenejšie. Univerzita je súčasťou študentov a oni súčasťou nej. Zažil som krásne

diskusie, napríklad s primátorom Varšavy a kandidátom na poľského prezidenta Rafalom Trzaskowskim, kde mu študenti poriadne nakladali v otázkach migrácie. Neuveriteľné. To sebavedomie a zodpovednosť niektorých študentov je neuveriteľná. A nikto ich nezhadzoval. Aj rečník sa poriadne pri odpovediach zapotil. Jasné, ono to pôsobí priam utopisticky, ale sú tam jasné nepísané pravidlá, čo sa patrí a čo nie. Všetci hrajú podľa pravidiel. To je tiež na dlho (-: Ale napríklad, bol som na diskusii s novinármi z New York Times o voľbách a hneď na začiatku dekan fakulty žurnalistiky povedala, koľko ich študentov chodí voliť a podobne. Tam sa tomu nikto, veľmi správne, nevyhýba. Sú hrdí na aktivitu a politickú angažovanosť študentov. To sa mi mimoriadne páči a to by som chcel aj ja oveľa intenzívnejšie presadzovať.

4. Odniesli ste si niečo z USA, čo budete využívať aj na vlastných hodinách?

Áno. To prepojenie a súžitie. Vždy som to videl takto a usiloval som sa to robiť aj v praxi, ale teraz som ešte viac motivovaný. Študenti sú naši kolegovia a učíme sa spoločne. Študenti potrebujú slobodne myslieť, slobodne sa mýliť a učiť.

5. Aké to bolo počas volieb? Ovplyvnili nejako bežný deň vás a vašich kolegov?

Bolo to strašné. Napätie sa dalo krájať. Všade v meste študenti kampaňovali, zbierali podpisy. Ale každý tak trochu tušil, ako to dopadne. Sledoval som volebnú noc do 02.40 ráno, keď vyhlásili výsledky Pensylvánie. Potom už bolo jasné, kto vyhral. Na druhý deň sme sa s rodinou zbalili a išli do lesa na chatu k Veľkým jazerám. Na naše mesto padla temnota a ja som potreboval ísť preč a s nikým sa nerozprávať. Synovi som kúpil udicu a chytali sme ryby (bez väčšieho úspechu). Po návrate, tuším v pondelok, som šiel s kolegami z Weiserovho centra na obed. Hovorili, že sa ešte viac utiahnu do svojej bubliny a tú si budú kultivovať. Veľmi podobne sme sa mnohí cítili u nás po prezidentských voľbách. Takže aj voľby a pocity v USA boli v našej bubline (liberálno-demokratickej) veľmi podobné ako na Slovensku. S tým rozdielom, že naši predstavitelia nám akurát tak robia vo svete hanbu, ale Trump môže prekopať celý povojnový svetový poriadok. A to je celkom *scary*.

6. Vedeli by ste si predstaviť žiť v USA? Ako veľmi Vám chýbalo Slovensko?

Áno, ale načo? Vedel by som žiť a pracovať na univerzite, ale neviem, či by sme ako rodina boli šťastní. To som si uvedomil až tam. Do Ameriky som odchádzal polovynorený a deprimovaný zo Slovenska, no tam som sa ho paradoxne naučil mať rád a vážiť si to, čo

tu máme. Zistil som, že zbožňujem Európu a tie naše vzdialenosti. Sadnem do lietadla a o dve hodiny som na káve v Ríme. Sadnem na vlak a ak príde, tak som o pár hodín v Prahe. Tam som sa dokonca naučil vážiť si aj našu verejnú dopravu! Mešká, niekedy nejde, ale aspoň existuje. V Amerike ste bez auta stratení. Ja som mal šťastie, že mi kamarátka dala auto na dobu neurčitú, takže som si vedel hocikedy zbehnúť do potravín, ktoré boli vždy na okraji mesta. Zároveň som zistil, že ešte aj v univerzitných centrách určených pre výskum a štúdium strednej Európy sme všetkým ukradnutí. Riešia Česko, Poľsko, Maďarsko, Rakúsko, Ukrajinu, ale Slovensko vôbec. Nejde o to, že o nás nevedia, ale sme im úplne ukradnutí. Keby sme zajtra prestali existovať, tak si to nikto ani nevšimne. A to dáva človeku obrovskú slobodu! Ako budeme žiť v našej krajine je teda len na nás. A vieme to aktívne meniť. Ja nechcem žiť v totalitnej krajine. Som liberálny demokrat, ktorý si váži slobodu a práva jednotlivca, ktorý tvorí celok. Preto chodím pravidelne na protesty. Nikto to tu za nás neodmaká.

7. Ako je to s diverziou v USA? Bije to do očí ako si ľudia na Slovensku myslia?

Vôbec nie. Aspoň tam, kde som býval ja. Diverzita je podstatou Ameriky. To nikto nerieši. Riešia sa skôr triedne rozdiely a napätie medzi nimi. Hoci, mám pocit, že rasizmus je stále latentne prítomný.

JANA ŠUVEROVÁ

1. **Jani, vysvetli nám, čo znamená, že si odborníčka na interkultúrnosť na oddelení *Môj dom európskej histórie* na riaditeľstve pre jazyk občanov v Európskom parlamente.**

Oddelenie My House of European History (Môj Dom európskej histórie) je jedným z piatich oddelení na riaditeľstve pre jazyk občanov. Hlavným projektom môjho oddelenia je spravovanie platformy, ktorá zhromažďuje osobné príbehy ľudí z celého sveta. Mojou úlohou, rovnako ako úlohou ďalších 23 odborníkov na jazyky a interkultúrnosť a 6 korektorov – jazykových editorov je však predovšetkým pomáhať Európskemu parlamentu komunikovať s verejnosťou v jej rodnom jazyku. Zároveň sa snažíme zabezpečiť, aby bola táto komunikácia jasná, zrozumiteľná a rešpektovala kultúrny kontext jednotlivých krajín.

2. **Ako si sa dostala k práci prekladateľky v európskej inštitúcii? Bola to tvoja dlhodobá ambícia?**

Krátko po skončení vysokej školy som sa prihlásila na konkurz EPSO pre prekladateľov. A to napriek tomu, že vždy ma oveľa viac bavilo tlmočenie. Bola som však zvedavá a videla som v tom príležitosť. No a napokon som konkurz spravila – moja jazyková kombinácia nemčina – maďarčina mi priniesla šťastie.

3. **Aký bol tvoj kariérny vývoj a aké kroky ťa priviedli až k práci v Európskom parlamente?**

Po vysokej škole som si otvorila živnosť. Prekladala som, tlmočila, učila nemčinu na jazykovej škole. Potom som pol roka pracovala v prekladateľskej agentúre v mojej obľúbenej Budapešti. Až kým neprišiel Luxemburg a Európsky parlament. Vo februári 2007 som začala pracovať na slovenskom prekladateľskom oddelení v rámci generálneho riaditeľstva pre preklad. Odtiaľ som v januári 2020 prešla na novovytvorené riaditeľstvo pre jazyk občanov, kde pracujem aj teraz.

4. **Práca prekladateľa/ky v európskych inštitúciách sa určite líši od klasického prekladu kníh, či komerčných textov. Preto by ma zaujímalo niečo viac o tvojej každodennej pracovnej náplni: Ako vyzerá tvoj bežný pracovný deň? Pracuješ**

výhradne na prekladoch, alebo je súčasťou tvojej práce aj konzultovanie a koordinácia s inými oddeleniami?

Môj bežný pracovný deň sa opisuje ťažko, pretože ani jeden nie je rovnaký. Vždy je zmesou rôznych úloh a aktivít. Môže sa začať online kurzom taliančiny, pokračovať mítingom so styčnou kanceláriou EP v Bratislave, prekladom krátkych správ a ich následným nahratím, otitulkovaním krátkeho videa či revíziou príbehu zo spomínanej platformy *My House of European History*. Medzitým komunikujem s kolegami, ale aj s inými oddeleniami, prípadne vybavujem školenie s nejakým odborníkom zo Slovenska, alebo sa pripravujem na workshop (napríklad online workshop pri príležitosti Dňa mnohojazyčnosti, ktorý je určený verejnosti). Nemávam monotónne či nudné dni, ale to sčasti aj preto, že si vždy sama niečo „proaktívne“ vymyslím.

5. Aké typy textov najčastejšie prekladáš?

Vždy ide o texty určené širokej verejnosti, ktorých hlavnou črtou by mal byť zrozumiteľný jazyk. Môžu to byť napríklad preklady textov na webové stránky Parlamentu určené pre mladých ľudí či preklad audiotextov (napríklad podcasty, v ktorých sa snažíme hovoriť o európskej legislatíve zrozumiteľne, ale aj podcasty vyrobené na základe príbehov skutočných ľudí). Pred európskymi voľbami v roku 2024 sme napríklad prekladali aj veľa volebných sloganov. Pravidelným produktom sú tiež titulky. Najzaujímavejšie (a zároveň najnáročnejšie) je pre mňa titulkovanie filmov nominovaných na LUX Audience Award – Európsku filmovú cenu publika, ktorú udeľuje Európsky parlament.

6. A napokon, keďže mnoho študentov prekladateľstva by možno raz chcelo pracovať v podobnej oblasti, zaujímalo by ma: Aké zručnosti považuješ za najdôležitejšie pre prekladateľov v inštitúciách EÚ (alebo na tvojej pozícii)? Na čo by sa mali študenti/ky zamerať už počas štúdia?

Práca prekladateľov (nielen v inštitúciách Európskej únie) sa neustále a veľmi rýchlo vyvíja. Preto je podľa mňa dôležité sledovať tento vývoj a snažiť sa mu porozumieť. Nebát sa nových trendov, ale snažiť sa do nich preniknúť a ovládnuť ich. Zároveň je skutočne veľmi, veľmi dôležité cíbiť si slovenčinu a snažiť sa ovládať ju čo najdokonalejšie (tá snaha je podľa mňa celoživotná, ale čím skôr študenti začnú, tým viac stihnú. Popri angličtine je dobré skúsiť aspoň trochu spoznať aj francúzštinu, pretože v inštitúciách určite znamená výhodu. A ešte jedna vec mi napadla, ktorá by mne bola pomohla – „strojopis“!

7. Aká radu chceš odovzdať študentstvu prekladu a tlmočenia na záver?

Buďte zvedaví! Zistite, čo je vášmu srdcu najbližšie a nebojte sa do toho vložiť. Lebo práve vášeň, energia, zapálenie pre to, čo robíte, vás môže odlíšiť od ostatných. A nikdy sa nevzdávajte! (Mala to byť len jedna rada, ale vidím, že toto je skôr jeden celý balíček.

- 1. Samo, ďakujeme, že si prijal pozvanie, veľmi sa z toho tešíme. My sme s tebou už nahrávali jeden diel podcastu Sa zobud'! Vtedy si nám spravil úvod ty, čo by si povedal na úvod v tejto diskusii?**

Predpokladám, že sa budeme rozprávať o dvoch veciach, o mojej publikačnej a prekladateľskej činnosti. Tieto dve veci sú odlišné, ale majú aj niečo spoločné. Spoločné majú to, že pri oboch z nich človek narába so slovami, písmenami, vetami, myšlienkami. A to je užitočné. Myslím si, že je užitočné zamýšľať sa, vedieť svoje myšlienky formulovať, vedieť ich zrozumiteľne podať iným ľuďom, alebo ich dokonca inšpirovať.

- 2. Podarilo sa ti preložiť dve knihy, ktoré sa stali knihami roka 2023 a jednu knihu roka 2022 (podľa Martinusu). Zdá sa teda, že tvoje diela, ktoré prekladáš ľudia čítajú. Jedna z nich bola o vojne, ktorú rozpútal Vladimír Putin na Ukrajine, druhá o Severnej Kórei. To je celkom fajn obraz toho, že preklady prinášajú mnoho dôležitých textov do kultúry. Prečo si prijal ponuku prekladať práve tieto knihy?**

Som rád, že si na preklad môžem vyberať knihy, ktoré ma zaujímajú. Zároveň musím povedať, že aj kniha o Ukrajine, aj kniha o Severnej Kórei bola mimoriadne náročné. Nešlo ani tak o text a jeho preklad, ale o obsah. Obe sú totiž vlastne kronikami obrovského ľudského utrpenia, a keď ich človek prekladá, tak je mu niekedy jednoducho ťažko z toho, čo sa v nich dočíta. Napriek tomu, tak ako je to aj pri samotných autoroch a pri autorkách, tak aj ľudia, ktorí prekladajú knihy, majú istú povinnosť sprostredkovať to poznanie čitateľov. Niekedy ostáva len zaťat' zuby a pustiť sa do toho, ale preložiť šesťsto strán o ľudských tragédiách fakt nie je jednoduché.

- 3. Kedy si sa začal zaujímať o spoločenské problémy? Bolo to už počas štúdia? Prečo to robíš?**

O dianie v spoločnosti som sa začal zaujímať už na strednej škole. Vnímal som to vtedy tak, že človek ani nemal veľmi na výber, lebo na Slovensku práve prebiehal boj proti Vladimírovi Mečiarovi, teda vlastne boj o to, či Slovensko bude súčasťou civilizovaného sveta a Európy. Takže som doma každý deň čítal SME a to, že doň dnes píšem, má pre mňa veľkú hodnotu.

Okrem toho existuje aj také príslovie, že ak sa nezaujímaš o politiku, tak sa politika začne zaujímať o teba. Absolútne rozumiem ľuďom, ktorí politiku nesledujú buď preto, že sú z nej znechutení, alebo preto, že ich nezaujíma. Ale myslím si, že človek by mal mať predstavu o tom, čo sa deje. A mal by mať predstavu aj o tom, ako by podľa neho malo vyzerat' Slovensko, na ktorom sa bude dobre žiť.

4. Napísal si knihu o Robertovi Ficovi. Ako sa ti písala?

Tá kniha má dve časti. Jedna je samozrejme o tom, ako poraziť Roberta Fica ale tá druhá, ktorá je podľa mňa dôležitejšia, je o tom ako sa zbaviť zúfalstva zo Slovenska. Veľmi veľa sa tam venujem rozboru Slovenska na základe dát, ktoré máme k dispozícii. Čo o ňom vieme povedať? Čo vieme povedať o slovenskej spoločnosti? A robím to preto, lebo mám pocit, že Slovensko a jeho obyvateľov nevnímame úplne tak, ako v skutočnosti sú. Vo verejnom priestore, v politike, ale aj v medziľudských vzťahoch mi dlhodobo chýba empatia záujem o poznanie tých druhých ľudí, záujem pochopiť, čím žijú ako žijú, ako rozmýšľajú. Preto je pre mňa táto časť knihy dôležitejšia. Samotná kniha sa písala tak ako všetky. Ak si niekto písanie knihy predstavuje ako romantiku, pri ktorej spisovateľ sedí za stolom, veľmi hlboko rozmýšľa, pozerá do lesa a potom píše tie geniálne vety, tak to nie je ani náhodou pravda. Písanie knihy je normálna práca, je to vyčerpávajúci a zdĺhavý proces, ale zatiaľ ešte nikto neprišiel na to, ako tú knihu napísať inak. Nie je to však prvá kniha, ktorú som napísal, tak už som vedel, do čoho idem. Treba si proste sadnúť a urobiť to.

5. Čo najprekvapujúcejšie si o našom premiérovi zistil?

Knihu som nepísal s cieľomrobiť napríklad nejakú analýzu osobnosti Roberta Fica. To je vec, pred ktorou nás aj v SME vždy varujú, že nesnažte sa rozmýšľať nad tým, ako tí politici rozmýšľajú. Nerobte tú psychoanalýzu, netvárite sa, že im vidíte do hlavy, lebo veľmi pravdepodobne sa budete mýliť, alebo prinajlepšom sa budete pohybovať na úrovni nejakých domnienok. Nemôžem povedať, že by som zistil niečo mimoriadne prekvapujúce o Robertovi Ficovi a naozaj to ani nebol cieľ. Ani ako človek sa mi nezdá veľmi zaujímavý. Cieľom bolo skôr pomenovať politické metódy, alebo komunikačné spôsoby, ktoré používa a vďaka ktorým je štvrtýkrát premiérom. Cieľom bolo pomenovať to, ako narábať so spoločnosťou. Ako zvláda to umenie politiky a prečo v konečnom dôsledku víťazí? Čo robí dobre, čo sa od neho dá naučiť. Veď je štvrtýkrát premiérom, tak niečo určite dobre robiť musí.

6. Čo ťa motivovalo knihu napísať?

Ako som spomínal, tým cieľom bolo to, že v slovenskom verejnom priestore mi naozaj dlhodobo chýba empatia. Je to extrémne agresívne a nepríjemné prostredie. Napísal som ju aj preto, lebo aj vo svojom okolí mám veľa veľa veľmi šikovných a veľmi úspešných ľudí, ktorí napriek tomu, že sú šikovní a úspešní a nie sú odkázaní na to, aby žili na Slovensku, tak tu žijú a to dianie ich veľmi trápi. Mnohí ľudia sa nemajú dobre. Myslím si, že potrebujú nejaké odpovede alebo možno nejakú cestu von. No a okrem toho som ju napísal aj z veľmi zisťných dôvodov, lebo aj mne naozaj záleží na tom, na akom Slovensku žijem a na akom budem žiť. Dupľom to platí dnes, keď som naozaj presvedčený, že Slovensko čelí veľmi veľkej, dalo by sa povedať, že až existenčnej hrozbe. Ak existujú na Slovensku nejaké povedzme intelektuálne elity, ktoré sa snažia ľuďom povedať, čo si majú myslieť, prečo sú veci tak ako sú, alebo čo sa deje, tak si myslím, že povinnosťou tých elít je aj povedať, že čo teraz a ako z toho celého von. A nielen sa stále utápať v tej bezmocnosti a porážke a opakovať, že sa nič nedá, lebo ľudia sú proste zlí. To nie je pravda, nie je to intelektuálne poctivé a ani to nikam nevedie.

7. V jednom zo svojich komentárov v denníku SME si písal o veciach, ktoré by sa mali končiť fujarou ako v našej hymne. Napríklad platba kartou, alebo spláchnutie záchoda. Ak by si si mal vybrať, že fakt by sa jedna z vecí fakt končila fujarou, čo by to bolo?

Keby sme napríklad také splachovanie na záchode nahradili fujarou, mnohým by nám to určite zlepšilo deň. A celkovo by to určite vylepšilo aj atmosféru na toaletách.

8. Máme posledný januárový deň, rok sa pomaly rozbieha, čo podľa teba prinesie?

Z hľadiska politiky a spoločnosti to bude same old, same old, to znamená aj naďalej nám bude vládnuť tá istá vláda. Bude vládnuť takým istým spôsobom ako doteraz. Budú to tí istí ľudia, ktorí budú robiť tie isté veci, takže aj výsledok bude ten istý. Znamená to, že Slovensko bude mať nekompetentnú vládu, ktorá nebude vedieť urobiť to, čo je potrebné, a nikam ho neposunie. Určite bude mať množstvo škandálov, určite niekoľkokrát vynadá občanom za to, že sú s ňou nespokojní. A myslím si, že ako bude ten rok a celé to funkčné obdobie pokračovať, tak tá nálada na Slovensku, a teraz nielen nálada dajme tomu opozičných voličov, ale tá nálada ako taká, sa bude naďalej zhoršovať. Základný problém tejto vlády totiž je, že pre Slovensko nedokáže ponúknuť žiadnu víziu, nič pozitívne ani

konštruktívne. Nedokáže ho nikam posunúť a to je za mňa naozaj veľmi veľká škoda, lebo na Slovensku už žije naozaj veľa ľudí, ktorí sa jednoducho nemajú dobre.

9. Čo pokladáš za najväčšie výzvy v najbližších rokoch? Na čo sa máme pripraviť?

Málo sme sa rozprávali o preklade. Pri preklade tá veľká výzva nie je, či nás umelá inteligencia ako prekladateľov nahradí, ale kedy a do akej miery. Ako sa zmení naša práca? Priznám sa, že som si nemyslel, že budem musieť niekedy v priebehu svojej kariéry takto nasilu meniť zameranie. Ani sa mi do toho veľmi nechce. Napriek tomu platí, že ten pokrok, ktorý umelá inteligencia dokáže urobiť, je naozaj veľký. Myslím si, že naša úloha ako prekladateľov sa bude postupne meniť - to teraz hovorím z pozície človeka, ktorý sa venuje literárnemu prekladu. Bude sa meniť v tom zmysle, že sa asi posunieme viac do úlohy akýchsi editorov, ktorí budú mať na starosti to, aby ten preklad bol kvalitný a aby sa tam napríklad trafil tone of voice, aby sa tam trafili správne napríklad dobové slová, atmosféra a tak ďalej. Jednoducho, aby sa to dalo aj čítať a malo to potrebnú kvalitu. Nemyslím si teda, že prekladateľské remeslo úplne zanikne, ale rozhodne tak, ako prakticky všetky odvetvia ľudskej práce, ho čakajú veľké zmeny.

10. Máš pri písaní a prekladaní nejaké rituály? Káva, prechádzky, kričanie do vankúša?

Nemám žiadne teda okrem toho, že si vypnem notifikácie na telefóne aj na počítači. Písanie aj prekladanie naozaj má spoločné to, že je to v prvom rade práca, ktorú treba vykonávať dlho a sústredenie a v ideálnom prípade aj nerušene, a ja sa na to aj veľmi často teším, že si teraz normálne sadnem a dajme tomu päť alebo šesť hodín sa budem venovať nejakému prekladu. Dozviem sa množstvo zaujímavých vecí, niečo sa naučím, vidím, ako ten preklad napreduje. A potom som niekedy podvečer často aj unavený, ale mám pocit, že som spravil niečo čo má zmysel. No a keď je situácia naozaj zúfalá, idem plávať.

11. Čo je ťažšie? Prekladať cudzie myšlienky, či dávať tie svoje na papier?

Mne osobne sa určite ťažšie prekladajú cudzie myšlienky, pretože vtedy sa musím, takpovediac, tomu autorovi dostať do hlavy. Musím sa vžiť do jeho sveta, do jeho myšlienkového sveta, do jeho doby. Musím pochopiť, ako rozmýšľa a čo chcel povedať. Niekoľkokrát sa mi už stalo aj to, že tie pôvodné vety jednoducho neboli veľmi dobre napísané, musel som pátrať, čo asi tak autor chcel povedať, a nakoniec som z nich urobil lepšie vety ako v origináli. Táto práca je pre mňa určite ťažšia, pretože keď píšem svoje

vlastné myšlienky, tak vtedy ich už väčšinou mám veľmi dobre usporiadané, mám nakreslenú aj takú cestovnú mapu, že tu je bod A a tu je bod B, tu som, tam smerujem a takto sa tam chceme dostať. Keď píšem svoje vlastné myšlienky tak vlastne už iba sumarizujem to, čo dávno v hlave mám, zatiaľ čo keď prekladám tak vlastne som v hlave niekoho iného a stále sa dozvedám niečo nové.

12. Vyrastal si v Tatrách, spolupracoval si aj so Žurnálom pri písaní kníh o horách. Si veľký turista?

V Tatrách som pochodil všetko, čo som mal, ale veľký turista nie som. Hovorím to aj napriek tomu, že so Žurnálom som spolupracoval na troch skvelých knihách. Jedna je o horských chatách, druhá o nosičoch a nosičkách a tretia o turistických značkách a ľuďoch, ktorí sa značkovaniu turistických chodníkov na Slovensku venujú. Myslím si, že sú to krásne knihy, z ktorých sa ľudia naozaj veľa dozvedia, je za nimi množstvo práce nielen mojej, ale spolu možno dvadsiatich ľudí. Napriek tomu sa mi za celý svoj život nepodarilo nájsť si k turistike vzťah a v zásade nerozumiem, prečo ľudia idú hore a potom idú zase dole. Ale nezakazujem im to, lebo som dobrý človek.

13. Teraz žiješ v Bratislave. Keby si si mal vybrať medzi bratislavskou kaviarňou a vysokohorskými chatami, čo by to bolo?

Ak by som chcel žiť v Tatrách a dávalo by mi to zmysel, tak by som žil v Tatrách. Žijem v Bratislave, to znamená, že mi to takto aj vyhovuje. Tá kaviareň aj napriek tomu nie je to, čo je úplne podľa môjho gusta. Som zvedavý človek a napríklad veľmi rád cestujem po Slovensku. Za posledný rok a pol som aj práve vďaka tej knihe, ktorú som vydal, Slovensko prešiel krížom-krážom. Vráťane obcí, o ktorých som napríklad ani nevedel, že vôbec existujú. A všade som stretol super ľudí. Toto ma zaujíma, takže keby som si mal vybrať medzi kaviarňou a chatou, asi by som si vybral vlak.

14. Ak by si mohol na deň robiť úplne inú prácu. Čo by to bolo?

Stále si myslím, že niekde vo mne je ten skvelý futbalista, ktorý pred vypredaným barcelonským štadiónom dal rozhodujúci gól v zápase proti Realu Madrid. Iný životný cieľ nemám.

15. Na záver ťa poprosím, aby si odkázal záhrade plnej študentov nejakú radu. Môže ísť aj o spoločenský rozmer, aj o prekladateľský. Vyber si.

Čo sa týka prekladu, tak študujete, aby ste robili nádhernú prácu, pri ktorej sa veľmi veľa naučíte. Dozviete sa veľmi veľa zaujímavých vecí a potom tie zaujímavé veci sprostredkuje čitateľom. To je super, je to perfektné. Myslím si, že je to práca, ktorá je namáhavá a ťažká a niekedy nie je ani dobre zaplatená, ale napriek tomu ju stojí za to robiť. No a čo sa týka nejakej širšej perspektívy, tak už len to, že teraz ste tu. Nejde o to, že ste počúvali mňa, ale že ste sa zapojili do celej tejto akcie, že ste sa stretli s ďalšími ľuďmi, že ste sa zoznámili, vybudovali ste si sieť, že máte záujem niečo robiť. Už len to znamená, že vám nie je jedno, čo sa okolo vás deje, že vám nie je jedno, ako to Slovensko vyzerá. A myslím si, že takýchto ľudí by sme potrebovali oveľa viac, čiže stačí len vydržať, raj je na dosah.

IV. ČASŤ

ESEJE

SMRŤ BÁBKARA

(umelecká esej)

Viktória Slušníková

Hoci si to mnohí myslia, nie sme potomkami krásnej nymfy Echo ani prefikaneho boha Herma. Nie sme ozvenou cudzokrajných hlasov či oddaným poslom správ. Nie sme marionetami, ktorých lanká premyslene ovládajú prsty bábkara. Nehýbeme sa podľa jeho vôle. Nie sme vydaní napospas jeho nálade. Nie sme z dreva. Cítíme. Nezrkadlíme cudzie myšlienky. Nie sme bez tvarou hmotou, tvarovateľnou materiálou, pasívnou masou, ktorá pravidelne prechádza metamorfózou. Nie sme dutou schránkou ani prázdnu nádobou. Nečakáme na obsah, ale obsah čaká na nás. Nemlčíme v cudzích myšlienkach, my určujeme ich tvar. Nie sme spútaní cudzou vôľou. Nie sme mŕtvymi nástrojmi ani poslušnými tieňmi. Aj my sme umelci a vzhliadame k Apolónovi.

Sme umelci – umelci v netradičnom zmysle slova. Okrem Apolóna vzývame Dionýza. Neholdujeme umeniu konštrukcie ale deštruktívnej konzumácie a brutálnej rekonštrukcie. Článok po článku najprv rozlámeme bábkarovi prsty. V ušiach nám znie lahodné prašanie jeho kostí. Po bábkarských nitiach pomaly stekajú lepkavé, hrdzavé kvapky – pri pohľade na ne nám srdce gniavia neodbytné, nenásytné túžby. Bez mihnutia oka rozorveme bábkarovi brušnú dutinu. Ruky nám obalí teplo. Do nosa udrie surový, železitý pach. Chtivo si špičkou jazyka navlhčíme pery. Lačne sa pustíme do najmäkších častí, dlávime sa orgánmi, pochutnávame si na jemných nervoch, pod zubami nám praskajú cievy, s pôžitkom žviakame šľavnaté svaly a potom sa zahryzneme do chrupkavých chrupaviek. Hlad však nemá konca. Rozlámeme rebrá a jedno za druhým si ich lačne tlačíme do rozďavených úst, rozhryzieme chrupavky, rozžujeme väzy a šľachy. Vychutnávame si každý hlt a dôsledne analyzujeme chute. Počujeme, ako sa nám pod zubami triešťa kosiť, ako nám po jazyku steká hustá miecha sladkastá ako alházia.

Nakoniec zostane iba koža, poddajná, mäkká, elastická, ešte trochu teplá. Je to opona, čo delí bábkku od bábkara. Posledná vrstva. Hranica. Myšlienka, že dýchame ako jeden, cítíme ako jeden, sme jeden, nás privádza do slastnej extázy. Pomaly sa súkame dnu, kúsok po kúsok. Koža sa natáhuje, trochu vŕzga, ale inak tesne prilieha k nášmu telu. Jej vnútorná strana je vlhká, vláčna. Pulzuje, objíma nás, sadne nám ako uliata.

Transgresia vrcholí. Opona padá. Cena za umenie je vysoká – platí sa smrťou autora.

O SMRŤI BÁBKARA: KRVAVÉ DIVADLO

Viktória Slušníková

Esej *Smrť bábkara* vznikla z pocitov vzdoru, vzbury a túžby po umeleckej slobode. Je to vo svojej podstate manifest, výkrik. V texte na jednej strane stojí **bábkar** ako symbol authority, systému, autora samotného – je to postava, ktorá ťahá za nitky, modeluje realitu, konštruuje významy. Na druhej strane je **marioneta** ako prekladateľ, čitateľ, interpret, ktorý sa vzpiera pasivite a dožaduje sa vlastnej tvorivej identity.

Esej *Smrť bábkara* možno chápať ako odpoveď na Barthesovu esej *Smrť autora* (1967), pričom sa snažíme jeho koncept posunúť ďalej. Autor v našej eseji nielenže stráca kontrolu nad významom textu – musí fyzicky zmiznúť, byť rozobratý, zničený, absorbovaný. Ide o akt vymazania ega, ktoré stálo medzi prekladateľom a dielom, medzi čitateľom a dielom. Autor ako bábkar, autorita, ako božská entita musí padnúť, až potom môže interpret vojsť do jeho kože. Keď prekladateľ konzumuje autora, nedeje sa len symbolická dekonštrukcia umeleckého systému, deje sa rituálna iniciácia subjektu, ktorý odmieta byť marionetou.

Umenie (preklad) vyobrazujeme ako deštrukciu, rekonštrukciu, spotrebu. Umenie nie je v našom ponímaní vznešený akt, ale hlad. Čitateľ cez text nevstupuje do výstavnej siene, ale hodovnej sály. Aj keď sa nový umelec rodí dionýzovsky – extaticky, telom, násilne – túži po forme, po svetle, po jase. Apolón a Dionýzos sa tu nestavajú proti sebe, ale tvoria dve napäté osi umelcovej existencie. Chaos a poriadok. Rozkoš a rozum. Hlad a zmysel.

Tento hlad je však duchovný. Brutalitou textu nemienime šokovať, je to forma transgresie, posvätný akt. Konzumácia bábkara nie je vraždou pre vraždu, je to rituál, cez ktorý sa rodí niečo nové. Prvok kanibalizmu tu funguje ako symbol úplného splynutia s dielom, s jeho autorom, s jeho telom. Až keď je bábkar strávený, jeho koža natiahnutá na tele interpreta, môže vzniknúť nový subjekt – subjekt slobodný, tvorivý.

ZIMNÁ ŠKOLA PREKLADU 2

Zborník príspevkov, prednášok a rozhovorov

Vydalo občianske združenie Sa zobuď! ako svoju druhú publikáciu.

Vyšlo v roku 2025 ako elektronická publikácia

Zostavili:

Adam Wágner, Ema Palková, Patrícia Hatiarová

ISBN 978-80-974980-1-6

ISBN 978-80-974980-1-6